

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

На правах рукопису

*/Рекомендація кафедри до захисту
Підпис зав. кафедри/*

Манько Ірина Ігорівна

**ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСІБ
З АЛКОГОЛЬНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ**

Спеціальність 8.053 «Психологія»

Магістерська робота на здобуття кваліфікації магістра

Кафедра клінічної психології

Науковий керівник – Попова Марта Ігорівна;

кандидат психологічних наук,

доцент кафедри клінічної психології УКУ

/Підпис наукового керівника/

ЛЬВІВ – 2019

Вищий навчальний заклад «Український католицький університет»

Факультет наук про здоров'я

Кафедра клінічної психології

Пояснювальна записка

до магістерської роботи

магістр

(освітній ступінь)

на тему:

Особливості ціннісних орієнтацій осіб з алкогольною залежністю

Виконала: студентка 6-го курсу,

Групи

Спеціальності 053. Психологія

Манько І. І.

Керівник: Попова М. І.

Рецензент:

ЛЬВІВ – 2019

Вищий навчальний заклад «Український католицький університет»

Факультет наук про здоров'я

Кафедра клінічної психології

Освітній ступінь: магістр

Спеціальність: 053. Психологія

Освітня програма: Клінічна психологія з основами когнітивно-поведінкової терапії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

«_____» _____ 20__ року

З А В Д А Н Н Я

НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Манько Ірині Ігорівні

1. Тема роботи: Особливості ціннісних орієнтацій осіб з алкогольною залежністю

Керівник роботи: Попова Марта Ігорівна, канд. психол. наук, доц. кафедри

клінічної психології УКУ, затверджені Вченою Радою факультету від «___» _____ 20__ р. № протоколу

2. Строк подання студенткою роботи:

3. Вихідні дані до роботи: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел, додатки.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): 1) розкрити зміст поняття ціннісних орієнтацій, дослідити їх вплив на якість життя людини; 2) обґрунтувати методичні засади вивчення ціннісних орієнтацій та особистості людей з алкогольною залежністю; 3) розкрити особливості ціннісних орієнтацій осіб з алкогольною залежністю; 4) проаналізувати відмінності між ціннісними орієнтаціями у людей з алкогольною залежністю та у людей без алкогольної залежності; 5) розробити теоретичну модель ціннісних орієнтацій осіб з алкогольною залежністю.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): магістерське наукове дослідження містить рисунки і таблиці.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1			
2			
3			

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір і погодження теми		
2	Обговорення методології та структури дослідження. Підбір опитувальників		
3	Здача опису роботи та бібліографії		
4	Опрацювання I розділу		
5	Представлення I розділу магістерської роботи		
6	Опрацювання II розділу		
7	Представлення II розділу магістерської роботи		
8	Проведення опитування		
9	Статистичне опрацювання даних та написання III розділу		
10	Представлення III розділу дослідження		
11	Попередній захист магістерської роботи		

Студентка

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Манько І. І. Особливості ціннісних орієнтацій осіб з алкогольною залежністю

У магістерській роботі представлено дослідження особливостей ціннісних орієнтацій осіб з алкогольною залежністю. Сформульовано теоретичну модель ціннісних орієнтацій особистості як основи її щасливого та змістовного життя.

Виявлено, що для осіб з алкогольною залежністю характерний нижчий рівень прояву універсалізму, а, отже, алкозалежні особи менше наділяють значимістю такі поняття як соціальна справедливість, рівність, мир, єдність з природою, захист навколишнього середовища, порівняно із особами без алкогольної залежності. Виявлено, що для осіб з алкогольною залежністю притаманний нижчий рівень самоактуалізації за такими компонентами як спонтанність, саморозуміння та аутосимпатія, а також вищий рівень креативності. Представлено факторні структури ціннісних орієнтацій осіб з алкогольною залежністю та осіб без алкогольної залежності, які є відмінними. В алкозалежних особистостей спостерігається тенденція до тісного зв'язку між ціннісними орієнтаціями та різними рисами особистості, а саме: цінність універсалізму пов'язана з дипломатичністю та радикалізмом, цінність влади – з жорстокістю, цінність самостійності – із замкнутістю, цінність гедонізму – із сміливістю, підозріливістю. Такі результати свідчать про залежність прояву ціннісних орієнтацій від особистісних властивостей.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, алкогольна залежність, риси особистості, самоактуалізація.

Manko I. I. Features of value orientations in individuals with alcohol dependence

This thesis represents the research of features of value orientations in individuals with alcohol dependence. The critical analysis of literature allowed us to formulate a theoretical model of value orientations of the personality as the basis of its happy and meaningful life.

The study revealed that individuals with alcohol dependence have lower level of manifestation of universalism. So, individuals with alcohol dependence less significant importance such concepts as social justice, equality, peace, unity with nature, environmental protection, compared with persons without alcohol dependence. The study revealed that for people with alcohol addiction there is a lower level of self-actualization for components such as spontaneity, self-knowledge, autosimpation and upper level for creativity. Factor structures of value orientations in persons with alcohol dependence and in healthy persons are different. In individuals with alcohol dependence there is a tendency for a close relationship between value orientations and different personality traits, namely: the value of universalism is correlates with diplomacy and radicalism, the value of power - with cruelty, the value of independence - with closeness, the value of

hedonism - with courage, suspicion. Such results show the dependence of the manifestation of value orientations on personality traits.

Key words: value orientation, alcohol dependence, personality traits, self-actualization.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	10
РОЗДІЛ 1 ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ З АЛКОГОЛЬНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ	13
1.1. Ціннісні орієнтації в психологічній науці, особливості їхнього впливу на якість життя людини.....	13
1.2. Соціально-психологічні особливості осіб з алкогольною залежністю.....	23
1.3. Теоретична модель ціннісних орієнтацій особистості як основи її щасливого та змістовного життя.....	31
Висновки до першого розділу.....	34
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСІБ З АЛКОГОЛЬНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ	36
2.1. Опис групи дослідження.....	36
2.2. Методичний інструментарій дослідження.....	37
Висновки до другого розділу.....	39
РОЗДІЛ 3 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА АЛКОГОЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ	40
3.1. Порівняння груп алкоголезалежних осіб та осіб без алкогольної залежності за ціннісними орієнтаціями.....	40
3.2. Порівняння груп алкоголезалежних осіб та осіб без алкогольної залежності за самоактуалізацією.....	44
3.3. Порівняння груп алкоголезалежних осіб та осіб без алкогольної залежності за рисами особистості.....	50
3.4. Особливості кореляції між ціннісними орієнтаціями та рисами особистості в експериментальній групі.....	55

3.5. Факторна структура ціннісних орієнтацій, рис особистості та складових самоактуалізації.....	56
Висновки до третього розділу.....	64
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	70
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Проблема алкогольної залежності є однією з найважливіших серед не лише соціологічних, але й медико-психологічних проблем. Найчастіше алкогольна залежність розглядається з біологічної позиції, а лікування хворих обмежується проведенням детоксикації та звільненням від фізіологічного потягу. Однак, не потрібно нехтувати психологічними засобами впливу. Зважаючи на той факт, що основні причини вживання алкоголю є психологічними, доцільно вивчати алкогольну залежність в рамках цілої особистості, на що і спрямоване наше дослідження.

Алкогольна залежність не може не впливати на соціальні стосунки особистості, її ставлення до оточення, стиль життя, мотивацію, формування нових рис даної особи. Ряд авторів зазначають, що ціннісні орієнтації не лише визначають світогляд людини, основні погляди на життя та принципи, але й реально мотивують до конкретних дій. При тому, що ціннісні орієнтації є стійкою психологічною структурою, яка формується з раннього віку до середини життя, дослідники уможливають зміну ціннісних орієнтацій під впливом значних подій у житті людини, серед яких можна вважати алкогольне uzалежнення.

Ціннісні орієнтації як предмет наукового пізнання привернув увагу багатьох дослідників, серед яких: Ш. Шварц, М. Рокич, Д. Узнадзе, С. Рубінштейн, В. Мясіщев, В. Алексєєва, Р. Шульга, О. Коханова, Т. Парсонс, А. Ручка, В. Ольшанський, Є. Головаха, А. Титаренко, А. Здравомислов, В. Ядов, І. Федух, О. Удич, К. Давидова, І. Кон, В. Отрут, Ж. Тощенко, А. Бітуєва, Л. Антілогова, В. Драченко, О. Петінова, А. Іващенко, Н. Фролова, Е. Соколов, М. Яницький, Ф. Клакхон, Ф. Стрідбек та інші.

Так як ціннісні орієнтації проявляються у житті людини, важливо дослідити їхні особливості в адиктивній поведінці особи, яка залежна від

алкоголю. Особливості ціннісних орієнтацій осіб з алкогольною залежністю необхідно враховувати при розробці програм профілактики даного захворювання, а також реабілітації та допомозі в їх соціальній адаптації. Отримані дані внаслідок проведення цього дослідження будуть корисні працівникам соціальних служб, а також практичним психологам з метою надання психологічної допомоги алкоголезалежним людям з врахуванням особливостей їх ціннісних орієнтацій.

Об'єкт дослідження – ціннісні орієнтації особистості.

Предмет дослідження – ознаки ціннісних орієнтацій в структурі особистості з алкогольною залежністю.

Метою дослідження є дослідити особливості ціннісних орієнтацій осіб з алкогольною залежністю.

Завдання:

1. Розкрити зміст поняття ціннісних орієнтацій. Дослідити їх вплив на якість життя людини.
2. Обґрунтувати методичні засади вивчення ціннісних орієнтацій та особистості людей з алкогольною залежністю.
3. Розкрити особливості ціннісних орієнтацій осіб з алкогольною залежністю.
4. Проаналізувати відмінності між ціннісними орієнтаціями у людей з алкогольною залежністю та у людей без алкогольної залежності.
5. Розробити теоретичну модель ціннісних орієнтацій осіб з алкогольною залежністю.

Гіпотези:

- 1) припускаємо, що особам з алкогольною залежністю більшою мірою притаманні ціннісні орієнтації з категорії «Орієнтація на себе» в порівнянні з особами без алкогольної залежності;

- 2) ймовірно, особам з алкогольною залежністю притаманний нижчий рівень самоактуалізації, ніж особам без алкогольної залежності;
- 3) припускаємо, що загалом у досліджуваних переважають ціннісні орієнтації традиції та конформізму.

Методи збору емпіричної частини:

1. Методика «Портрет цінностей» Ш. Шварца
2. Опитувальник CAGE.
3. 16-факторний особистісний опитувальник (16 ОФ) Р. Кеттелла.
4. Опитувальник самоактуалізації особистості А.В. Лазуткіна.

Опис групи досліджуваних:

1. Експериментальна група – алкоголезалежні особи, які на момент дослідження проходили у центрах РЦ «RELUX REHAB» та РЦ «Ресенс» курс лікування та реабілітації.
2. Контрольна група – особи без алкогольної залежності, які на момент дослідження не проходили курс лікування та реабілітації.

РОЗДІЛ 1

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ У СТРУКТУРІ ОСОБИСТОСТІ З АЛКОГОЛЬНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ

1.1 Ціннісні орієнтації в психологічній науці, особливості їхнього впливу на якість життя людини

Цінності – це одна із найдавніших абстракцій в ментальності людей, яка посідає важливе місце у світогляді. Поряд із соціальними установками та переконаннями, цінності також є стійкими психічними утвореннями [43]. Українські дослідники І. Федух, Ю. Шайгородський, О. Віннічук, Р. Святненко, О. Виноградов, Л. Коберник, О. Зотова, М. Бобнева та інші підкреслюють, що два поняття – «цінності» та «ціннісні орієнтації», в науковому просторі розмежовуються. Цінність – об’єктивна, а ціннісна орієнтація – суб’єктивна. Цінність – поєднання естетичного, філософського та етичного значення певного об’єкта, явища. Однак, певна цінність може стати ціннісною орієнтацією, коли зачіпає емоційно-чуттєву, раціоналістичну та вольову сфери окремої особистості [36].

Також у літературі визначається, що цінності виступають як узагальнені поняття про певні ідеали, стереотипи оцінки й орієнтації особистості і суспільства, натомість ціннісні орієнтації – це відображення цих цінностей у свідомості людини, вони визначаються як стратегії на життя, світоглядні орієнтири та формуються на базі досвіду [53]. Так, дослідниця В. Алексєєва зазначає, що ціннісні орієнтації слугують стимулами та мотивами практичної поведінки людей [13]. Не дивно, адже навіть під самим поняттям «орієнтація» розуміється спрямованість діяльності, яка визначає інтереси будь-кого. До цього Р. Шульга зазначає, що додавання до поняття орієнтації «ціннісна» виводить її на новий рівень, де орієнтована діяльність підпорядкована досягненню заздалегідь обраної

мети та цілей [50]. Тобто, орієнтація особистості на ті чи інші цінності складає ціннісні орієнтації.

Сучасна українська дослідниця О. Коханова визначає ціннісні орієнтації як «індивідуальні еквіваленти» цінностей: вони включають в себе переживання значущості об'єкта, усвідомлення своєї оцінки та готовність діяти певним чином. Наявність стійких ціннісних орієнтацій є показником зрілості особистості [37]. Звідси розуміємо, що ціннісні орієнтації, на відміну від цінностей як таких, є компонентом структури особистості і суто суб'єктивним явищем, адже формуються під впливом власного досвіду.

Поняття «ціннісні орієнтації» залучив до наукового обігу американський соціолог Т. Парсонс [50]. Однак, на сьогоднішній день воно не є таким однозначним, адже багато дослідників визначають його дещо по-різному. Під ціннісними орієнтаціями розуміють цілі, прагнення, бажання, життєві ідеали, систему певних норм (В. Ольшанський, Є. Головаха, А. Титаренко), установки на ті чи інші цінності матеріальної або духовної культури суспільства (А. Здравомислов, В. Ядов), вияв потреби (В. Злотніков, Ш. Шварц), детермінанти прийняття рішень (Ю. Жуков), ставлення суб'єкта до оточуючого світу (В. Водзинська), складні системи ціннісних уявлень (І. Попова, А. Ручка), типи пізнавальних реакцій людини (Е. Шпрангер) [51].

Попри розходження між різними авторами та підходами, в широкому значенні на сьогоднішній день ціннісні орієнтації розуміють як важливий компонент структури особистості, який при цьому є соціально-психологічним феноменом, бо формується в процесі соціалізації і соціальної адаптації та спрямовує діяльність людини, регулює її поведінку, забезпечуючи цілісність та стійкість особистості (О. Коханова, І. Федух) [37, 51]. Особливого значення набуває зв'язок ціннісних орієнтацій зі спрямованістю особистості. Система ціннісних орієнтацій

визначає змістовну сторону спрямованості особистості і складає основу її поглядів на навколишній світ, ставлення до інших людей, до себе самої, основу світогляду, ядро мотивації і «філософію життя». Саме через спрямованість особистості, її ціннісні орієнтації знаходять свій реальний вихід в активній діяльності, тобто повинні стати стійкими мотивами діяльності та перетворитися в переконання. [40].

М. Шевчук пише, що ціннісні орієнтації визначають елементи мотиваційної структури особистості. Специфіка ціннісних орієнтацій полягає в тому, що, на відміну від усіх інших ціннісних категорій, вона найтісніше пов'язана з усвідомленою поведінкою, пронизує всю структуру психіки особистості – від потреб до ідеалів, охоплюючи реальний поведінковий компонент [50]. Схожу думку подає Ж. Тощенко. Науковець вважає, що система ціннісних орієнтації утворює внутрішній стрижень особистості, духовну квінтесенцію потреб та інтересів індивідуума. При цьому вона відображає внутрішню готовність діяти, спрямовуючи поведінку на задоволення своїх інтересів та потреб [24]. Для нашого дослідження цей момент є дуже важливим. Виходить так, що, ціннісні орієнтації формують поведінку людини в залежності від задоволення/незадоволення потреб особи. В особистості з алкогольною залежністю, потреби якої задоволені чи незадоволені в результаті захворювання, ціннісні орієнтації можуть мати особливий прояв.

Ряд авторів (К. Давидова, А. Здравомислов, І. Кон, В. Отрут, Д. Узнадзе, С. Рубінштейн, В. Мясіщев), які вивчають особистість, відзначають, що поняття «ціннісні орієнтації» близьке до таких понять, як установки, потреби, інтереси і відображає установку особистості на ті чи інші матеріальні або духовні цінності, існуючі в суспільстві [52]. В такий спосіб дослідники звернулися до вивчення даного явища через поняття «настановлення», «соціальна орієнтація». Натомість, А. Бітуєва пише, що установка впливає на поведінку людини безпосередньо, за схемою

причинно-наслідкового зв'язку, тоді як ціннісна орієнтація розгортається спочатку у життєвих планах, ідеалах, принципах та переконаннях та є генеральною лінією життя людини, а тому визначає її поведінку опосередковано [51]. Хоч установка та ціннісні орієнтації є подібними явищами, адже передбачають дію як результат, однак ціннісні орієнтації – більш абстрактне поняття, яке, будучи інтерналізованим, є значно стійкішим і знаходить свій вияв в будь-якій сфері життя людини.

Конструюючи модель ієрархії диспозиційної структури особистості, В. Ядов поставив ціннісні орієнтації на вершині піраміди: найнижчий її рівень займають фіксовані установки, наступний рівень – соціальні фіксовані установки, потім – спрямованість інтересів особистості, а на самій вершині – ціннісні орієнтації [30].

На підтримку розгляду ціннісних орієнтацій не лише як стійких переконань, але і як особливої структури особистості, який здійснює вплив на її життя, на нашу думку, існує виокремлення дослідниками таких компонентів ціннісних орієнтацій як: емоційний, когнітивний та поведінковий (Л. Антілогова, В. Драченко); інтелектуальний, поведінковий, мотиваційний, оцінно-емоційний (О. Петінова, А. Іващенко, Н. Фролова) [51]. Когнітивний компонент містить систему засвоєних особистістю соціальних правил, норм, переконань, цінностей, вірувань. Емоційно-мотиваційний компонент відповідає за особистісне ставлення до когнітивних надбань, що підкріплене позитивними емоціями, формуючи певну мотивацію дій. І, нарешті, поведінковий компонент відображається у системі вчинків, навичок, які представляють практичне втілення цінностей суб'єкта [50].

Л. Антілогова, слідом за Е. Соколовим, виокремлює такі функції ціннісних орієнтацій: 1) експресивна, яка сприяє самовираженню індивіда через прагнення досягти успіху і визнання, а також передати власні цінності іншим; 2) адаптивна, що полягає у здатності індивіда

задовольняти власні потреби через ті засоби та з урахуванням тих цінностей, які притаманні певному суспільству; 3) пізнавальна – спрямована на пошук інформації, необхідної для підтримки цілісності особистості; 4) координативна – полягає у гармонізації психічних процесів [51]. На нашу думку, основною функцією ціннісних орієнтацій є регулятивна, або адаптивна за авторами, функція, яка проявляється в сукупності мотивів, що впливають на життєдіяльність людини, в орієнтації особистості не тільки на власні спонукання, але й на суспільні цінності.

Л. Смирнов відзначає, що для більш глибокого вивчення ціннісних орієнтацій необхідно вийти за рамки феноменології лише свідомості, а звернутися до неусвідомлюваного прошарку психіки. М. Кунявській, В. Моїн, І. Попова, Е. Подольська відзначають існування розбіжності між декларованими ціннісними конструктами свідомості і тими цінностями, які реально спонукають людину до діяльності. Так, у дослідженні Л. Сафіуллаїна та Н. Зоткіна було виявлено, що більшість респондентів свідомо декларували одні цінності і життєві пріоритети, а цінності, які реально спонукають їх до дій, є іншими. На думку Е. Подольської випадки неузгодженості цінностей особистості та її реальної поведінки можна пояснити: по-перше, поверхневим засвоєнням цінностей у зв'язку з тенденціями суспільства; по-друге відсутністю умов і можливостей реалізації ціннісних орієнтацій особистості. Тобто, цінності в цьому випадку функціонують лише як засіб раціоналізованого обґрунтування поведінкового вибору, а не в якості реальних детермінантів активності [48].

Л. Нагоева пише, що в процесі виявлення ціннісних орієнтацій людини як показника певного рівня розвитку її особистості необхідно враховувати два основних параметри: зміст і спрямованість ціннісних орієнтацій та рівень ієрархічності їхньої структури. Перший параметр характеризує особливості функціонування ціннісних орієнтацій, дає

можливість кваліфікувати їх змістовну сторону. Аналіз змістовної сторони ієрархічної структури ціннісних орієнтацій може показати, якою мірою ціннісні орієнтації особистості відповідають громадському еталону, наскільки вони адекватні загальним цілям суспільного розвитку [40].

Другий параметр дуже важливий для оцінки рівня особистісної зрілості людини. Суть полягає в тому, що інтеріоризація цінностей як усвідомлений процес відбувається лише за умови наявності здатності виділити з безлічі явищ ті, які є для індивіда важливими. Саме вони згодом і перетворюються в певну структуру залежно від умов, завдань і цілей життя, можливостей їх реалізації тощо [40]. А.Г. Здравомислов і В.А. Ядов відзначають, що стійка структура ціннісних орієнтацій визначає такі якості особистості, як активність життєвої позиції, наполегливість у досягненні цілей, вірність певним принципам і ідеалам, цілісність, надійність. І навпаки, суперечливість в ціннісних орієнтаціях веде за собою непослідовність, непередбачуваність поведінки людини; нерозвиненість ціннісних орієнтацій особистості визначає її інфантилізм, панування зовнішніх стимулів у поведінці особистості, а отже, конформізм, безликість людини [30].

Існує чимало класифікацій ціннісних орієнтацій. М. Яницький, відповідно до основних людських потреб, пропонує виокремлювати вітальні, афіліативні та духовні ціннісні орієнтації. Ф. Клакхон та Ф. Стродбек беруть до уваги культурні ціннісні орієнтації, класифікуючи їх на такі кластери: 1) орієнтації, пов'язані з уявленнями про людську природу (добро VS зло); 2) орієнтації, пов'язані з уявленням про характер стосунків між людиною і природою; 3) орієнтації, пов'язані зі стосунками між людьми; 4) орієнтації, пов'язані з уявленням про особистість; 5) часові орієнтації (на минуле, теперішнє або майбутнє) [51].

Найпоширенішими класифікаціями цінностей, ціннісний орієнтації є такі, що розроблені М. Рокичем, Ш. Шварцом, Р. Інглехардом.

Класифікація М. Рокича вийшла за межі інших класифікацій. Автор визначав цінності як "засіб поведінки" і "термінальний стан", а тому виділяє два класи цінностей: а) термінальні цінності – переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування, з особистої або суспільної точок зору, варта того, щоб до неї прагнути; б) інструментальні цінності – переконання в тому, що якийсь спосіб дій повинен переважати у будь-яких ситуаціях. Термінальні цінності носять більш стійкий характер, ніж інструментальні, а також для них характерна менша індивідуальна варіативність [33].

Д. Леонт'єв припускає таке угруповання цінностей, що являє собою свого роду полярні ціннісні системи. Серед термінальних цінностей він виділяє такі як: 1) конкретні життєві цінності (здоров'я, сім'я, робота, друзі) – абстрактні цінності (розвиток, творчість); 2) цінності професійної самореалізації – цінності особистого життя; 3) індивідуальні цінності – цінності міжособистісних відносин; 4) активні цінності (свобода, цікава робота) – пасивні цінності (впевненість в собі, життєва мудрість. До інструментальних Д. Леонт'єв включає: 1) етичні цінності – цінності міжособистісного спілкування – цінності професійної самореалізації; 2) індивідуалістичні цінності (високі запити) – конформістські (старанність) – альтруїстичні цінності (терпимість, чуйність); 3) цінності самоствердження (незалежність, сміливість) – цінності прийняття інших (чуйність, широта поглядів); 4) інтелектуальні цінності (освіченість, самоконтроль) – цінності емоційного світовідчуття (життєрадісність) [38].

Найбільш повно про ціннісні орієнтації висловився польський дослідник Ш. Шварц, створивши свою теорію. Він стверджує, що є 5 основних характеристик цінностей [8]:

1. Цінності – це переконання, які забарвлені емоціями та почуттями.
2. Цінності – це мотиваційні конструкти, які здатні впливати на поведінку людини через те, що: по-перше, формують цілі, які

людина прагне досягнути; по-друге, формують образи поведінки, які сприяють досягненню цих цілей.

3. Цінності не обмежені певними діями чи ситуаціями. Тобто, ціннісні орієнтації настільки абстрактні, що виходять за межі установок, норм, які часто оточують людину в процесі виконання певних дій.
4. Цінності слугують точкою відліку у процесі відбору чи оцінки поведінки людей чи подій.
5. Цінності впорядковані за важливістю одна відносно іншої. Таким чином, індивідуальність людини формується на основі ієрархічної впорядкованості її цінностей.

Бачимо, що дослідник виокремив ті основні характеристики, які вже згадувалися вище, але різними науковцями. Саме тому, концепція Ш. Шварца, на нашу думку, є найбільш розгорнутою. Перше твердження автора перегукується з теоріями існування ціннісних орієнтацій на різних рівнях, в тому числі емоційному, Л. Антілогової, В. Драченко, О. Петінової, А. Іващенко та Н. Фролової. Другий постулат про цінності як мотиваційний конструкт писали більшість дослідників, серед яких: В. Алексєєва, Р. Шульга, М. Шевчук, Ж. Тощенко, М. Рокич, Д. Леонтєв. Третє твердження перегукується з думками М. Кунявської, В. Моїна, І. Попової, Е. Подольської, Л. Смирнова; четверте – з думкою О. Коханової; і останнє твердження поділяють також В. Ядов, Л. Нагєєва та А. Здравомислов.

Ш. Шварц переконаний, що ціннісні орієнтації є значно глобальнішими конструктами, а тому об'єднують в собі комплекси мотивів, установок, цілей, переконань особистості. Таке твердження дуже схоже до думки Р. Шульги та того, яке місце призначив ціннісним орієнтаціям В. Ядов у своїй моделі ієрархії диспозиційної структури особистості, розглянутій вище [44].

На думку Ш. Шварца, всі цінності формуються на основі задоволеності чи незадоволеності певних потреб. У зв'язку з цим, дослідник розробляє таку структуру цінностей, яка відповідає принципу задоволення/незадоволення таких основних потреб як: 1) потреби організму; 2) потреби у координованих соціальних реакціях; 3) потреби групи [8]. Потреби як основні детермінанти цінностей виокремлювали багато дослідників, серед яких й Р. Інглехард. Базуючись на теорії А. Маслоу, дослідник виокремлює матеріалістичні цінності, які відповідають потребам дефіциту, та пост матеріалістичні, які відповідають потребам зростання.

Поділяючи думки В. Алексєєвої, М. Шевчука, Ж. Тощенка, Ш. Шварц пише про те, що ціннісні орієнтації здатні впливати не лише на вибір цілей діяльності та поведінку, але й на вибір соціального середовища. Однак, поряд з тим, що вони зумовлюють активність особистості та спрямовують її діяльність, вони є відносно мінливими протягом життя [8]. Для нашого дослідження важливо дізнатися наскільки відмінними є ціннісні орієнтації в алкоголезалежних осіб, що дозволить нам припустити, що вони можуть змінюватися під впливом даного захворювання.

Ш. Шварц вважає, що найбільш важливим аспектом, що лежить в основі відмінностей між різними групами цінностей, є тип мотиваційної цілі. Проаналізувавши цінності різних культур, а також релігійних та філософських праць, автор виокремив універсальні цінності, згрупував їх та визначив десять типів цінностей, згідно з відповідними мотиваційними цілями [44]:

1. Відкритість до змін (інновації): стимуляція, самостійність.
2. Вихід за межі власного «Я» (орієнтація на інших): універсалізм, доброзичливість.
3. Збереження (консерватизм): конформізм, традиція, безпека.

4. Самозвеличення (орієнтація на себе): влада, досягнення, гедонізм.

Автор теорії вважає, що, якщо людина надає більшого значення одним цінностям, то швидше за все вона не буде надавати великого значення іншим – протилежним їм цінностям. Саме ці динамічні стосунки між цінностями будують структуру цінностей особистості чи групи [44]. Один вимір протиставляє ціннісні орієнтації груп «відкритість до змін» і «збереження». Цей вимір охоплює конфлікт між цінностями, які підкреслюють незалежність думки, дії, почуттів, готовність до змін і цінностями, що транслують порядок, самообмеження, збереження минулого, опір змінам. Другий вимір протиставляє групи ціннісних орієнтацій «вихід за межі власного я» і «самозвеличення». Цей вимір охоплює конфлікт між цінностями, які підкреслюють турботу про добробут, інтереси інших і цінностями, які проявляються у задоволенні власних інтересів, досягненні успіху і домінування над іншими. Така ціннісна орієнтація як «гедонізм» поділяє елементи відкритості до змін і самозвеличення [7].

Окрім цього, у 2014 році дослідником Ш. Шварцом було виявлено, що є цінності більш виражені у поведінці, ніж інші. Так, стимуляція і традиція більше пов'язані з вираженням у поведінці, ніж безпека, доброзичливість та досягнення. Додаткові висновки показують, що ці відмінності у відношенні цінності та поведінки можуть виникати внаслідок нормативного тиску для виконання певної поведінки. Такі висновки означають, що цінності мотивують поведінку, але співвідношення між цінностями та поведінкою частково «затмарюється» нормами [1]. Тобто, якщо ціннісна орієнтація традиції в особі посідає середнє місце в ієрархії цінностей, у поведінці вона може проявляти цю цінність найбільше, адже до цього закликає суспільство, наприклад, в релігійних обрядах.

У дослідженні Ш. Шварца та його колег було виявлено, що ціннісні орієнтації пов'язані з рисами особистості. «Доброзичливість» як риса з

методики «Велика п'ятірка» корелює найбільш позитивно з цінностями доброзичливості і традиції; «Відкритість» – з цінностями самовизначення і універсалізму; «Екстраверсія» – з цінностями досягнення і стимулювання; «Усвідомлення» – з цінностями досягнення і конформізму [6]. В іншому дослідженні був зроблений висновок про те, що більш когнітивно сформовані риси більш тісно пов'язані з цінностями, ніж емоційні риси [5]

Отже, ціннісні орієнтації визначають багатьма авторами по-різному. Спираючись на таких дослідників як Ш. Шварц, М. Рокич, В. Алексеева, О. Коханова, Л. Нагоева, у нашому дослідженні ціннісні орієнтації визначаються як стійкі психічні утворення у структурі особистості, що виникли в результаті соціалізації, які свідомо чи несвідомо слугують світоглядними орієнтирами та мотивами поведінки людини, а, відтак, впливають на зрілість особистості та якість її життя.

1.2. Соціально-психологічні особливості осіб з алкогольною залежністю

Аналіз психологічних особливостей особистості з алкогольною залежністю вимагає розуміння явища «алкогольна залежність». Тому, звернімося спочатку до змісту цього поняття у психологічній науці.

Залежність – це первинне хронічне захворювання головного мозку, пов'язане із системою позитивного підкріплення, мотивації і пам'яті. Під психологічною залежністю автори розуміють емоційний стан, який полягає у відчутті нагальної потреби в психоактивній речовині, пов'язаним з його вживанням, або з метою зняття неприємних відчуттів [39]. Загалом, залежність характеризується неможливістю утримання від вживання, зниженням поведінкового контролю, патологічним потягом до психоактивних препаратів або пошуку винагороди. У зв'язку з цим відбуваються значні зміни на всіх рівнях психіки – знижуються пізнавальні психічні процеси, змінюється емоційно-вольова сфера, свідомість [28].

Звідси розуміємо, що сприйняття світу, а також ціннісні орієнтації, які пов'язані з ним, можуть змінюватися.

У психологічній науці залежність розглядається як адиктивна поведінка – один з типів девіантної поведінки, яка вважається відхиленням від норми. Людина постійно прагне до збереження психологічного та фізіологічного гомеостазу, однак різні події нашого життя можуть (в кожного по-своєму) його порушувати. Є особистості, які знаходять в собі внутрішні ресурси для того, щоб справитися з коливаннями психоемоційного стану. Однак, є індивіди, яким важко переносити стреси, часті зміни настрою та психофізичного тону [54]. Так, сучасні дослідження дедалі більше вказують на зв'язок між стресом та вживанням психоактивних речовин [2]. Безперечно, цьому можуть сприяти як індивідуальні особистісні особливості (підвищена тривожність, неадекватна самооцінка), так і акцентуації характеру, про що йтиметься нижче. Тобто, адикція – це спосіб пристосування до складних для індивіда умов шляхом втечі в «ілюзійний простір», що далекий від реальності. Так, відповідний адиктивний агент (сигарета, алкоголь, наркотик) «приходить на допомогу», штучно змінюючи стан свідомості особи, однак приручаючи її як тілесно, так і психологічно. Н. Штейн зазначає, що «у випадку адиктивної поведінки останнє стає стилем життя, в процесі якого людина опиняється в пастці постійного відходу від реальної дійсності, від взаємодії з навколишнім» [54 ст. 283].

Алкогольна залежність представляє собою хімічний тип адиктивної поведінки. Найдавніша згадка про пияцтво як про хворобливе, проблемне явище міститься в працях Гіппократа і Галена, однак докладний розгляд алкогольної залежності в науці розпочався з середини XIX століття. Термін «алкоголізм» був вперше введений М. Гауссом в 1861 році в його класичній праці «Хронічний алкоголізм, або хронічна алкогольна хвороба». Автор розглядав алкоголізм як захворювання, викликане

зловживанням спиртними напоями і яке супроводжується відповідними змінами в нервовій системі. Аналіз наукової літератури дозволяє констатувати, що на сьогоднішній день алкоголізм прийнято розглядати як складне захворювання, що характеризується медико-біологічними, психологічними і соціальними складовими. Н. Канторовіч визначав хронічних алкоголіків як людей, у яких в результаті систематичного або спорадичного зловживання спиртними напоями розвинувся потяг до алкоголю, відбулося порушення працездатності, сімейних відносин, фізичного і психічного здоров'я [54].

Причини та механізми розвитку алкогольної залежності змінюються відповідно до певної теорії – біологічної, спадкоємної, ендокринної, соціальної та психологічної. Однак, серед важливих «факторів ризику» виокремлюють дві групи: 1) фактори, що провокують уживання спиртного; 2) особливості особистості, в тому числі фізіологічні та біологічні, які визначають спосіб реакції на алкоголь. У якості емоційно-особистісних факторів ризику, що відносяться до двох груп, називають емоційну лабільність (спадкоємна схильність), надлишкову тривалість афективних реакцій, схильність до депресій, стан емоційної напруги [41]. Отже, соціально-психологічні особливості особистості є важливим чинником розвитку алкогольної залежності, можуть визначати клініко-психопатологічний перебіг захворювання, а також впливати на подальшу реабілітацію алкозалежних осіб та якість їхнього життя.

Ряд досліджень (П. Слободянюк, К. Власова, Л. Животовська, В. Борисенко, А. Скрипнков) присвячені визначенню преморбиду алкозалежної особистості та його ролі у виникненні залежності. Зокрема, авторами були досліджені темперамент та характер таких осіб. Було виявлено, що серед алкозалежних досліджуваних переважали демонстративні, збудливі, гіпертимні, циклотимні особистості за типом акцентуації та психопатичні, паранояльні, гіпоманійні за структурою

особистості [31, 16, 4]. Бачимо, що алкозалежні особистості відрізняються легко збудливою нервовою системою, різкими змінами настрою, і, ймовірно, чутливістю до стимулів навколишнього середовища.

Алкозалежним особам притаманний низький рівень стурбованості власним станом соматичного здоров'я та низькі показники психологічного благополуччя. Також були виявлені прямі кореляції між алкогольною залежністю та екстернальним типом суб'єктивного контролю, а також такими захисними механізмами як витіснення, заперечення, заміщення, регресія [49]. Тобто, алкозалежні особистості схильні визначати більшість подій у власному житті як результат впливу зовнішнього середовища, обставин, «долі». Це означає, що вони не відчують відповідальності за те, що відбувається у їхньому житті. Про це також говорить переважання саме цих механізмів захисту.

Результати дослідження К. Аймедова та Д. Возного, отримані на основі використання 16-факторного особистісного опитувальника Кеттелла, свідчать, що алкозалежній особистості чоловічої статі притаманна комунікабельність, однак низький лідерський потенціал, імпульсивність, розгальмованість, знижена мотивація до дій, невміння раціонально планувати та організувати свій час, некритичність до власних можливостей, вільне відношення до норм моралі [11]. Окрім цього, для особи з алкогольною залежністю характерні схильність до конфліктності, егоцентризм із неадекватною самооцінкою власних дій, недбале ставлення до власних зобов'язань, знижена здатність до мовного вираження відчуттів, настрою, переживань [16]. Розуміємо, що наведені вище якості прямо пов'язані з головною особливістю залежних від алкоголю осіб – зниженою вольовою саморегуляцією. Таким особистостям важко свідомо управляти своєю психікою і вчинками у процесі прийняття рішень, що знижує успішність діяльності взагалі [47]. Переважання вище зазначених рис в алкозалежній особистості, які сформовані під впливом

зниженої вольової саморегуляції, прямо пов'язане з її вродженими, темпераментальними особливостями – психопатичністю, демонстративністю, збудливістю, які були встановлені з результатів інших дослідженнях.

Дослідження О. Виглазової мало на меті порівняти людей з алкогольною залежністю та осіб без алкогольної залежності за рядом психопатологічних характеристик. Були виявлені статистично значущі показники того, що особам з алкогольною залежністю притаманний значно вищий рівень тривоги, ворожості, психотизму, депресивності, obsесивно-компульсивності, міжособистісної сенситивності та схильності до соматизації порівняно з особами без алкогольної залежності. Більше того, дослідниця переконана, що дані шкали є достовірними маркерами наявності алкогольної залежності [20]. В іншому дослідженні тієї ж авторки було виявлено, що серед неадиктивних маркерів наявності даного захворювання найбільше зустрічається куріння тютюну і захоплення комп'ютерними іграми на рівні ризику, тоді як маркерами відсутності алкогольної залежності (хоча і вельми слабкими) є захоплення читанням і «шопінгом» будь-якого ступеня вираженості [19]. Дане дослідження свідчить про те, що будь-яка адиктивна поведінка людини (алкогольна, наркотична) характеризується «залежністю» як особистісною рисою. Тобто, така риса може відігравати значну роль у формуванні залежності як захворювання.

Було визначено (К. Аймедов, К. Рябухін), що серед жінок, які страждають на алкогольну залежність, найчастіше зустрічалися ті, в яких спостерігалися гіпермаскулінний та інфантильний типи статево-рольової Я-концепції. Тобто, з одного боку, жінкам з алкогольною залежністю притаманні рішучість, емоційна холодність, агресивність, схильність до ризику, домінування, незалежність та самостійність, а з іншого, їм також можуть бути властиві навіюваність, тривожність, ригідність, егоцентризм,

нетерплячість, стереотипність поведінки, прагнення обвинувачувати інших та уникати відповідальності за свої вчинки [12]. Бачимо, що виявлені статево-гендерні риси лише доповнюють вище згадані, що були досліджені іншими авторами в якості психологічних особливостей алкозалежних осіб.

Окрім особистісних характеристик, важливо зазначити й патопсихологічний погляд на людину з алкогольною залежністю. У літературі йдеться про те, що в результаті даного захворювання психічна діяльність особи загалом виснажується, а вищі психічні функції зазнають значного руйнування [17]. Спостерігається порушення пам'яті, зниження здатності до концентрації уваги, порушення просторових та тактильних уявлень, вербального мислення, здатності до абстрагування, праксису та гнозису обличчя, звуження кола інтересів [32, 11, 17]. В 10% випадків в особи з алкогольною залежністю розвивається деменція [17]. Знову ж таки, такі дані досліджень дають нам розуміння того, що ціннісні орієнтації можуть змінюватися під впливом захворювання, хоч і є стійкими інтерналізованими конструктами.

Результати численних досліджень (Н. Пшук, А. Артемчук, К. Аймедов, Д. Возний, А. Ігонін, Ю. Тузикова, О. Баранова) вказують на те, що особи з алкогольною залежністю характеризуються такими афективними порушеннями як: агресивність, роздратованість, депресія, різкі коливання настрою, афективна напруга, страх, високий рівень особистісної та ситуативної тривожності, високий рівень нейротизму, туга, млявість і апатія [14, 27, 45, 17, 3]. У зв'язку з цим, алкозалежним особам притаманна схильність до афективних ексцесів з агресивною поведінкою до оточуючих, що ускладнює процес спілкування та формує низьку соціальну активність [45]. Окрім цього, існують показники того, що емоційна саморегуляція алкозалежних пов'язана із соромом, провинною і страхом (базові емоції за К. Ізардом); їм притаманний нижчий рівень переживання радості та інтересу, ніж здоровим людям [47].

Більше того, афективні розлади, як і алкогольна залежність, маніфестують в підлітковому віці, і, частіше за все, суб'єктивно-тяжкими тривожними станами, які поступово переходять в депресію. Тому багато дослідників підтверджують також і коморбідність алкогольної залежності і депресії [14]. Так, у дослідженні брали участь 316 жінок з алкогольним зловживанням, у половини з них виявлені депресивні розлади, а у 25% жінок з депресією виявлена алкогольна залежність [9]. Це пов'язано з тим, що алкоголь може модифікувати настрій, полегшує стан фрустрації, тривоги та депресії. Окрім вже згаданих, у дослідженні К. Рябухіна були виявлені ще такі характеристики зміни емоційної сфери жінок: зниження самопочуття, активності настрою, підвищення рівня невротизації [46].

І. Сосіна подає такі дані, що на даний час серед контингенту пацієнтів з алкогольною залежністю переважають десоціалізовані особистості, які втратили сім'ю, роботу, перебувають без певного місця проживання і засобів існування [22]. А з дослідження А. Гатицької відомо, що хворі на алкогольну залежність в основному (78,5%) особи віком 31-60 років, які звертаються за медичною допомогою при другій стадії загостреної фази захворювання [23].

У дослідженні А. Дунаєва йдеться про те, що в структурі мотивації вживання алкоголю у хворих переважають соціально-традиційні та гедоністичні мотиви [29]. Тобто, більшість осіб з алкогольною залежністю вживають спиртні напої у зв'язку з культурно розповсюдженими тригерами та з метою отримати психологічне та фізичне задоволення від дії алкоголю, а також переживання алкогольної ейфорії. А це й не дивно, адже у джерелах йдеться про те, що типова установка на життя для адикта – гедоністична, тобто прагнення до негайного отримання задоволення [54]. Саме тому у нашому дослідженні ми припускаємо, що більшість алкозалежних осіб мають ціннісні орієнтації гедоністичного спрямування.

Існують дослідження, які визначали основні цінності та ціннісні орієнтації осіб з адиктивною поведінкою. Дослідження А. Грязнова мало на меті показати, які цінності переважають в алкозалежних осіб, а також, на думку автора, вони і відображають їх незадоволені потреби. Результати показали, що цінними для індивіда з алкогольною залежністю є здоровий спосіб життя, добрі сімейні стосунки та матеріальний достаток. Тоді як «спілкування», «праця», «соціальний статус», «активне життя» не мають такого значення, оскільки не є розвинутими складовими життя [24]. Е.Чеверікіна у своєму дослідженні статистично показала, що студентам з адиктивною поведінкою не притаманні такі ціннісні орієнтації за Ш. Шварцом як «доброта», «традиції», «досягнення», «стимуляція» та «самостійність» [52]. Схожі результати були отримані й в іншому дослідженні: «безпечність» та «самостійність» статистично менш притаманні особам з алкогольною залежністю порівняно із здоровими індивідами [25]. Тобто, алкозалежні особистості схильні більше ризикувати, тоді як відповідальність за свої вчинки вони не здатні нести. Це, у свою чергу співвідноситься з рядом інших досліджень, які говорять про низький рівень самоконтролю та інфантильність таких осіб.

За допомогою наведених вище результатів численних досліджень преморбід особистості з алкогольною залежністю чітко «вимальовується» в одну картину. Бачимо, що це люди збудливі, егоцентричні, не схильні дотримуватися правил та законів моралі, а також нести відповідальність за свої вчинки, неорганізовані та некритичні до себе, із нестійкою самооцінкою, тривожні та емоційно лабільні, агресивні до оточуючих, схильні до соматизації та компульсивні (пияцтво як єдиний спосіб звільнитися від тривоги). У зв'язку з порушенням емоційно-вольової сфери та зміною ієрархії мотивів, таким людям важко відтермінувати свій потяг у часі, тому вони мають імпульсивну поведінку [10]. Очевидно, що їм не вистачає сили витримати будь-який дискомфорт, внутрішню тривогу чи

різке коливання настрою. Психологічною мовою йдеться про низький рівень фрустраційної толерантності.

Дослідження Д. Возного подає цікаві результати зміни емоційної сфери в алкозалежних осіб: з одного боку, розлади емоційної сфери є фактором виникнення алкогольної залежності, але, з іншого, вони загострюються в процесі розвитку даного синдрому [18]. Це означає, що є такі психологічні характеристики, які можуть бути набутими або кількісно зміненими в результаті розвитку адиктивної поведінки.

Отже, особа з алкогольною залежністю має ряд особистісно-психологічних властивостей. Більшість з них закладені від народження, входять до рис темпераменту та простежуються протягом всього життя, закріплюючись в розвитку. Інші характеристики можуть бути набутими в результаті виникнення залежності. На даний момент розвитку психологічної та суміжних з нею наук дослідники залишають відкритим питання первинності та набуття деяких рис, оскільки вони можуть виступати і як наслідок дії захворювання, і як включення у преморбід особистості, який є головною підставою розвитку саме залежної поведінки.

1.3. Теоретична модель ціннісних орієнтацій особистості як основи її щасливого та змістовного життя

Проаналізувавши різноманітні підходи до визначення поняття «ціннісні орієнтації» у психологічній науці та розглянувши концепції дослідників, нами була розроблена єдина теоретична модель даного явища. Основу поданої нижче моделі (Рис. 1.3) складає теорія ціннісних орієнтацій Ш. Шварца, яка доповнена твердженнями інших дослідників (М. Рокич, Р. Інглехард, Г. Хофштеде, В. Алексєєва, О. Коханова, Л. Нагоева, Ж. Тощенко, Л. Антілогова, В. Драченко, М. Яницький, В.Ядов).

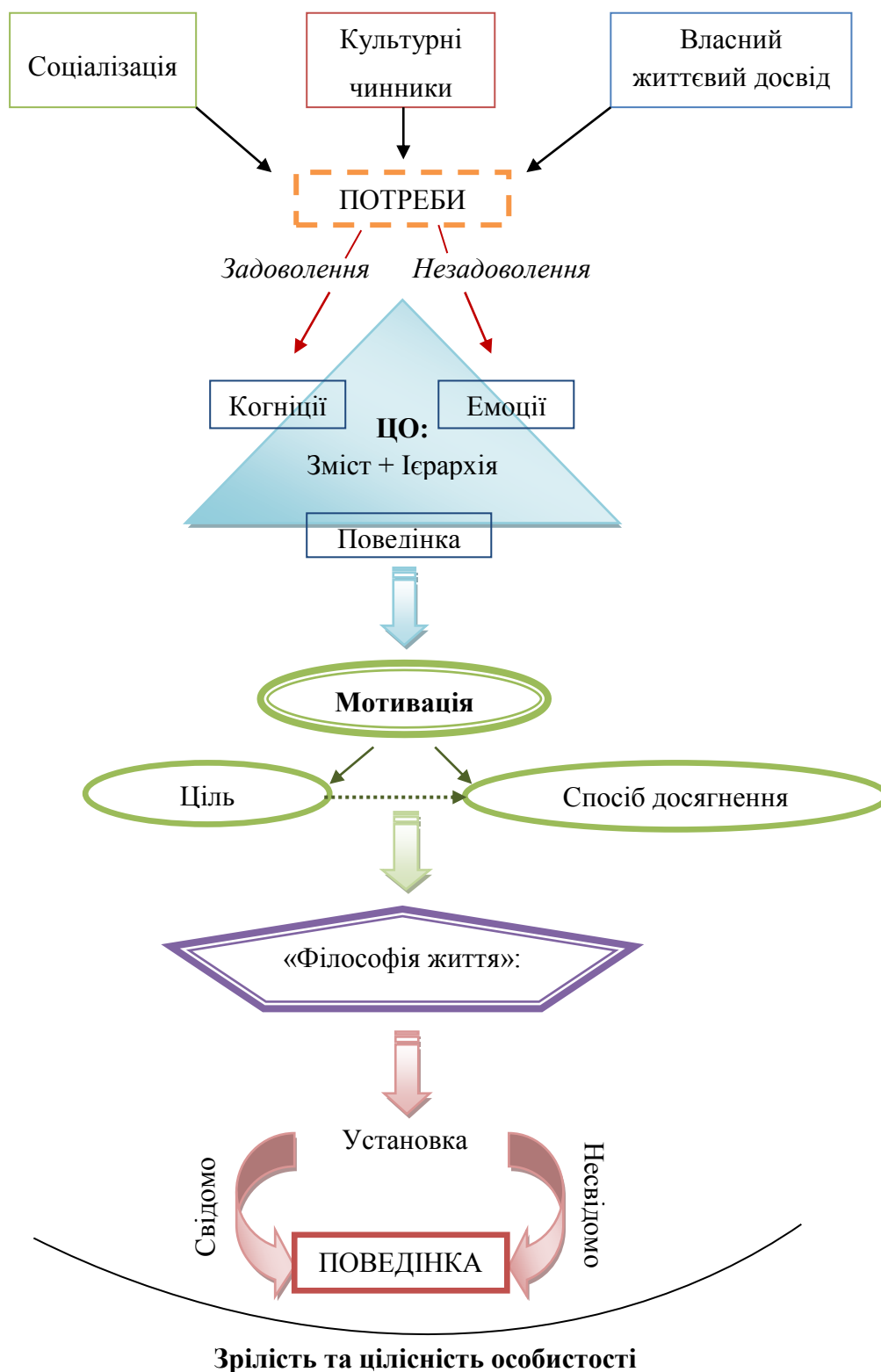

Рис. 1.1. Теоретична модель ціннісних орієнтацій особистості як основи її щасливого та змістовного життя

Згідно цієї моделі, ціннісні орієнтації визначаються задоволенням/незадоволенням потреб (Ш. Шварц, Р. Інглехард). Варто сказати, що незадоволення певної потреби може бути спричинене ще в ранньому віці, але існувати дотепер. Наприклад, незадоволена потреба в безпеці в сімейному середовищі буде «відгукуватися» у ціннісних орієнтаціях групи «збереження» за теорією Ш. Шварца.

Потреби можуть бути сформовані й під впливом об'єктивних факторів – соціального та культурного середовища. Це підтверджує дослідження Г. Хофштеде про те, що в кожній національності переважають свої цінності. Наприклад, у культурах, де переважає колективізм, більше спостерігаються такі цінності як традиція, конформізм, доброзичливість, тоді як індивідуалістичним культурам притаманні влада, досягнення, самостійність та стимуляція [21].

Власний досвід, який людина отримує протягом життя, також має значення у зміні ціннісних орієнтацій, так як незадоволені потреби з часом можуть бути задоволені, на їхнє місце придуть нові «фігури» за гештальтпсихологією. Саме тому, слово «потреби» вписане у фігуру без цілісної рамки, як символ постійної змінюваності.

Опираючись на наукові праці Л. Антілогової та В. Драченко, ціннісні орієнтації представляють структуру, яка складається з трьох компонентів: емоційного, когнітивного та поведінкового. В кожній людини ціннісні орієнтації різні не лише за змістом, але й за місцем у ієрархії важливості (А. Здравомислов, В. Ядов), що свідчить про зрілість особистості (Л. Нагоева).

Найважливішою властивістю ціннісних орієнтацій є здатність до спрямованості особистості (Л. Нагоева, В. Ядов). Таким чином, ціннісні орієнтації відіграють важливу роль у мотиваційній системі індивіда, формуючи ціль та спосіб її досягнення за допомогою, особливого для кожної людини, образу поведінки (В. Алексеєва, Ш. Шварц, М. Рокич,

Д. Леонт'єв). За Ш. Шварцом існують такі основні цілі поведінки людини: відкритість до змін, вихід за межі власного «Я», збереження, самозвеличення.

На основі мотиваційної системи, у людини формується своя «філософія життя», яка включає такі основні складові як: погляд на навколишній світ, ставлення до себе, ставлення до інших людей (Л. Нагоєва).

Мотиваційний компонент ціннісних орієнтацій формує установку, як готовність діяти певним чином, яка може бути як усвідомленою, так і неусвідомленою, через що, на нашу думку, спостерігаються такі явища, коли людина, декларує одні цінності, а в поведінці спостерігаються зовсім інші. Поведінка, як завершальний етап прояву ціннісних орієнтацій, є тим елементом, який проявляється у всіх сферах життя людини, не обмежуючись ситуаціями чи умовами (Ш. Шварц). Добре скоординована система функціонування ціннісних орієнтацій свідчить про зрілість та цілісність особистості і, звичайно, впливає на змістовність її життя.

Висновки до першого розділу

У нашому дослідженні ціннісні орієнтації визначаються як стійкі психічні утворення у структурі особистості, що виникли в результаті соціалізації, які свідомо чи несвідомо слугують світоглядними орієнтирами та мотивами поведінки людини, а, відтак, впливають на зрілість особистості та якість її життя (Ш. Шварц, М. Рокич, В. Алексєєва, О. Коханова, Л. Нагоєва).

Алкогольна залежність визначається як адиктивна поведінка, яка характеризується вираженим патологічним потягом до вживання алкогольних напоїв, що знижує самоконтроль та впливає на психічні пізнавальні процеси, емоційну сферу, свідомість (М. Гаусс, Н. Канторовіч, О. Сердюк) Проаналізувавши різноманітні дослідження українських,

російських, а також зарубіжних науковців, розуміємо, що особа з алкогольною залежністю характеризується рядом соціально-психологічних властивостей. Більшість з них закладені від народження, входять до рис темпераменту та простежуються протягом всього життя, закріплюючись в розвитку (типи акцентуацій характеру, структури особистості, екстернальний тип суб'єктивного контролю та інші). Є й такі характеристики, які можуть бути набутими в результаті виникнення залежності (низький самоконтроль, рівень психологічного благополуччя, порушення пізнавальних психічних процесів). На даний момент розвитку психологічної та суміжних з нею наук дослідники залишають відкритим питання первинності та набуття деяких рис, оскільки вони можуть виступати і як наслідок дії захворювання, і як включення у преморбід особистості, який є головною підставою виникнення залежної поведінки.

Ціннісні орієнтації як особистісна характеристика може по-іншому проявляти себе серед осіб з алкогольною залежністю, що і має на меті показати наше дослідження.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ОСІБ З АЛКОГОЛЬНОЮ ЗАЛЕЖНІСТЮ

2.1. Опис групи дослідження

Дослідження проводилося у 2018-2019 навчальному році. Етап збору даних тривав з жовтня по січень включно.

Емпіричне дослідження полягало у виявленні відмінностей між ціннісними орієнтаціями осіб з алкогольною залежністю та осіб без алкогольної залежності. У дослідженні взяли участь дві групи осіб – експериментальна та контрольна.

До експериментальної групи входять алкозалежні особи, які на момент дослідження знаходилися у реабілітаційних центрах на лікуванні а саме – РЦ «RELUX РЕНАВ» та РЦ «РеСенс», що знаходяться у Львові та Львівській області. Особи без алкогольної залежності представляють контрольну групу для виявлення особливостей ціннісний орієнтацій алкогелезалежних осіб.

Вибірку досліджуваних становлять 60 осіб (30 з алкогольною залежністю і 30 без алкогольної залежності). При цьому було важливо зберегти подібність даних груп за віком та статтю. Середній вік досліджуваних експериментальної групи складає 30,5 роки, наймолодшому досліджуваному 17 років, найстаршому – 61. Середній вік досліджуваних контрольної групи складає 32 роки, наймолодшому досліджуваному 20 років, найстаршому – 58. В експериментальній групі відсотковий розподіл за статтю такий: 40% – жінок, 60% – чоловіків. У контрольній групі: 35% – жінок, 65% – чоловіків.

У дослідженні був застосований метод тестування за допомогою таких методик як «Портрет цінностей» Ш. Шварца, визначення рівня

самоактуалізації О. Лазуткіна, 16-факторний особистісний опитувальник К. Кеттелла, CAGE. Усі учасники були попереджені про анонімність та конфіденційність результатів.

2.2. Методичний інструментарій дослідження

Методика «Портрет цінностей» була використана для визначення особливостей ціннісних орієнтацій досліджуваних. У порівнянні з іншими методиками, саме ця методика дозволяє проаналізувати як поведінку, так і основні потреби, які мотивують до діяльності, що, на нашу думку, є важливим у дослідженні осіб з алкогольною залежністю.

Методика на визначення рівня самоактуалізації є додатковою для дослідження психологічних особливостей алкозалежних осіб. Ймовірно, рівень самоактуалізації таких людей буде нижчий, ніж у здорових, а тому важливо проаналізувати як це узгоджується з їхніми ціннісними орієнтаціями.

Використання 16-факторного особистісного опитувальника у нашій роботі зможе доповнити розуміння особистісних особливостей досліджуваних з алкогольною залежністю з певними ціннісними орієнтаціями.

Методика CAGE спрямована на визначення наявності зловживання алкоголем. У нашому дослідженні важливим є те, щоб усі досліджувані контрольної групи не зловживали алкоголем.

Методика «Портрет цінностей»

Методика «Портрет цінностей» (англ. Portrait values questionnaire, скор. PVQ) розроблена Ш. Шварцом, адаптована І.І. Семків, спрямована на визначення 10 типів цінностей. Методика відображає теоретичні постулати мотиваційної теорії цінностей Ш. Шварца. Основний акцент у методиці робиться на те, що людина оцінює в процесі порівняння свою щоденну поведінку, свої цілі, а не риси свого характеру [44].

Кожне із 40 тверджень містить опис особистих цілей, переконань, установок чи бажань, які вказують на важливість певної цінності. Досліджуваний повинен, оцінити наскільки йому відповідає кожен опис. Висновок про наявність певної цінності у досліджуваного робиться на основі встановленої ним самим подібності до опису певної людини, яка відноситься до конкретної ціннісної групи (додаток А).

Методика містить 10 шкал: самостійність, стимуляція, гедонізм, досягнення, влада, безпека, конформізм, традиція, універсалізм, доброзичливість [44].

Методика самоактуалізації

Методика самоактуалізації (скор. САМОАЛ) О.В. Лазуткіна визначає рівень самоактуалізації особистості за теорією А. Маслоу, адаптована Н.Ф. Каліною. Методика містить 100 питань, які складають 11 шкал (додаток Б). По кожній шкалі досліджуваний може набрати максимум 15 балів [26].

Методика містить 11 шкал: орієнтація в часі, цінності, погляд на природу людини, висока потреба в пізнанні, креативність, автономність, спонтанність, саморозуміння, аутосимпатія, контактність, гнучкість у спілкуванні.

16-факторний особистісний опитувальник

16-факторний особистісний опитувальник (16 ОФ,) – методика для дослідження індивідуальності особистості, розроблена К. Кеттеллом. Форма С, що використовувалася у нашому дослідженні, розроблена Е.С. Чугуноюю та містить 205 запитань (додаток В). В результаті обробки отриманих відповідей витягуються оцінки 16-ти полярних факторів особистості; додатковою шкалою в цій формі є шкала самооцінки (МД). Максимальна оцінка за кожним фактором – 12 балів, за фактором В – 8 балів, мінімальна – 0 балів [34].

Перелік факторів: А - "замкнутість-товариськість"; В - "інтелект"; С - "емоційна нестійкість - емоційна стійкість"; Е - "підпорядкованість - домінантність"; F - "стриманість - експресивність"; G - "підвласність почуттям - висока нормативність поведінки"; Н - "нерішучість - сміливість"; І - "жорстокість - чутливість"; L - "довірливість - підозріливість"; М - "практичність - розвинута уява"; N - "прямолінійність - дипломатичність"; О - "впевненість у собі - тривожність"; Q1 - "консерватизм - радикалізм"; Q2 - "конформізм - нонконформізм"; Q3 - "низький самоконтроль - високий самоконтроль"; Q4 - "розслаблення - напруженість"; MD - "адекватність самооцінки" [34].

Опитувальник CAGE

Опитувальник CAGE – це простий та швидкий інструментарій для виявлення алкогольної залежності, який складається з 4 питань (додаток Д). Всі питання тесту рівнозначні, вимагають тільки альтернативної відповіді, а підсумкова оцінка проводиться за сукупністю позитивних або негативних відповідей на кожне з поставлених питань. Дві та більше позитивні відповіді на тест свідчать про зловживання алкоголем [42].

За допомогою цієї методики усіх досліджуваних було поділено на дві групи – особи, які зловживають, та особи, які не зловживають алкоголем, в залежності від кількості набраних балів. До групи алкозалежних увійшли 40 осіб, до групи здорових, без залежності – 20.

Висновки до другого розділу

Для вивчення особливостей ціннісних орієнтацій осіб з алкогольною залежністю нами було сплановане дослідження, підібрано групу досліджуваних та діагностичні методики. Для того, щоб була можливість описати особливості ціннісних орієнтацій осіб алкогольною залежністю, було залучено осіб з реабілітаційних центрів, а також осіб, які не страждають на алкогольну залежність.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗВ'ЯЗКУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ТА АЛКОГОЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ

3.1. Порівняння груп алкозалежних осіб та осіб без алкогольної залежності за ціннісними орієнтаціями

Згідно результатів описової статистики, показники опитувальника «Портрет цінностей» свідчать про те, що в середньому, серед алкозалежних осіб (експериментальна група) та серед осіб без алкогольної залежності (контрольна група) однаково спостерігаються високі показники за всіма ціннісними орієнтаціями (рис. 3.1). При цьому, в середньому у всіх досліджуваних найвищі показники отримані за шкалою «Гедонізм» (4,6 бали в алкозалежних осіб та 4,7 – в осіб без алкогольної залежності) (додаток Е, табл. Е.1, Е.2). Тоді як середні найнижчі показники у всіх досліджуваних спостерігаються за шкалою «Традиція» (3,5 бали в обох групах) (там само). Це означає, що загалом цінують найбільше відпочинок, комфорт, тілесну насолоду, розваги. Тоді як найменшу цінність для досліджуваних становлять групова єдність, солідарність, а також релігійні обряди. Такі результати можуть відображати, які цінності найбільше та найменше притаманні загалом сучасному українському суспільству. Отже, третя гіпотеза не підтвердилася. Цікаво, що саме гедонізм та традиція за новітнім дослідженням Ш. Шварца та його колег вважаються тими ціннісними орієнтаціями, які найбільше здатні проявитися в поведінці, а також це може бути спричинено зовнішнім тиском (суспільними нормами).

З поданої нижче діаграми видно, що за показниками усіх шкал, ціннісні орієнтації алкозалежних осіб не відрізняються від ціннісних орієнтацій осіб без алкогольної залежності. На рівні тенденції можемо спостерігати, що такі ціннісні орієнтації як конформізм, доброзичливість,

універсалізм, самостійність, влада та безпека для алкозалежних осіб мають менше значення.

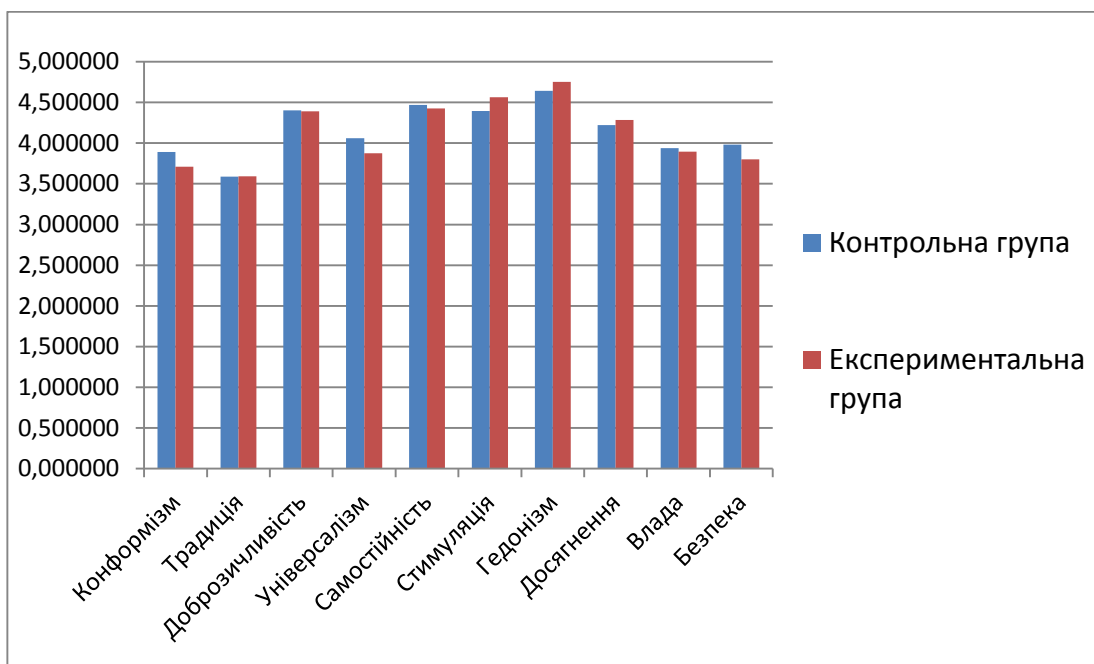

Рис. 3.1. Розподіл середніх показників ціннісних орієнтацій експериментальної та контрольної груп

Для виявлення відмінностей між ціннісними орієнтаціями експериментальної та контрольної груп нами був використаний порівняльний аналіз за непараметричним критерієм Манна-Уїтні.

В результаті проведення порівняльного аналізу було виявлено статистично значущу відмінність між експериментальною та контрольною групами за шкалою «Універсалізм» ($p=0,01$ при $p<0,05$) (додаток Ж, табл. Ж.1). З поданої нижче коробкової діаграми бачимо, що за медіаною особи експериментальної групи мають нижчі показники універсалізму, ніж особи контрольної групи – 3,8 і 4,2, відповідно (рис. 3.2). Про це говорить не лише медіана, але й показники тієї кількості осіб, що увійшли в діапазон 25%-75%. Це означає, що особи, які страждають на алкогольну залежність та які проходять лікування, менше наділяють значимістю такі поняття як соціальна справедливість, рівність, мир, єдність з природою, захист

навколишнього середовища, порівняно із людьми без алкогольної залежності. Такий результат можна пояснити тим, що ці люди на момент дослідження мали інші потреби, більш важливіші, як от отримати лікування та реабілітацію. Тобто, оскільки ціннісна орієнтація універсалізму з категорії цінностей, які орієнтовані на інших, можна говорити про те, що алкозалежні особистості орієнтовані більше на себе – для них не так важливі соціальні інтереси, а їх власні. Також такий результат може свідчити про те, що алкозалежні особи менше цінують і визнають рівність усіх людей за різними категоріями, ніж особи без алкогольної залежності. Припускаємо, що такі люди визнають поняття «несправедливості» у світі загалом, а тому можуть скаржитися на власну «долю», неспроможність змінити обставини, іншими словами, бути «заручниками» тієї ситуації, в яку вони потрапили. В даному контексті існують дослідження про те, що алкозалежним людям притаманний екстернальний локус контролю, тобто, такі особи менше покладаються на себе, а події зі свого життя розглядають як вплив обставин, а не їх власних рішень та дій.

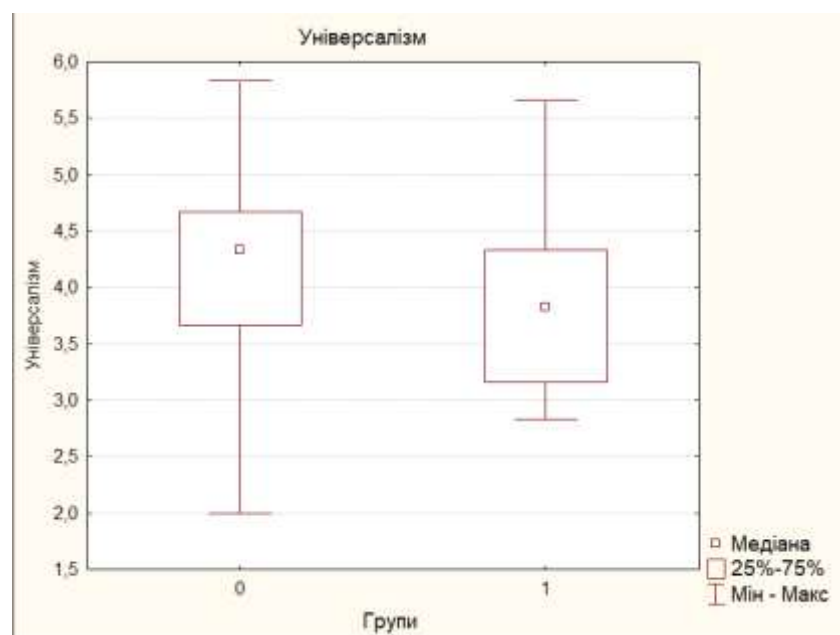

Рис. 3.2. Коробкова діаграма відмінностей експериментальної (0) та контрольної (1) груп за ціннісною орієнтацією «Універсалізм»

Окрім цього, був здійснений порівняльний аналіз за критерієм Манна-Уїтні для виявлення відмінностей між ціннісними орієнтаціями осіб, що зловживають алкоголем за опитувальником CAGE, та осіб, які не зловживають алкоголем за цим опитувальником. В результаті проведення порівняльного аналізу не було виявлено статистично значущої відмінності між цими групами. Однак, за шкалою «Універсалізм» показник p -level є суттєво менший за значенням, ніж показники всіх інших шкал (0,1 при $p < 0,05$) (табл. Ж.2). Це означає, що все таки зберігається за попередніми показниками певна тенденція того, що особи, які залежні від алкоголю мають нижчі показники такої ціннісної орієнтації як універсалізм. Тобто, особи, які зловживають спиртним, хоч і не знаходяться на реабілітації, все ж більше орієнтовані на себе, ніж на інших. Відсутність статистично значущої відмінності може бути пов'язана, в першу чергу, з малою кількістю досліджуваних в групі тих осіб, що не зловживають спиртним (їх було лише 20 у порівнянні з алкозалежними, група яких налічує 40).

Отримані результати порівняльного аналізу свідчать про те, що наша гіпотеза про те, що особам з алкогольною залежністю більшою мірою притаманні ціннісні орієнтації з категорії «Орієнтація на себе» в порівнянні з особами без алкогольної залежності, підтвердилася. Адже ціннісна орієнтація універсалізм, за якою алкозалежні особи відмінні від осіб без алкогольної залежності статистично значущо, входить до групи цінностей, які позначають орієнтацію на себе.

Знаючи з результатів інших досліджень про те, що ціннісні орієнтації алкозалежних осіб статистично відрізняються від осіб без алкогольної залежності, такі результати можна пояснити впливом кількох факторів. По-перше, не достатня кількість досліджуваних у групах для порівняння. По-друге, особи експериментальної групи могли свідомо чи несвідомо давати соціально прийнятні відповіді, а тому усі середні показники шкал ціннісних орієнтацій були загалом високими та не відрізнялися між собою.

На це могла вплинути така зовнішня змінна як сам експериментатор, який спілкувався з досліджуваними наживо, увійшов з ними у тісний контакт. Тобто, експериментатор послужив тією особою, перед якою алкозалежні люди хотіли показати себе з кращого боку, можливо, тим самим «виправдати» алкоголізм.

3.2. Порівняння груп алкозалежних осіб та осіб без алкогольної залежності за самоактуалізацією

Згідно результатів описової статистики, показники методики самоактуалізації свідчать про те, що в середньому, в усіх досліджуваних спостерігається невисокий рівень самоактуалізації – найвищий показник складає 9,1 бали в експериментальній групі та 8,7 балів у контрольній групі з 15 можливих за шкалою «Контактність» (рис. 3.3). Тоді як найнижчі середні показники отримані у контрольній групі за шкалою «Погляд на природу людини» (6,5 балів) та в експериментальній групі за шкалою «Спонтанність» (7 балів). Це означає, що загальній вибірці притаманний середній рівень самоактуалізації.

З поданої нижче діаграми видно, що показники шкал самоактуалізації алкозалежних осіб суттєво не відрізняються від осіб без алкогольної залежності. При цьому, на рівні тенденції можемо спостерігати, що за середніми показниками таких шкал як «Цінності», «Погляд на природу людини», «Висока потреба в пізнанні», «Креативність», «Автономність» та «Контактність» особам експериментальної групи притаманні вищі показники. Такі результати можуть бути пов'язані з бажанням алкозалежних осіб відповідати більш соціально прийнятно перед експериментатором.

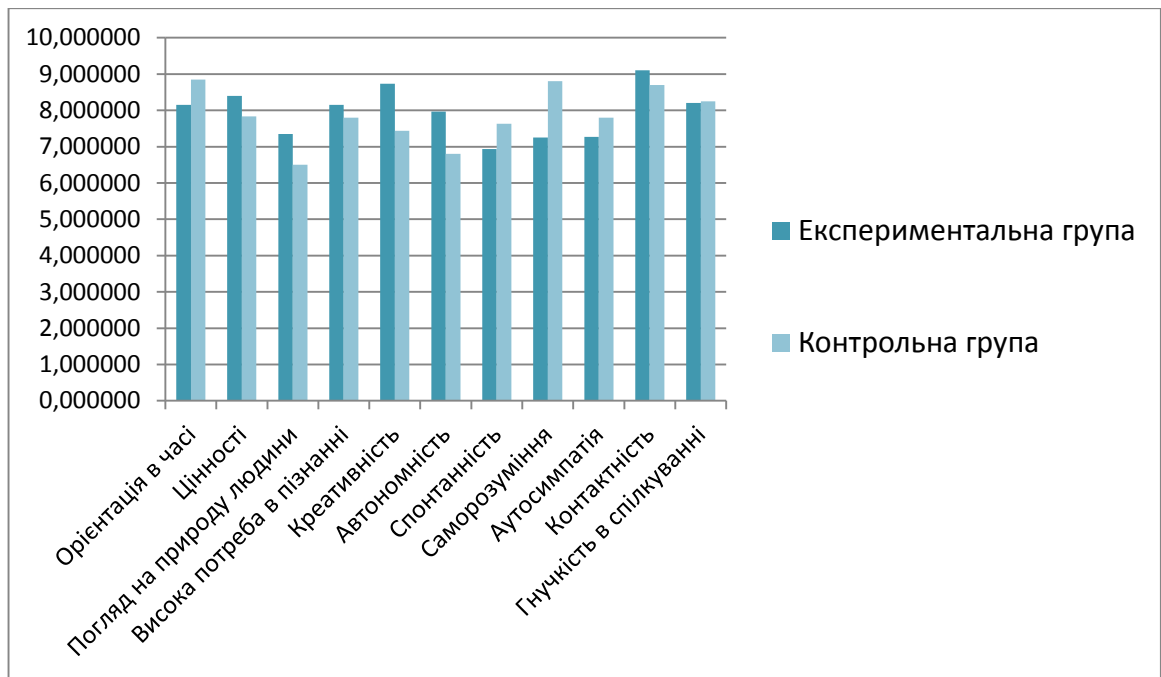

Рис. 3.3. Розподіл середніх показників компонентів самоактуалізації експериментальної та контрольної груп

Для виявлення відмінностей між особливостями самоактуалізації експериментальної та контрольної груп нами був використаний порівняльний аналіз за непараметричним критерієм Манна-Уїтні.

В результаті порівняльного аналізу було виявлено статистично значущу відмінність між особами експериментальної групи та особами контрольної групи за такими шкалами як «Креативність» ($p=0,01$) та «Саморозуміння» ($p=0,04$) при $p<0,05$ (Ж.3). З поданої нижче коробкової діаграми бачимо, що за медіаною особи експериментальної групи мають суттєво вищі показники за креативністю – одним з компонентів самоактуалізації, ніж особи контрольної групи – 9 і 7 балів, відповідно (рис. 3.4). Окрім цього, можна побачити суттєву відмінність між групами за мінімальним значенням, яке отримали особи: в контрольній групі є особа, яка набрала 2 бали, тоді як серед експериментальної групи є особи, які мінімально набрали 7 балів.

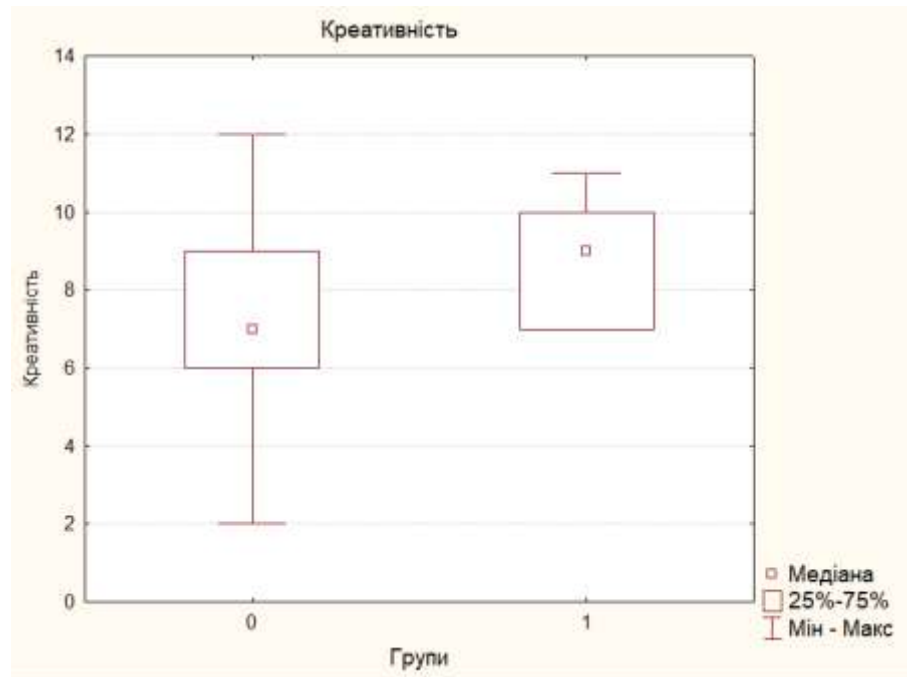

Рис. 3.4. Коробкова діаграма відмінностей експериментальної (1) та контрольної (0) груп за компонентом самоактуалізації «Креативність»

Такі дані свідчать про те, що особи, які на момент дослідження проходили реабілітацію від алкогольної залежності, є більш творчими особистостями, ніж інші люди. Це може бути пов'язано, знову ж таки, з бажанням алкозалежних осіб виглядати кращими в очах експериментатора або це результат реабілітації. Можливо, алкозалежні люди є більш креативними з огляду на наявність в них таких особливостей як імпульсивність, висока збудливість, вихід за рамки суспільних норм.

Коробкова діаграма рисунку 3.5 показує наскільки і яким чином відрізняються експериментальна та контрольна групи за шкалою «Саморозуміння». Бачимо, що за медіаною особи експериментальної групи мають суттєво нижчі показники – 7 і 9, відповідно. Також групи відрізняються за показником максимального значення: в експериментальної групи він становить 12, а в контрольної – 15.

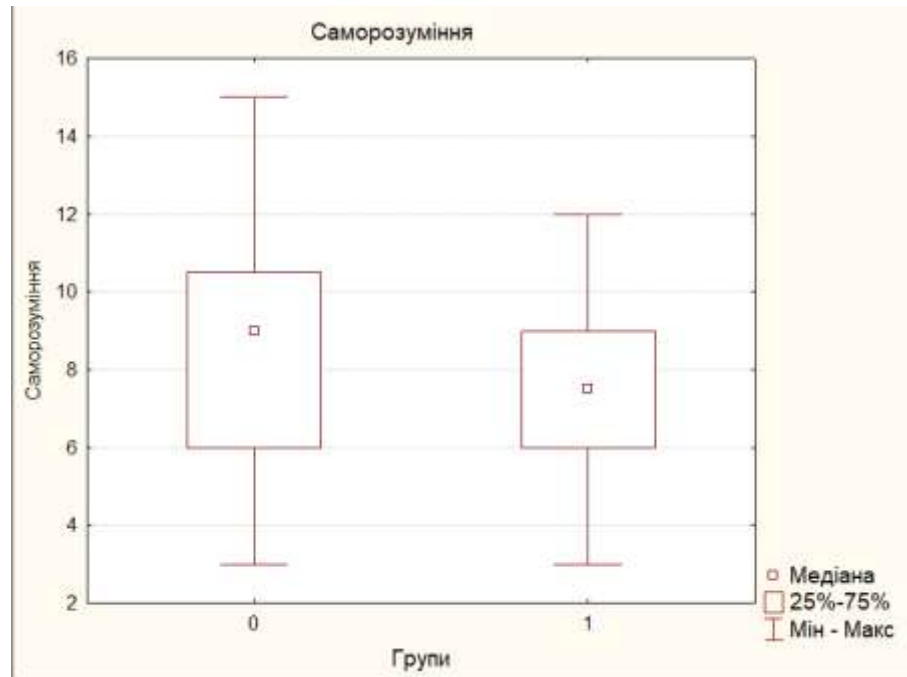

Рис. 3.5. Коробкова діаграма відмінностей експериментальної (1) та контрольної (0) груп за компонентом самоактуалізації «Саморозуміння»

Це означає, що особи, які на момент дослідження перебували на реабілітації від алкогольної залежності, більш невпевнені, такі, що орієнтуються на думку оточуючих, вони схильні підмінити власні смаки та оцінки зовнішніми соціальними стандартами. Тобто, вони більш піддатливі, м'які та не стійкі у своїх переконання та поглядах, натомість залежать від оточення. Ймовірно, така властивість «пом'якшує табу» на алкоголь та «штовхає до залежності».

Окрім цього, був здійснений порівняльний аналіз за критерієм Манна-Уїтні для виявлення відмінностей між особливостями самоактуалізації осіб, що зловживають алкоголем за опитувальником CAGE та тих, що не зловживають спиртним. В результаті проведеного порівняльного аналізу було виявлено статистично значущу відмінність між цими групами за такими шкалами як «Спонтанність» ($p=0,001$), «Саморозуміння» ($p=0,0001$), «Аутосимпатія» ($p=0,02$) при $p<0,05$ (табл. Ж.4). В інтерпретації до цієї методики йдеться про те, що саме ці три

шкали доповнюють одна одну, а тому показники, як правило, пов'язані між собою. Тобто, наше дослідження показало зв'язок цих шкал між собою.

З поданої нижче коробкової діаграми бачимо, що особи, які зловживають алкоголем мають суттєво нижчі показники медіани та мінімального/максимального значень за шкалою «Спонтанність», ніж особи, які не зловживають спиртним (рис. 3.6). Такі дані свідчать про те, що ті індивіди, які мають патологічний потяг до алкоголю, менше довіряють навколишньому світові, мають нижчий рівень впевненості в собі, а тому і легкість у поведінці відсутня. Окрім цього, ця шкала відображає такі цінності як свобода та природність.

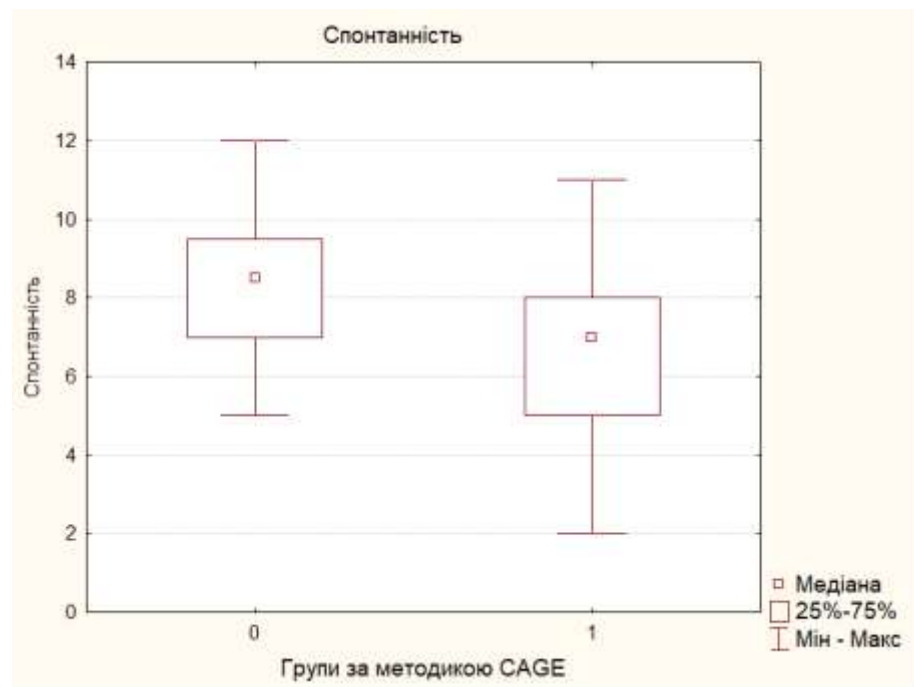

Рис. 3.6. Коробкова діаграма відмінностей осіб, які зловживають алкоголем (1) та осіб, які не зловживають спиртним (0) за компонентом самоактуалізації «Спонтанність»

Статистично значуща відмінність між алкозалежними та здоровими особами за шкалою «Саморозуміння» вдруге підтвердилася за допомогою використання методики CAGE. Коробкова діаграма показала, що особи з алкогільним зловживанням мають нижчі показники, ніж інші люди (рис.3.7). За медіаною показник алкозалежних становить 7, у здорових осіб

– 11, тоді як показник 11 в алкозалежних лише позначає максимальне значення, яке отримала особа з тієї групи.

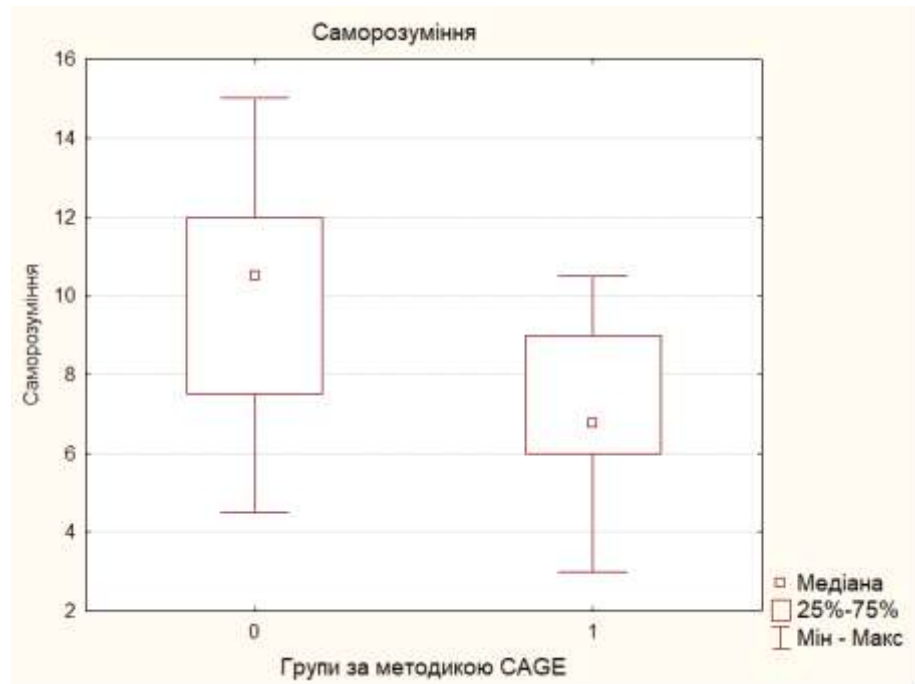

Рис. 3.7. Коробкова діаграма відмінностей осіб, які зловживають алкоголем (1) та осіб, які не зловживають спиртним (0) за компонентом самоактуалізації «Саморозуміння»

За шкалою «Аутосимпатія» було виявлено, що особи, які зловживають спиртними напоями, мають нижчі показники медіани, ніж індивіди без алкогольної залежності – 7 і 9, відповідно (рис. 3.8). Мінімальне значення алкозалежних становить 2, тоді як осіб без залежності – 5, що більше, ніж вдвічі. Однак, серед алкозалежних є особа, яка має вищий показник (13), ніж у здорових досліджуваних. Це означає, що люди, які зловживають спиртним є більш тривожними, невротичними, їхня Я-концепція забарвлена негативною самооцінкою. Такі результати цілком підтверджують інші дослідження алкозалежних. Справді, підвищений рівень тривожності та невротизму, а також невпевненість в собі породжують та супроводжують низький рівень фрустраційної толерантності. Так, після гострого шоку, при життєвих труднощах така

особа не витримує фрустрації, поразки, а тому одразу бажає заспокоїти себе, обираючи найлегший спосіб.

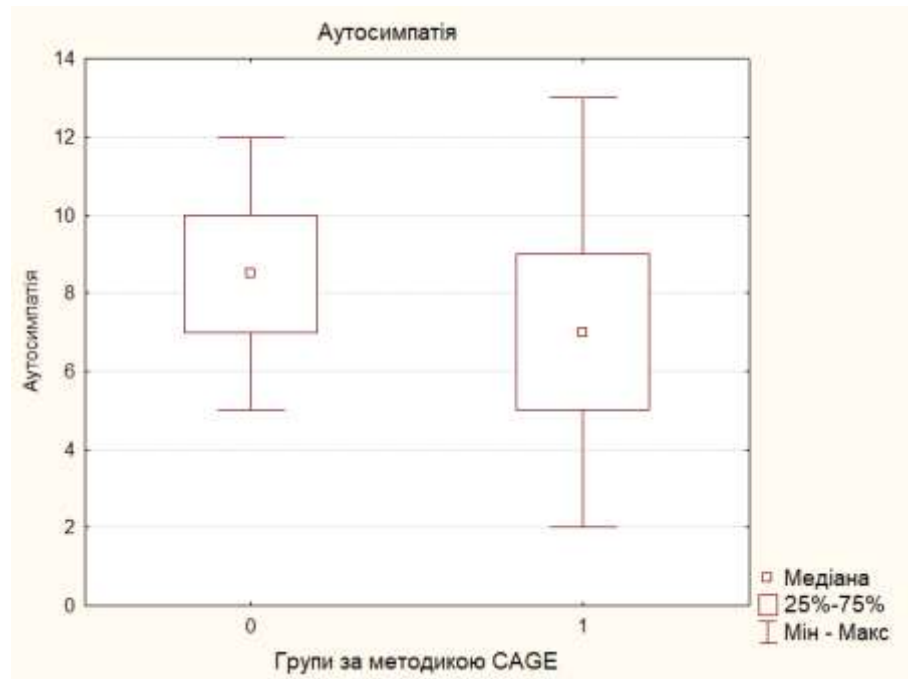

Рис. 3.8. Коробкова діаграма відмінностей осіб, які зловживають алкоголем (1) та осіб, які не зловживають спиртним (0) за компонентом самоактуалізації «Аутосимпатія»

3.3. Порівняння груп алкоголезалежних осіб та осіб без алкогольної залежності за рисами особистості

Для виявлення відмінностей між рисами особистості експериментальної та контрольної груп нами був використаний порівняльний аналіз за непараметричним критерієм Манна-Уїтні.

В результаті порівняльного аналізу було виявлено статистично значущу відмінність між особами експериментальної групи та особами контрольної групи за фактором В «Інтелект» ($p=0,006$) та фактором Q3 «Самоконтроль» ($p=0,04$) при $p<0,05$ (додаток Ж, табл. Ж.5). З поданої нижче коробкової діаграми за медіаною бачимо, що різниця між особами експериментальної та контрольної групи за інтелектом становить 1, що не є багато (рис. 3.9). Однак, показники осіб, що увійшли в діапазон 25-75%, обох груп навіть візуально суттєво відрізняють між собою. При цьому,

важливо зазначити, що загалом рівень інтелекту досліджуваних є середнім, так як максимальний бал, який можна отримати за цією шкалою становить 8. Ймовірно, результат про вищий інтелект алкоголезалежних осіб дає краще розуміння того, чому саме ці особи звернулися у реабілітаційний центр. Можливо, достатньо високий рівень інтелекту уможлиблює їхнє перебування на реабілітації, оскільки це потребує розуміння своєї проблеми та аналізу шляхів її вирішення.

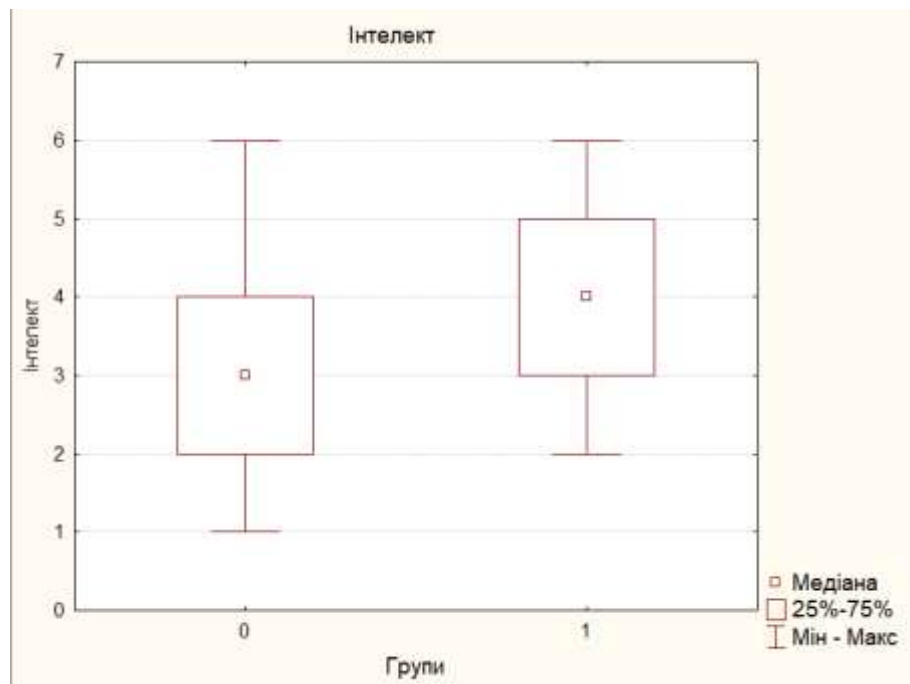

Рис. 3.9. Коробкова діаграма відмінностей експериментальної (1) та контрольної груп (0) за фактором «Інтелект»

Цікавими є наступні результати, отримані внаслідок кореляційного аналізу. За допомогою рангової кореляції Спірмена нами було виявлено обернений статистично значущий зв'язок між фактором «Інтелект» та ціннісною орієнтацією «Традиція» ($r=-0,41$) при рівні $p<0,05$ в експериментальній групі (додаток 3, табл. 3.1). Тобто, чим вищий рівень інтелекту, тим менш особа традиційна, тобто, тим більше вона схильна виділятися з натовпу, намагається ставити вимоги до життя, любить зміни. І, навпаки, чим нижчий рівень інтелекту, тим більше особа традиційна.

Нижче подана коробкова діаграма, що показує відмінності між експериментальною та контрольною групами за рівнем самоконтролю (рис. 3.10). З поданої нижче коробкової діаграми бачимо, що особи експериментальної групи мають нижчий рівень самоконтролю, ніж особи контрольної групи. Звернімо увагу на максимальне значення показників обох груп. Якщо в контрольній групі максимальне значення становить 10, то в експериментальній – лише 8, тоді як в контрольній групі цей показник стосується більшості досліджуваних.

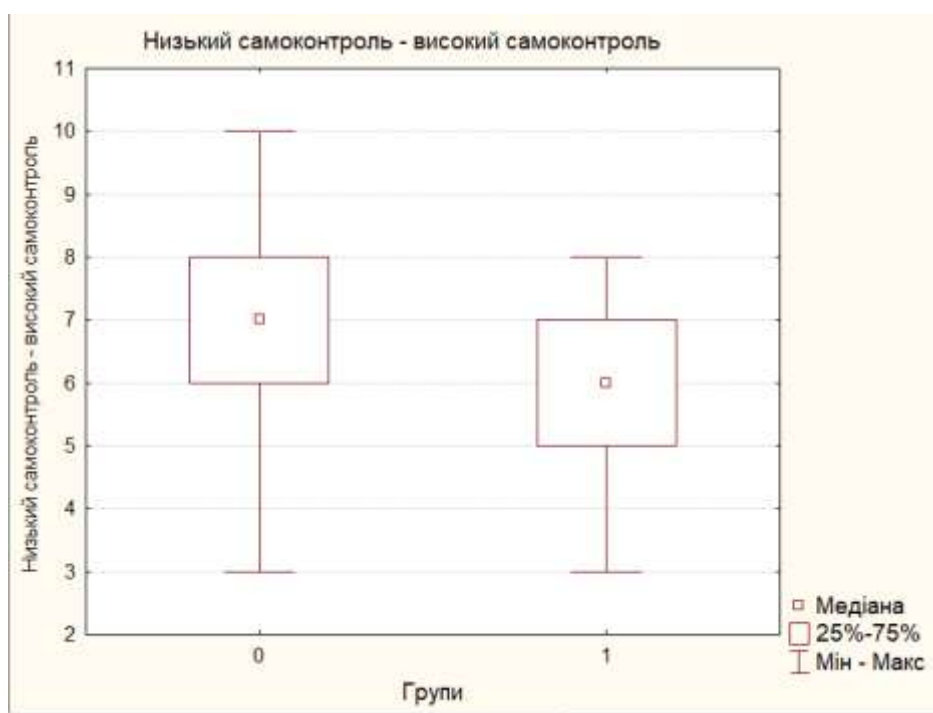

Рис. 3.10. Коробкова діаграма відмінностей експериментальної (1) та контрольної (0) груп за фактором «Самоконтроль»

Такий результат свідчить про те, що алкозалежні особи більше недисциplinовані, не схильні керувати своїми емоціями та поведінкою порівняно із особами, що не зловживають спиртним; у них присутнє внутрішнє конфліктне уявлення про себе. Такий результат підтверджує інші проаналізовані вище психологічні дослідження про те, що особистість алкозалежної людини характеризується імпульсивністю, зниженою мотивацією до дій, егоцентризмом, недбалим ставленням до власних

зобов'язань. Окрім цього, алкозалжені люди не занепокоєні виконанням соціальних потреб, що дає нам розуміння того, чому така ціннісна орієнтація як універсалізм (клопотання про соціальні проблеми) має меншу вартість для таких осіб у порівнянні з іншими.

В результаті кореляційного аналізу методу Спірмена був виявлений прямий статистично значущий зв'язок між самоконтролем та ціннісною орієнтацією досягнення ($r=0,51$) при рівні $p<0,05$ в експериментальній групі (табл. 3.1). Це означає, що, чим нижчий рівень самоконтролю в алкозалежної особи, тим меншу цінність для неї становлять досягнення, і навпаки. Звідси робимо припущення, що основні ціннісні орієнтації закладені в кожній людині, однак, ступінь значимості певної цінності в ієрархії і, відповідно, її вираження може відрізнятися у зв'язку з особистісними характеристиками. Тобто, будь-кому з людей, в кого мало розвинутий самоконтроль, інтегрованість уявлення про себе, цілеспрямованість, що стосується також алкозалежної людини, буде важко у своєму житті орієнтуватися на особистий успіх, досягнення нових цілей та власний розвиток згідно соціальним стандартам. Виявивши такий зв'язок, ми можемо припустити, що, оскільки алкозалежні особи мають суттєво нижчий рівень самоконтролю, то ціннісна орієнтація на досягнення не є вираженою.

Окрім цього, був здійснений порівняльний аналіз за критерієм Манна-Уїтні для виявлення відмінностей між рисами особистості людей, що зловживають алкоголем за опитувальником CAGE та тих, що не зловживають спиртним. В результаті проведеного порівняльного аналізу було виявлено статистично значущу відмінність між цими групами за фактором I «Жорстокість - чутливість» ($p=0,002$) при $p<0,05$ (додаток Ж, табл. Ж.6). З поданої нижче коробкової діаграми бачимо, що рівень чутливості осіб, що зловживають спиртним, значно нижчий, ніж здорових осіб: за медіаною він становить 5 та 7,5, відповідно (рис. 3.11). При цьому

більшості алкоголезалежним індивідам притаманний показник у вузькому проміжку 4-6 балів, тоді як більшість осіб без алкогольної залежності за цим фактором мають вищі показники, що варіюються з 5-ти балів до 8.

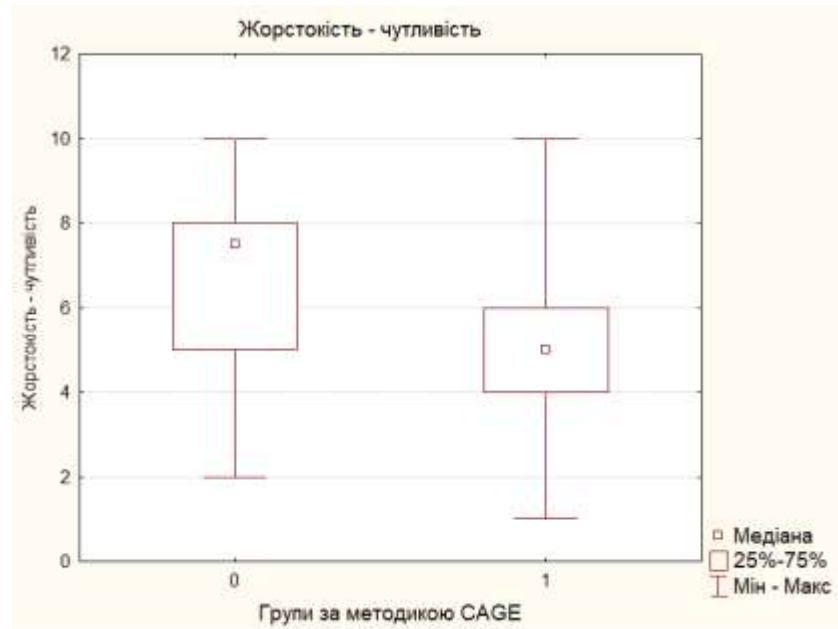

Рис. 3.11. Коробкова діаграма відмінностей осіб, які зловживають алкоголем (1), та осіб, які не зловживають спиртним (0) за фактором «Чутливість»

Це означає, що алкозалежним особам більше властиві мужність, самовпевненість, розсудливість, реалістичність суджень, практичність, деяка жорстокість, суворість, а також черствість відносно оточуючих, порівняно з особами, які не зловживають спиртним. Такий результат знову ж таки підтверджує згадані вище наукові дослідження, в яких йдеться про те, що алкозалежним особам притаманні егоцентризм, вищий рівень ворожості, психотизму, агресивність до оточуючих, а також переважання маскулінних рис.

3.4. Встановлення зв'язків між ціннісними орієнтаціями та рисами особистості в експериментальній групі

У результаті проведення рангової кореляції Спірмена були виявлені статистично значущі зв'язки між ціннісною орієнтацією «Універсалізм» та

такими рисами особистості як «Прямолінійність – дипломатичність» ($r=0,38$) та «Консерватизм – радикалізм» ($r=0,41$) при рівні $p<0,05$ в експериментальній групі (додаток 3, табл. 3.1, рис. 3.12). Це означає, що, чим більше алкозалежна особа розважлива та прониклива до оточуючих подій, тим більше вона цінує справедливість, рівність суспільства, і навпаки. Оскільки за допомогою порівняльного аналізу було виявлено, що універсалізм статистично менше виражений в осіб з алкогольною залежністю, ніж у здоровий людей, то можемо припустити, що алкозалежні особи більш прямолінійні, безпосередні та «наївні» в поведінці відповідно до особистісних рис.

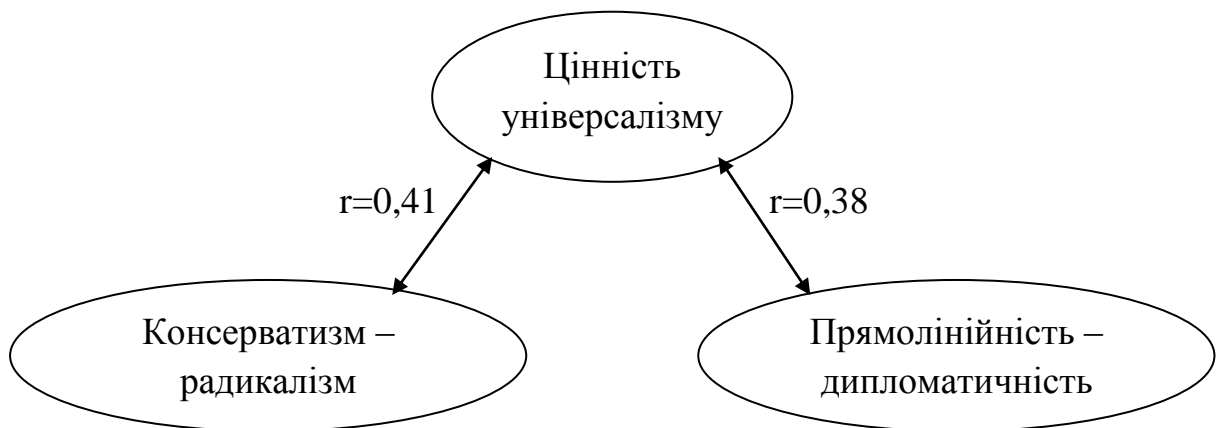

Рис. 3.12. Кореляційна плеяда між ціннісною орієнтацією та рисами особистості

Наступний зв'язок свідчить про те, що, чим більше алкозалежна особа характеризується консервативністю, стійкістю до традиційних труднощів, із сумнівом ставиться до нових ідей, тим менше вона цінує та клопочеться про благополуччя суспільства та природи. Знову ж таки, звідси можемо припустити, що особи, які зловживають спиртним, є більше консервативними.

Отже, за допомогою кореляційного аналізу були встановлені статистично значущі зв'язки між ціннісними орієнтаціями та рисами особистості. З цього можемо зробити висновок про те, що у зв'язку з тими чи іншими рисами особистості, ціннісні орієнтації набувають конкретного

вираження. Якщо особі не властивий радикалізм, вона не сприймає зміни, то зрозуміло, чому в такої людини «універсалізм» набуває меншої ваги серед всіх інших цінностей. Адже саме ця цінність передбачає потік нововведень для захисту інтересів та прав різних меншин, верств населення та рас; участь у громадських рухах, акціях протесту і т.д.

3.5. Факторна структура ціннісних орієнтацій, рис особистості та складових самоактуалізації

Для дослідження факторної структури отриманих результатів та вагомості окремих показників у експериментальній групі був застосований факторний аналіз з використанням методу головних компонент (обертання осей Varimax). Рішення про кількість факторів приймалося на основі аналізу точкової діаграми і власних значень (додаток К, рис. К.1), в результаті якого було виділено вісім латентних факторів, які пояснюють 68,34% сукупної дисперсії даних.

Перший фактор «Безумовне прийняття себе» сформований шкалами опитувальника Кеттелла: «емоційна нестійкість – емоційна стійкість» (0,839), «впевненість у собі – тривожність» (0,774), «розслаблення – напруженість» (0,738) «адекватність самооцінки» (0,567), а також шкалою самоактуалізації – «саморозуміння» (0,503) та ціннісною орієнтацією досягнення (0,505) (при $p > 0,500$). Загалом цей фактор пояснює 15,46% дисперсії даних (табл. 3.1). Поєднання таких психологічних якостей свідчить про загальну психологічну стійкість особистості попри тривожність, а також наполегливість у своїй діяльності. На нашу думку, поєднання цих характеристик вказує на прийняття себе попри недоліки.

Другий фактор «Цінності, орієнтовані на єдність з іншими» пояснює 11,60% дисперсії і включає в себе такі ціннісні орієнтації як конформізм (0,693), традиція (0,620), безпека (0,737) – ті, які Ш. Шварц відносить до групи «Збереження», а також доброзичливість (0,615) та універсалізм

(0,832), які за автором відносяться до групи «Орієнтація на інших». Поєднання саме таких ціннісних орієнтацій вказує на загальну орієнтацію людини на безпеку та злагоду серед усіх людей. Адже, до даного фактору не увійшли самостійність, гедонізм, стимуляція, влада, досягнення, тобто, ті цінності, які ставлять на перше місце власні інтереси людини.

Третій фактор (9,31% дисперсії) «Самоактуалізація» охоплює лише шкали методики самоактуалізації: автономність (0,815), креативність (0,725), аутосимпатія (0,698), спонтанність (0,665), гнучкість в спілкуванні (0,627), контактність (0,616). Оскільки у фактор увійшли лише шкали методики самоактуалізації, це зумовило саме таку назву цьому фактору.

Таблиця 3.1

Факторні навантаження ціннісних орієнтацій для групи осіб з алкогольною залежністю (при $p > 0,500$)

Назва фактору	Шкали, якими сформовано фактор	Значення р	% дисперсії, яку пояснює фактор
Безумовне прийняття себе	Емоціна нестійкість – емоційна стійкість	0,839	15,46%
	Впевненість у собі – тривожність	0,774	
	Розслаблення – напруженість	0,738	
	Адекватність самооцінки	0,567	
	Саморозуміння	0,503	
	Цінність досягнення	0,505	
Цінності, орієнтовані на єдність з іншими	Цінність конформізму	0,693	11,60%
	Цінність традиції	0,620	
	Цінність безпеки	0,737	
	Цінність доброзичливості	0,615	
	Цінність універсалізму	0,832	
Самоактуалізація	Автономність Креативність Аутосимпатія Спонтанність Гнучкість в спілкуванні	0,815 0,725 0,698 0,665 0,627	9,31%

	Контактність	0,616	
Розсудливість	Цінність влади	0,724	7,95%
	Жорстокість – чутливість	0,769	
	Потреба в пізнанні	0,606	
Егоцентричність	Довірливість – підозріливість	0,824	7,63%
	Нерішучість – сміливість	0,559	
	Цінність гедонізму	0,706	
	Погляд на природу людини	0,520	
Незалежність від інших	Замкнутість – товариськість	0,736	5,62%
	Цінність самостійності	0,711	
Організованість поведінки	Прямолінійність – дипломатичність	0,687	5,49%
	підвласність почуттям – висока нормативність поведінки	0,600	
Лідерська позиція	Підпорядкованість – домінантність	0,783	5,24%
	Стриманість – експресивність	0,709	
Загальний % дисперсії, яку пояснює факторна модель			68,34%

Фактор «Розсудливість» (фактор 4) складається із цінності влади (0,724), шкали опитувальника Кеттела – «жорстокість – чутливість» (0,769) та шкали «потреба в пізнанні» методики самоактуалізації (0,606), і пояснює 7,95% дисперсії даних. Поєднання таких шкал у даному факторі свідчить про такі людські якості як впевненість в собі, практичність, жага до об'єктивного пізнання явищ, реалістичність у судженнях, відносна черствість до оточуючих, що логічно поєднується із цінністю до влади.

До п'ятого фактору «Егоцентричність» (7,63% дисперсії даних) увійшли дві шкали методики на визначення рис особистості: «довірливість – підозріливість» (0,824) і «нерішучість – сміливість» (0,559) (при $p > 0,500$), а також ціннісна орієнтація гедонізму (0,706) та шкала «погляд на природу людини» (0,520) методики самоактуалізації. Зв'язки між шкалами різних методик вказують на егоцентричність: спрямованість на саму себе, незалежність від думки інших людей, зарозумілість, схильність

до ризику, прагнення отримати тілесну насолоду від життя, що і зумовило назву даного фактору.

Фактор «Незалежність від інших» (фактор 6; 5,62% дисперсії даних) складається із шкали «замкнутість – товариськість» (0,736) опитувальника Кеттелла та такої ціннісної орієнтації як самостійність (0,711). Поєднання таких шкал свідчить про відстороненість від інших, бажання у всьому покладатися на себе.

Сьомий фактор (5,49% дисперсії) «Організованість поведінки» складається із двох шкал опитувальника Кеттелла: «прямолінійність – дипломатичність» (0,687) і «підвласність почуттям – висока нормативність поведінки» (0,600). Зв'язок між цими характеристиками вказує на вміння конструктивно діяти, не піддаючись своїм емоціям і почуттям.

До восьмого фактору «Лідерська позиція» (5,24% дисперсії даних) увійшли дві шкали методики на виявлення рис особистості – «підпорядкованість – домінантність» (0,783) та «стриманість – експресивність» (0,709). Поєднання таких рис особистості може свідчити про лідерські якості особи, що і зумовило назву фактору.

Для дослідження факторної структури отриманих результатів та вагомості окремих показників у контрольній групі аналогічно був застосований факторний аналіз з використанням методу головних компонент (обертання осей Varimax). Рішення про кількість факторів приймалося на основі аналізу точкової діаграми і власних значень (додаток К, рис. К.2), в результаті якого було виділено вісім латентних факторів, які пояснюють 67,58% сукупної дисперсії даних.

До першого фактору «Здоровий нарцисизм» (17,10% дисперсії даних) увійшла шкала самоактуалізації – «аутосимпатія» (0,730), а також шкали методики на визначення рис особистості: «адекватність самооцінки» (0,702), «впевненість у собі – тривожність» (0,720), «практичність – розвинута уява» (0,624), «нерішучість – сміливість»

(0,555) (при $p > 0,500$), а також ціннісна орієнтація гедонізму (0,706) (табл. 3.2). Поєднання таких шкал свідчить про впевненість в собі, здатність прощати собі помилки, стійкість до труднощів, отже, – здорову любов до себе.

Таблиця 3.2

Факторні навантаження ціннісних орієнтацій для групи осіб без алкогольної залежності (при $p > 0,500$)

Назва фактору	Шкали, якими сформовано фактор	Значення р	% дисперсії, яку пояснює фактор
Здоровий нарцисизм	Аутосимпатія	0,730	17,10%
	Впевненість у собі – тривожність	0,720	
	Практичність – розвинута уява	0,624	
	Адекватність самооцінки	0,702	
	Нерішучість – сміливість	0,555	
	Цінність гедонізму	0,706	
Ціннісні орієнтації	Цінність конформізму	0,577	10,00%
	Цінність традиції	0,737	
	Цінність безпеки	0,865	
	Цінність доброзичливості	0,743	
	Цінність універсалізму	0,841	
	Цінність досягнення	0,707	
	Цінність влади	0,603	
	Цінність самостійності	0,540	
Цінність у бутті	Стриманість – експресивність	0,515	9,26%
	Погляд на природу людини	0,750	
	Орієнтація в часі	0,654	
Орієнтація на себе	Потреба в пізнанні	0,647	8,82%
	Цінність стимуляції	0,856	
	Цінність гедонізму	0,808	
Самоактуалізація	Підпорядкованість – домінантність	0,767	6,28%
	Креативність	0,818	
	Цінності	0,796	
	Гнучкість в спілкуванні	0,711	

Гнучкість у своїх межах	Низький самоконтроль – високий самоконтроль	0,614	5,91%
	Замкнутість – товариськість	0,584	
	Спонтанність	0,561	
	Контактність	0,516	
Конформізм	Конформізм - нонконформізм	0,849	5,49%
Особистісна зрілість	Емоційна нестійкість – емоційна стійкість	0,696	4,68%
	Інтелект	0,626	
	Консерватизм – радикалізм	0,611	
Загальний % дисперсії, яку пояснює факторна модель			67,58%

Фактор «Ціннісні орієнтації» (фактор 2; 10,00% дисперсії даних) складається із шкал методики «Портрет цінностей»: безпека (0,865), універсалізм (0,841), досягнення (0,707), доброзичливість (0,743), традиція (0,737), влада (0,603), конформізм (0,577), самостійність (0,540) та шкали опитувальника Кеттела «стриманість – експресивність» (0,515). Поєднання у факторі більшості ціннісних орієнтацій (8) свідчить про вираження їх єдності у контрольній групі.

Третій фактор (9,26% дисперсії) «Цінність у бутті» складається із трьох шкал методики самоактуалізації: «погляд на природу людини» (0,750), «орієнтація в часі» (0,654) та «потреба в пізнанні» (0,647). Зв'язок даних шкал, звичайно, свідчить про самоактуалізацію людини, але також поєднані шкали вказують на цінність бути «Тут і Тепер», пізнавати навколишню дійсність, єднатися з людською природою, вірити в її унікальність.

До четвертого фактору «Орієнтація на себе» (8,82% дисперсії даних) увійшли такі ціннісні орієнтації як стимуляція (0,856) та гедонізм (0,808), а також риса особистості «підпорядкованість – домінантність» (0,767). Оскільки у цей фактор увійшли цінності з групи «Орієнтація на себе» за Ш. Шварцом, а також риса особистості, яка передбачає незалежність від

інших, самовпевненість, егоцентричність, то зв'язок між цими характеристиками закономірний.

П'ятий фактор «Самоактуалізація» сформований трьома шкалами методики самоактуалізації: «креативність» (0,818), «цінності» (0,796), «гнучкість в спілкуванні» (0,711). Загалом цей фактор пояснює 6,28% дисперсії даних. Наявність у факторі лише шкал методики самоактуалізації зумовлює назву даного фактору.

Шостий фактор «Гнучкість у своїх межах» пояснює 5,91% дисперсії і включає в себе такі риси особистості як «низький самоконтроль – високий самоконтроль» (0,614), «замкнутість – товариськість» (0,584); шкали самоактуалізації – «спонтанність» (0,561) та «контактність» (0,516), а також методику на виявлення алкогольної залежності (0,586). Поєднання таких характеристик загалом свідчить про свобідну поведінку людини, легкість у входженні в контакт з оточуючими, вміння поступатися та бути гнучким у своїх кордонах з іншими людьми.

До сьомого фактору (5,49% дисперсії) «Конформізм» входить лише одна шкала опитувальника Кеттелла – «конформізм – нонконформізм» (0,849).

Восьмий фактор «Особистісна зрілість» сформований трьома шкалами методики на виявлення рис особистості: «емоційна нестійкість – емоційна стійкість» (0,696), «інтелект» (0,626), «консерватизм – радикалізм» (0,611). Загалом цей фактор пояснює 4,68% дисперсії даних. Поєднання саме таких рис особистості вказує на виявлення загального рівня зрілості, який, на нашу думку, залежить від когнітивних здібностей, емоційної стійкості, а також поведінкової гнучкості – вміння пристосовуватися до навколишнього середовища.

Порівнюючи зміст факторів експериментальної групи зі змістом факторів контрольної, бачимо, що угруповання соціально-психологічних рис у групах відрізняється між собою. Вагомою відмінністю, що чітко

простежується, є те, що в контрольній групі майже всі ціннісні орієнтації (окрім стимуляції та гедонізму, які увійшли разом до іншого фактору) згруповані разом в один фактор під назвою «Ціннісні орієнтації». Тоді як у експериментальній групі лише половина із усіх цінностей – безпека, конформізм, традиція, доброзичливість, універсалізм, увійшли до одного фактору. Решта ціннісних орієнтацій, згруповані з різними рисами особистості та шкалами само актуалізації, входять до інших різних факторів. Така відмінність між експериментальною та контрольною групами нашою думкою є на думку про те, що ціннісні орієнтації алкогелезалежних людей тісно пов'язані з різноманітними їхніми особистісними властивостями.

Висновки до третього розділу

За допомогою порівняльного аналізу було з'ясовано, що особи з алкогелезалежною залежністю відрізняються від осіб без алкогелезалежності за рівнем прояву такої ціннісної орієнтації як універсалізм. Алкозалежні особи менше наділяють значимістю такі поняття як соціальна справедливість, рівність у правах, мир, захист природи. Оскільки ця ціннісна орієнтація з групи цінностей «Орієнтовані на інших», то перша гіпотеза нашого дослідження частково підтвердилася.

Також були виявлені відмінності між особами з алкогелезалежною залежністю та особами без алкогелезалежності за такими складовими самоактуалізації як саморозуміння, аутосимпатія та спонтанність: в алкозалежних осіб спостерігається нижчий рівень, порівняно із здоровими людьми. Тоді як рівень креативності в алкозалежних осіб є вищим, порівняно з контрольною групою. Отже, друга гіпотеза дослідження також підтвердилася частково.

ВИСНОВКИ

На сьогоднішній день знання про те, якою є особистість з алкогольною залежністю, її соціально-психологічні характеристики дедалі більше є цінними для розробки процесу лікування та реабілітації алкозалежних. Зростання кількості осіб, що зловживають спиртним, зумовлює зацікавлення науковців до пошуку саме психологічних причин та наслідків, що супроводжують це захворювання.

Ціннісні орієнтації як особистісна характеристика, що мотивує та впливає на поведінку людини, може по-особливому проявлятися у житті алкозалежного, на що і сфокусоване наше дослідження.

В результаті теоретичного аналізу, у нашому дослідженні ціннісні орієнтації ми визначаємо як стійкі психічні утворення у структурі особистості, що виникли в результаті соціалізації, які свідомо чи несвідомо слугують світоглядними орієнтирами та мотивами поведінки людини, а, відтак, впливають на зрілість особистості та якість її життя (Ш. Шварц, М. Рокич, В. Алексеева, О. Коханова, Л. Нагоева). На основі цього визначення була розроблена теоретична модель ціннісних орієнтацій особистості як основи її щасливого та змістовного життя.

Аналіз відповідей досліджуваних показує, що в середньому серед алкоголезалежних осіб (експериментальна група) та серед осіб без алкогольної залежності (контрольна група) однаково спостерігаються високі показники за всіма ціннісними орієнтаціями. При цьому, в середньому у всіх досліджуваних найвищі показники отримані за шкалою «Гедонізм», а найнижчі показники у всіх досліджуваних спостерігаються за шкалою «Традиція». Такі результати можуть відображати, які цінності найбільше та найменше притаманні загалом сучасному українському суспільству. Цікаво, що саме гедонізм та традиція за новітнім дослідженням Ш. Шварца та його колег вважаються тими ціннісними

орієнтаціями, які найбільше здатні проявитися в поведінці, а також це може бути спричинено зовнішнім тиском (суспільними нормами).

За допомогою порівняльного аналізу нами була виявлена статистично значуща відмінність між експериментальною та контрольною групами за ціннісною орієнтацією «Універсалізм». Особи, які страждають на алкогольну залежність та знаходяться на реабілітації, менше наділяють значимістю такі суспільні явища як соціальна справедливість, рівність людей, мир, єдність з природою, захист навколишнього середовища, порівняно із особами, що не зловживають алкоголем. Так як ціннісна орієнтація універсалізму з категорії цінностей, які орієнтовані на інших, можна говорити про те, що алкозалежні особистості орієнтовані більше на себе – для них не такі важливі соціальні проблеми, як їхні власні. Отже, наша гіпотеза про те, що особам з алкогольною залежністю більшою мірою притаманні ціннісні орієнтації з категорії «Орієнтація на себе» в порівнянні з особами без алкогольної залежності, частково підтвердилася.

Відсутність статистично значущої відмінності за іншими ціннісними орієнтаціями можна пояснити такими факторами. По-перше, не достатня кількість досліджуваних у групах для порівняння. По-друге, тісний зв'язок з експериментатором міг спричинити бажання алкозалежних осіб виглядати «хорошими» в його очах і позитивними відповідями «виправдати» ситуацію наявності у них алкоголізму.

Окрім цього, було виявлено статистично значущий зв'язок між ціннісною орієнтацією «Універсалізм» та такими факторами особистості як «Прямолінійність – дипломатичність» та «Консерватизм – радикалізм» 16-ти факторного опитувальника К. Кеттелла в експериментальній групі. На основі цього робимо припущення, що основні ціннісні орієнтації закладені в кожній людині, однак, ступінь значимості певної цінності в ієрархії і, відповідно, її вираження може відрізнятися у зв'язку з особистісними характеристиками.

Результати описової статистики свідчать про те, що загальній вибірці притаманний середній рівень самоактуалізації.

За допомогою порівняльного аналізу було виявлено статистично значущу відмінність між особами експериментальної групи та особами контрольної групи за такими шкалами самоактуалізації як «Креативність» та «Саморозуміння». Було виявлено, що особи, які на момент дослідження проходили реабілітацію від алкогольної залежності, є більш творчими особистостями, ніж інші люди. Це може бути пов'язано, знову ж таки, з бажанням алкозалежних осіб виглядати кращими в очах експериментатора або це результат реабілітації. Можливо, вищий рівень креативності пов'язаний з такими рисами особистості алкозалежних осіб як здатність виходити за рамки суспільних норм, демонстративність, збудливість, здатність піддаватися емоціям та почуттям, які, на нашу думку, допомагають розвитку творчого потенціалу.

Також було виявлено, що особи, які на момент дослідження перебували на реабілітації від алкогольної залежності, більш невпевнені, такі, що орієнтуються на думку оточуючих, вони схильні підміняти власні смаки та оцінки зовнішніми соціальними стандартами. Тобто, вони більш піддатливі, м'які та не стійкі у своїх переконання та поглядах, натомість залежать від оточення.

Окрім цього, були виявлені статистично значущі відмінності між групою осіб, що зловживають алкоголем, та групою здорових осіб за такими шкалами самоактуалізації як «Спонтанність», «Саморозуміння», «Аутосимпатія». Отже, ті індивіди, які мають патологічний потяг до алкоголю, менше довіряють навколишньому світові, мають нижчий рівень впевненості в собі, є більш тривожними, невротичними, їхня Я-концепція забарвлена негативною самооцінкою. Отже, друга гіпотеза нашого дослідження також частково підтвердилася.

В результаті порівняльного аналізу була виявлена статистично значуща відмінність між особами експериментальної та особами контрольної груп за такими рисами особистості як «Інтелект» та «Самоконтроль». Отже, особам експериментальної групи притаманний вищий рівень інтелекту у порівнянні з особами контрольної групи, хоча загальній вибірці притаманний середній рівень інтелекту. Такий результат може пояснювати те, чому саме ці люди звернулися за реабілітаційною допомогою, оскільки таке рішення потребує розуміння своєї проблеми та аналізу шляхів її вирішення.

Також алкозалежні особи більше недисципліновані, не схильні керувати своїми емоціями та поведінкою порівняно із здоровими людьми; у них присутнє внутрішнє конфліктне уявлення про себе. Такий результат підтверджує інші проаналізовані вище психологічні дослідження про те, що особистість алкозалежної людини характеризується імпульсивністю, зниженою мотивацією до дій, егоцентризмом, недбалим ставленням до власних зобов'язань. Алкозалежні люди не занепокоєні виконанням соціальних потреб, що дає нам розуміння того, чому така ціннісна орієнтація як універсалізм (клопотання про соціальні проблеми) має меншу вартість для таких осіб у порівнянні з іншими.

Факторна структура ціннісних орієнтацій осіб з алкогольною залежністю та осіб без алкогольної залежності відрізняється між собою. Ціннісні орієнтації групи алкозалежних осіб входять до різних факторів, оскільки тісно пов'язані з іншими рисами особистості та компонентами самоактуалізації. Отже, третя гіпотеза нашого дослідження підтвердилася.

Загальний висновок цієї наукової роботи полягає в тому, що ціннісні орієнтації ієрархічно соціалізовані в кожній особистості по-своєму. Однак, неабияку роль в тому, яким чином вона виражає ту чи іншу цінність залежить від її особистісних властивостей та інших факторів, про які писав Ш. Шварц. Тому, алкозалежні люди, в силу певних своїх психологічних

рис, можуть декларувати одні цінності, але у конкретній поведінці проявляти зовсім іншу систему ціннісних орієнтацій (йдеться про несвідомий компонент цінностей). На нашу думку, особи, які перебували на реабілітації відповідали більш соціально прийнятно для того, щоб виглядати «добре» в очах експериментатора. Тому, в подальший дослідженнях необхідно звести до мінімуму вплив такого зовнішнього фактору.

Результати цієї наукової роботи можуть бути корисними для кращого розуміння вираження ціннісних орієнтацій у зв'язку з певними особистісними рисами, а також для подальших психологічних досліджень особистості з алкогольною залежністю. Зокрема, можна досліджувати свідомий та несвідомий компоненти ціннісних орієнтацій в алкоголезалежних осіб, наскільки вони співвідносяться між собою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Bardi A. Values and Behavior: Strength and Structure of Relations [Електронний ресурс] / A. Bardi, S. H. Schwartz // SAGE Journals. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.1177/0146167203254602>.
2. Goeders N. E. The impact of stress on addiction [Електронний ресурс] / Nick E. Goeders // European Neuropsychopharmacology. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.1016/j.euroneuro.2003.08.004>
3. Loukas A. The Relation of Personality to Alcohol Abuse/Dependence in a High- Risk Sample [Електронний ресурс] / A. Loukas, J. L. Krull, L. Chassin // Journal of Personality. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.1111/1467-6494.00130>
4. Morgenstern J. The comorbidity of alcoholism and personality disorders in a clinical population: Prevalence and relation to alcohol typology variables / J. Morgenstern, J. Langenbucher, E. Labouvie. // Journal of Abnormal Psychology. – 1997. – №106. – С. 74–84.
5. Parks-Leduc L. Personality Traits and Personal Values: A Meta-Analysis [Електронний ресурс] / L. Parks-Leduc, G. Feldman, A. Bardi // SAGE Journals. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.1177/1088868314538548>.
6. Roccas S. The Big Five Personality Factors and Personal Values [Електронний ресурс] / S. Roccas, L. Sagiv, S. H. Schwartz // SAGE Journals. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.1177/0146167202289008>.
7. Schwartz S. H. Basic human values: theory, measurement, and applications / Shalom H. Schwartz. // SKAP JOURNAL. – 2016. – №4. – С. 61–70.

8. Schwartz S., Sagie G. Value consensus and importance. A Cross-National Study// Journal of cross-cultural psychology. – 2000. – vol. 31, № 4. – P. 465-497.
9. Spak L. Alcoholism and depression in a Swedish female population: comorbidity and risk factors / L. Spak, F. Spak, P. Allebeck. // Acta Psychiatrica Scandinavica. – 2000. – №102. – С. 44–51.
10. Stautz K. Impulsivity-related personality traits and adolescent alcohol use: A meta-analytic review [Електронний ресурс] / К. Stautz, А. Cooper // Clinical Psychology Review. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2013.03.003>
11. Аймедов К. В. Особистісні особливості чоловіків, що страждають на алкогольну залежність / К. В. Аймедов, Д. В. Возний. // Украинский журнал «Мужское здоровье, гендерная и психосоматическая медицина». – 2015. – №1. – С. 76–80.
12. Аймедов К. В. Психологічні особливості жінок, хворих на алкогольну залежність / К. В. Аймедов, К. В. Рябухін. // Украинский журнал «Мужское здоровье, гендерная и психосоматическая медицина». – 2015. – №1. – С. 81–84.
13. Алексеева В.Г. Ценностные ориентации как фактор жизнедеятельности и развития личности // Психол. журнал. – 1984. – Т. 5. – № 5. – С. 63-70.
14. Артемчук А. А. Содружественные изменения психоэмоциональной сферы и неврологического статуса у больных алкогольной зависимостью на различных этапах становления терапевтической ремиссии и их коррекция / А. А. Артемчук. // Журнал психиатрии и медицинской психологии. – 2004. – №3. – С. 103–108.
15. Артемчук А. Ф. Проблема аддиктивных расстройств / А. Ф. Артемчук. // Український вісник психоневрології. – 2010. – №3. – С. 160–161.

16. Власова К. А. Акцентуації характеру як преморбідне тло для розвитку поєднаної ігрової та алкогольної залежності / К. А. Власова. // Український вісник психоневрології. – 2012. – №3. – С. 170.
17. Возний Д. В. Особливості когнітивної сфери чоловіків, що страждають на алкогольну залежність / Д. В. Возний. // Таврический журнал психиатрии. – 2013. – №3. – С. 65–68.
18. Возний Д. В. Психоемоциональные особенности мужчин, больных алкогольной зависимостью / Д. В. Возний. // Луганский государственный медицинский университет имени Святителя Луки. – 2013. – №3. – С. 97–101.
19. Выглазова О. В. Аддиктивный статус больных, зависимых от алкоголя / О. В. Выглазова, И. В. Линский. // Український вісник психоневрології. – 2014. – №1. – С. 107–113.
20. Выглазова О. В. Сравнительный анализ психодиагностических характеристик больных, зависимых от алкоголя, и практически здоровых лиц / О. В. Выглазова. // КУЗ РТМО «Дергачевская ЦРБ»,. – 2014. – №3. – С. 55–59.
21. Гапон Н. Соціальна психологія : Навчальний посібник. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 366с.
22. Гапонов К. Д. Нові підходи до лікування алкогольної залежності з урахуванням її патоморфозу як відповідь на виклики сучасності / К. Д. Гапонов. // Украинский журнал «Мужское здоровье, гендерная и психосоматическая медицина». – 2015. – №1. – С. 86–91.
23. Гатицкая А. Э. Общая характеристика и методы исследования больных с алкогольной зависимостью / А. Э. Гатицкая. // Архів психіатрії. – 2010. – №60. – С. 55–57.
24. Грязнов А. Н. Динамика ценностных ориентаций больных алкоголизмом при терциарной социализации / Алексей Николаевич

- Грязнов. // Казанский педагогический журнал. – 2010. – №4. – С. 118–124.
25. Грязнов И. М. Специфика взаимосвязи ценностно-смысловых ориентаций и личностных особенностей лиц с алкогольной зависимостью [Электронный ресурс] / И. М. Грязнов // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=11016>
26. Диагностика самоактуализации личности (А.В.Лазукин в адаптации Н.Ф.Калина) / Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., 2002. С.426-433.
27. Дніпрова О. А. Особливості рівня тривожності та агресії людей з алкогольною та наркотичною залежністю / О. А. Дніпрова. // Науковий вісник Миколаївського державного університету. – 2012. – №9. – С. 76–80.
28. Дослідження з етіології, профілактики та лікування хімічних залежностей: конспекти основних статей. Частина 1. посібник / Кол. авт.; За заг. ред. доцента О.О. Сердюка та В.В. Бурлаки. — Харків : Діса плюс, 2015. — 478 с.
29. Дунаев А. Г. Индивидуально-психологические особенности личности больных хроническим алкоголизмом с различной длительностью психотерапевтической ремиссии : дис. канд. псих. наук : 19.00.01 / Дунаев Александр Георгиевич – Ростов-на-Дону, 2006. – 151 с
30. Елишев С. О. Теоретико-методологические подходы к изучению понятий «ценность», «ценностные ориентации» / С. О. Елишев. // Социология и политология. – 2010. – №3. – С. 74–90.
31. Животовська Л. В. Особистісні особливості пацієнтів із запійними формами алкогольної залежності / Л. В. Животовська, В. В. Борисенко, А. М. Скрипніков. // Медична психологія. – 2017. – №3. – С. 67–70.

32. Животовська Л. В. Порухення нейрокогнітивних функцій при алкогольній залежності / Л. В. Животовська. // Світ медицини та біології. – 2014. – №1. – С. 33–36.
33. Жирун О. А. Ціннісні орієнтації як елементи моральної свідомості особистості [Електронний ресурс] / О. А. Жирун. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: <http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/11000/1/20.pdf>
34. Капустина А.Н. Многофакторная личностная методика Р. Кеттелла. СПб., 2001. С. 55- 81, 96-97.
35. Коберник Л.О. Родь та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості / Л.О.Коберник // Наука і освіта // Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України. – Одеса. – 2008. - № 4-5. – С.28- 33.
36. Коберник Л.О. Роль та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості / Л.О.Коберник // Наука і освіта // Науково-практичний журнал південного наукового центру АПН України. – Одеса. – 2008. - № 4-5. – С.28- 33
37. Коханова О. П. Цінності та ціннісні орієнтації, їх роль у розитку особистості / О. П. Коханова. // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – №3. – С. 108–112.
38. Леонтьев Д. А. Тест смысложизненных ориентации (СЖО). — М., 1992, - 36с.
39. Мателега М. М. Психологічні особливості залежності як девіантної поведінки особистості / М. М. Мателега, С. С. Азізов. // Психологічні науки: проблеми і здобутки. – 2015. – С. 146–160.
40. Нагоева Л. Х. Ценностные ориентации: понятие и феномен / Лариса Хасамбиевна Нагоева. // Новые технологии. – 2011.
41. Опря Є. В. Клініко-психопатологічні порушення при алкогольній залежності (діагностика та принципи лікування) / Є. В. Опря. // «Вісник психіатрії та психофармакотерапії». – 2008. – №2. – С. 86–89.

42. Петров Д.В. Диагностика, лечение и профилактика расстройств, вызванных употреблением алкоголя – Ярославль, ЯГМА, 2003, С. 86-87.
43. Почебут Л.Г. Мейжис И.А. Социальная психология. СПб.: Питер, 2010. - С.205.
44. Психологічна діагностика цінностей методикою Ш. Шварца “Портрет цінностей” (культурна адаптація Семків І.І.). Методичні вказівки до проведення практичних занять з дисципліни “Соціальна психологія” для студентів спеціальності 6.030103 “Практична психологія” / Семків І.І. – Львів. Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2012. – 17с.
45. Пшук Н. Г. Структурно-динамічний та функціональний взаємозв'язок психологічних предикторів алкогольної залежності / Н. Г. Пшук, П. М. Слободянюк. // Український вісник психоневрології. – 2010. – №3. – С. 172–173.
46. Рябухин К. В. Особенности эмоциональной сферы женщин, страдающих алкогольной зависимостью / К. В. Рябухин. // Луганский государственный медицинский университет имени Святителя Луки. – 2013. – №3. – С. 151–154.
47. Савіна М. В. Психологічні чинники саморегуляції пацієнтів із алкогольною залежністю / М. В. Савіна, В. В. Слюсар, М. О. Антонович. // Медична психологія. – 2014. – №3. – С. 44–47.
48. Сафиуллина Л. З. Проявление ценностных ориентаций личности на осознаваемом и неосознаваемом уровнях / Л. З. Сафиуллина, Н. В. Зоткин. // «Универс-групп». – 2007. – №4. – С. 155–162.
49. Слободянюк П. М. Патологічний взаємозв'язок між психологічними складовими та психопатологічними особливостями формування алкогольної залежності / П. М. Слободянюк. // Український вісник психоневрології. – 2010. – №3. – С. 57–61.

50. Удич О. Ціннісні орієнтації: багатогранність наукових трактувань / Олена Удич. // Рідна школа. – 2014. – №11. – С. 26–31.
51. Федух І. С. Визначення змісту поняття “ціннісна орієнтація” у сучасній психолого-педагогічній науці / І. С. Федух. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. – 2011. – №3.
52. Чеверикина Е. А. Ценностные ориентации студентов, склонных к зависимости от психоактивных веществ / Елена Александровна Чеверикина. // Казанский педагогический журнал. – 2011. – №3. – С. 91–97.
53. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації особистості: формалізована модель цілісного, багатоаспектного аналізу / Ю. Шайгородський // Соціальна психологія. – 2010. – № 1 (39). – С.94–106.
54. Штейн Н. Г. Психологічні механізми формування адиктивної особистості / Н. Г. Штейн. // Вісник Національного університету оборони України. – 2012. – №4. – С. 280–285.

ДОДАТКИ

Додаток А

Методика «Портрет цінностей» Ш. Шварца

Інструкція: нижче наведені описи деяких людей. Прочитайте їх уважно і подумайте наскільки кожен з них відповідає Вам за такою шкалою: 6 – Дуже подібний на мене; 5 – Такий як я; 4 – В певній мірі такий як я; 3 – Трохи як я; 2 – Не такий як я; 1 – Зовсім не такий як я.

1. Для нього важливо вигадувати щось нове і бути творчим. Він любить все робити оригінально.
2. Для нього важливо бути багатим. Він хоче мати багато грошей і дорогих речей.
3. Для нього важливо, щоб усіх людей у світі трактували як рівних. Вважає, що кожен повинен мати рівні шанси у житті.
4. Для нього важливо показати свої здібності. Він хоче, щоб люди захоплювались тим, що він робить.
5. Для нього важливо жити у безпечному середовищі. Він уникає усього, що може призвести до втрати безпеки.
6. Він вважає, що важливо робити багато цікавих речей у житті. Він завжди намагається пробувати щось нове.
7. Він вважає, що люди повинні робити, те що їм говорять. Переконаний, що люди мають слідувати правилам завжди, навіть тоді, коли ніхто не бачить.
8. Для нього важливо вислухати думки людей, які відрізняються від нього. Навіть, якщо він з ними не погоджується, він все ж хоче їх зрозуміти.
9. Він вважає, що не варто просити більше, ніж вже маєш. Він переконаний у тому, що люди повинні бути задоволені з того, що у них вже є.
10. Він шукає будь-яку нагоду, щоб розважитись. Для нього важливо робити те, що приносить йому задоволення.
11. Йому подобається самостійно вирішувати, що робити. Для нього важливо бути вільним у плануванні та виборі своєї діяльності.
12. Для нього важливо дбати про оточуючих людей. Він намагається дбати про їхнє благополуччя.
13. Для нього важливо бути дуже успішним. Він любить вражати інших.

14. Для нього важлива безпека його країни. Він вважає, що держава повинна бути насторожі, захищати від внутрішньої та зовнішньої загрози.
15. Він любить ризикувати, завжди шукає пригод.
16. Для нього важливо поводити себе правильно. Він намагається уникати вчинків, які для інших видаються невірними.
17. Йому подобається бути при владі і вказувати іншим, що вони повинні робити. Він хоче, щоби люди робили, те що він каже.
18. Для нього важливо бути вірним своїм друзям. Він хоче присвятити себе близьким людям.
19. Він щиро вірить у те, що люди повинні піклуватись про природу. Для нього важливо доглядати оточуюче середовище.
20. Для нього важливо бути релігійним. Він старається слідувати своїм релігійним переконанням.
21. Для нього важливі, чистота та порядок. Він зовсім не любить коли речі в безпорядку.
22. Він вважає, що важливо цікавитись багатьма речами. Він цікавий і старається все зрозуміти.
23. Він переконаний, що всі народи у світі повинні жити в гармонії. Поширення ідеї миру між усіма людьми для нього є важливим.
24. Він вважає, що бути амбітним – це важливо. Він намагається показати наскільки він є здібним.
25. Він вважає, що все треба робити традиційними способами. Для нього важливо дотримуватись звичаїв, яких його навчили.
26. Для нього важливо насолоджуватись життям та отримувати від нього насолоду. Він любить себе побавити.
27. Для нього важливо відповідати потребам оточуючих. Він намагається підтримати тих, кого знає.
28. Він переконаний, що завжди повинен проявляти повагу до батьків та старших людей. Для нього важливо бути послухним.
29. Він хоче, щоби зі всіма були справедливими, навіть з тим кого він не знає. Для нього важливо захищати слабких у суспільстві.
30. Він любить сюрпризи. Для нього важливо, щоб його життя було захоплюючим.
31. Він боїться захворіти. Бути здоровим дуже важливо для нього.

32. Бути попереду у житті дуже важливо для нього. Він все намагається робити краще за інших.
33. Для нього важливо прощати людей, які його образили. Він намагається побачити хороші сторони в людях і не тримати образи.
34. Для нього важливо бути незалежним. Він любить покладатись на себе.
35. Для нього важливо, щоб його країна мала стабільний уряд. Він турбується про забезпечення соціального порядку.
36. Для нього важливо весь час бути ввічливим з іншими людьми. Він намагається ніколи не дратувати та турбувати інших.
37. Він дуже хоче насолоджуватись життям. Гарне проведення часу є дуже важливим для нього.
38. Для нього важливо бути скромним. Він намагається не привертати до себе увагу.
39. Він завжди хоче бути тим, хто приймає рішення. Він любить бути лідером.
40. Для нього важливо пристосуватися до природи, щоб вписатися в неї. Він вважає, що люди не повинні змінювати природу.

Додаток Б

Методика самоактуалізації О. Лазуткіна

Інструкція: з двох варіантів тверджень виберіть той, який вам більше подобається або краще узгоджується з вашими уявленнями, точніше відображає ваші думки. Тут немає хороших чи поганих, правильних або неправильних відповідей, найкращим буде той, який дається по першому спонуканню.

1. а) Прийде час, коли я заживу по-справжньому, не так, як зараз.
Б) Я впевнений, що живу по-справжньому вже зараз.
2. а) Я дуже захоплений своєю професійною справою.
Б) Не можу сказати, що мені подобається моя робота і те, чим я займаюся.
3. а) Якщо незнайома людина виявить мені послугу, я відчуваю себе йому зобов'язаним.
Б) Беручи послугу незнайомої людини, я не відчуваю себе зобов'язаним йому.
4. а) Мені буває важко розібратися в своїх почуттях.
Б) Я завжди можу розібратися у власних почуттях.
5. а) Я часто замислююся над тим, чи правильно я поведився в тій чи іншій ситуації.
Б) Я рідко замислююсь над тим, наскільки правильна моя поведінка.
6. а) Я внутрішньо ніяковію, коли мені говорять компліменти.
Б) Я рідко ніяковію, коли мені говорять компліменти.
7. а) Здатність до творчості – природна властивість людини.
Б) Далеко не всі люди обдаровані здатністю до творчості.
8. а) У мене не завжди вистачає часу на те, щоб стежити за новинами літератури та мистецтва.
Б) Я докладаю сили, намагаючись стежити за новинами літератури та мистецтва.
9. а) Я часто приймаю ризиковані рішення.
Б) Мені важко приймати ризиковані рішення.
10. а) Іноді я можу дати співрозмовнику зрозуміти, що він здається мені дурним і нецікавим.
Б) Я вважаю неприпустимим дати зрозуміти людині, що він мені здається дурним і нецікавим.
11. а) Я люблю залишати приємне «на потім».
Б) Я не залишаю приємне «на потім».

12. а) Я вважаю невічливим переривати розмову, якщо вона цікава тільки моєму співрозмовнику.
Б) Я можу швидко і невимушено перервати розмову, цікаву тільки одній стороні.
13. а) Я прагну до досягнення внутрішньої гармонії.
Б) Стан внутрішньої гармонії, швидше за все, недосяжно.
14. а) Не можу сказати, що я собі подобаюся.
Б) Я собі подобаюся.
15. а) Я думаю, що більшості людей можна довіряти.
Б) Думаю, що без крайньої необхідності людям довіряти не варто.
16. а) Погано оплачувана робота не може приносити задоволення.
Б) Цікавий, творчий зміст роботи – сам по собі нагорода.
17. а) Досить часто мені буває нудно.
Б) Мені ніколи не буває нудно.
18. а) Я не стану відступати від своїх принципів навіть заради корисних справ, які могли б розраховувати на людську вдячність.
Б) Я б вважав за краще відступити від своїх принципів заради справ, за які люди були б мені вдячні.
19. а) Іноді мені важко бути щирим.
Б) Мені завжди вдається бути щирим.
20. а) Коли я подобаюся собі, мені здається, що я подобаюся і оточуючим.
Б) Навіть коли я собі подобаюся, я розумію, що є люди, яким я неприємний.
21. а) Я довіряю своїм раптово виниклим бажанням.
Б) Свої раптові бажання я завжди намагаюся обдумати.
22. а) Я повинен домагатися досконалості в усьому, що я роблю.
Б) Я не дуже засмучуюсь, якщо мені це не вдається.
23. а) Егоїзм – природна властивість будь-якої людини.
Б) Більшості людей егоїзм не властивий.
24. а) Якщо я не відразу знаходжу відповідь на питання, то можу відкласти його на невизначений час.
Б) Я буду шукати відповідь на цікаве для мене питання, незважаючи на витрати часу.
25. а) Я люблю перечитувати книги, що мені сподобалися.
Б) Краще прочитати нову книгу, ніж повертатися до вже прочитаної.
26. а) Я намагаюся робити так, як очікують оточуючі.

- Б) Я не схильний замислюватися про те, чого чекають від мене оточуючі.
27. а) Минуле, сьогодні і майбутнє представляються мені єдиним цілим.
Б) Думаю, моє сьогодні не дуже-то пов'язано з минулим або майбутнім.
28. а) Велика частина того, що я роблю, приносить мені задоволення.
Б) Лише деякі з моїх занять по-справжньому мене радують.
29. а) Прагнучи розібратися в характері і почуттях оточуючих, люди часто бувають нетактовними.
Б) Прагнення розібратися в оточуючих людях цілком природно і виправдовує деяку нетактовність.
30. а) Я добре знаю, які почуття я здатен відчувати, а які ні.
Б) Я ще не зрозумів до кінця, які почуття я здатний відчувати.
31. а) Я відчуваю докори сумління, якщо серджуся на тих, кого люблю.
Б) Я не відчуваю докорів сумління, коли серджуся на тих, кого люблю.
32. а) Людина повинна спокійно ставитися до того, що він може почути про себе від інших.
Б) Цілком природно образитися, почувши неприємну думку про себе.
33. а) Зусилля, яких вимагає пізнання істини, варті того, бо приносять користь.
Б) Зусилля, яких вимагає пізнання істини, варті того, бо приносять задоволення.
34. а) У складних ситуаціях треба діяти випробуваними способами – це гарантує успіх.
Б) У складних ситуаціях треба знаходити принципово нові рішення.
35. а) Люди рідко дратують мене.
Б) Люди часто мене дратують.
36. а) Якщо б була можливість повернути минуле, я б там багато чого змінив.
Б) Я задоволений своїм минулим і не хочу в ньому нічого змінювати.
37. а) Головне в житті – приносити користь і подобатися людям.
Б) Головне в житті – робити добро і служити правді.
38. а) Іноді я боюся здатися занадто ніжним.
Б) Я ніколи не боюся здатися занадто ніжним.
39. а) Я вважаю, що висловити свої почуття зазвичай важливіше, ніж обдумувати ситуацію.
Б) Не варто необдуманно висловлювати свої почуття, не зваживши ситуацію.
40. а) Я вірю в себе, коли відчуваю, що здатен впоратися із завданнями, що стоять переді мною.
Б) Я вірю в себе навіть тоді, коли нездатний впоратися зі своїми проблемами.

41. а) Здійснюючи вчинки, люди керуються взаємними інтересами.
Б) За своєю природою люди схильні піклуватися лише про власні інтереси.
42. а) Мене цікавлять всі нововведення в моїй професійній сфері.
Б) Я скептично ставлюся до більшості нововведень у своїй професійній області.
43. а) Я думаю, що творчість має приносити користь людям.
Б) Я вважаю, що творчість має приносити людині задоволення.
44. а) У мене завжди є своя власна точка зору щодо важливих питань.
Б) Формуючи свою точку зору, я схильний прислухатися до думок шановних і авторитетних людей.
45. а) Секс без любові не є цінністю.
Б) Навіть без любові секс – дуже значуща цінність.
46. а) Я відчуваю себе відповідальним за настрої співрозмовника.
Б) Я не відчуваю себе відповідальним за це.
47. а) Я легко мирюся зі своїми 82амо актуа.
Б) Змиритися зі своїми 82амо актуа мені нелегко.
48. а) Успіх в спілкуванні залежить від того, наскільки людина здатна розкрити себе іншому.
Б) Успіх в спілкуванні залежить від уміння підкреслити свої достоїнства і приховати недоліки.
49. а) Моє почуття самоповаги залежить від того, чого я досяг.
Б) Моя самоповага не залежить від моїх досягнень.
50. а) Більшість людей звикли діяти «по лінії найменшого опору».
Б) Думаю, що більшість людей до цього не схильні.
51. а) Вузька спеціалізація необхідна для справжнього вченого.
Б) Поглиблення у вузьку спеціалізацію робить людину обмеженою.
52. а) Дуже важливо, чи є у людини в житті радість пізнання і творчості.
Б) У житті дуже важливо приносити користь людям.
53. а) Мені подобається брати участь в палких суперечках.
Б) Я не люблю суперечок.
54. а) Я цікавлюся передбаченнями, гороскопами, астрологічними прогнозами.
Б) Подібні речі мене не цікавлять.
55. а) Людина повинна працювати заради задоволення своїх потреб і блага своєї сім'ї.
б) Людина повинна працювати, щоб реалізувати свій творчий хист і бажання.
56. а) У вирішенні особистих проблем я керуюся загальноприйнятими уявленнями.

- Б) Свої проблеми я вирішую так, як вважаю за потрібне.
57. а) Воля потрібна для того, щоб стримувати бажання і контролювати почуття.
Б) Головне призначення волі – підхльостувати зусилля і збільшувати енергію людини.
58. а) Я не соромлюся своїх слабкостей перед друзями.
Б) Мені нелегко виявляти свої слабкості навіть перед друзями.
59. а) Людині властиво прагнути до нового.
Б) Люди прагнуть до нового лише в разі потреби.
60. а) Я думаю, що вираз «Вік живи – вік учись» неправильний.
Б) Вираз «Вік живи – вік учись» я вважаю правильним.
61. а) Я думаю, що сенс життя полягає в творчості.
Б) Навряд чи в творчості можна знайти сенс життя.
62. а) Мені буває непросто познайомитися з людиною, яка мені симпатична.
Б) Я не відчуваю труднощів, знайомлячись з людьми.
63. а) Мене засмучує, що значна частина життя проходить даремно.
Б) Не можу сказати, що якась частина мого життя проходить даремно.
64. а) Обдарованій людині можна пробачити нехтування своїм обов'язком.
Б) Талант і здатності значать більше, ніж борг.
65. а) Мені добре вдається маніпулювати людьми.
Б) Я вважаю, що маніпулювати людьми неетично.
66. а) Я намагаюся уникати прикростей.
Б) Я роблю те, що вважаю за потрібне, не рахуючись з можливими засмученнями.
67. а) У більшості ситуацій я не можу дозволити собі дуріти.
Б) Існує безліч ситуацій, де я можу дозволити собі дуріти.
68. а) Критика на мою адресу знижує мою самооцінку.
Б) Критика практично не впливає на мою самооцінку.
69. а) Заздрість властива тільки невдахам, які вважають, що їх обійшли.
Б) Більшість людей заздрісні, хоча і намагаються це приховати.
70. а) Вибираючи для себе заняття, людина повинна враховувати його суспільну значимість.
Б) Людина повинна займатися перш за все тим, що їй цікаво.
71. а) Я думаю, що для творчості необхідні знання в обраній галузі.
Б) Я думаю, що знання для цього зовсім не обов'язкові.
72. а) Мабуть, я можу сказати, що живу з відчуттям щастя.

- Б) Я не можу сказати, що живу з відчуттям щастя.
73. а) Я думаю, що люди повинні аналізувати себе і своє життя.
Б) Я вважаю, що самоаналіз приносить більше шкоди, ніж користі.
74. а) Я намагаюся знайти підстави навіть для тих своїх вчинків, які здійснюю просто тому, що мені цього хочеться.
Б) Я не шукаю підстав для своїх дій і вчинків.
75. а) Я впевнений, що будь-хто може прожити своє життя так, як йому хочеться.
Б) Я думаю, що у людини мало шансів прожити своє життя, як хотілося б.
76. а) Про людину ніколи не можна сказати з упевненістю, добра вона чи зла.
Б) Зазвичай оцінити людину дуже легко.
77. а) Для творчості потрібно дуже багато вільного часу.
Б) Мені здається, що в житті завжди можна знайти час для творчості.
78. а) Зазвичай мені легко переконати співрозмовника в своїй правоті.
Б) У суперечці я намагаюся зрозуміти точку зору співрозмовника, а не переконати його.
79. а) Якщо я роблю щось виключно для себе, мені буває ніяково.
Б) Я не відчуваю незручності в такій ситуації.
80. а) Я вважаю себе творцем свого майбутнього.
Б) Навряд чи я сильно впливаю на власне майбутнє.
81. а) Вираз «Добро має бути з кулаками» я вважаю правильним.
Б) Навряд чи правильний вираз «Добро має бути з кулаками».
82. а) Як на мене, недоліки людей набагато помітніші, ніж їхні переваги.
Б) Переваги людини побачити набагато легше, ніж її недоліки.
83. а) Іноді я боюся бути самим собою.
Б) Я ніколи не боюся бути самим собою.
84. а) Я намагаюся не згадувати про свої колишні неприємності.
Б) Час від часу я схильний повертатися до спогадів про минулі невдачі.
85. а) Я вважаю, що метою життя повинно бути щось значне.
Б) Я зовсім не вважаю, що метою життя неодмінно має бути щось значне.
86. а) Люди прагнуть до того, щоб розуміти і довіряти один одному.
Б) Замикаючись в колі власних інтересів, люди не розуміють оточуючих.
87. а) Я намагаюся не бути «білою вороною».
Б) Я дозволяю собі бути «білою вороною».
88. а) У довірчій бесіді люди зазвичай щирі.

- Б) Навіть в довірчій бесіді людині важко бути щирим.
89. а) Буває, що я соромлюся виявляти свої почуття.
Б) Я ніколи цього не соромлюся.
90. а) Я можу робити що-небудь для інших, не вимагаючи, щоб вони це оцінили.
Б) Я вправі очікувати від людей, що вони оцінять те, що я для них роблю.
91. а) Я проявляю свою прихильність до людини незалежно від того, чи це взаємно.
Б) Я рідко проявляю свою прихильність до людей, не будучи впевненим, що це взаємно.
92. а) Я думаю, що в спілкуванні треба відкрито проявляти своє невдоволення іншими.
Б) Мені здається, що в спілкуванні люди повинні приховувати взаємне невдоволення.
93. а) Я мирюся з протиріччями в самому собі.
Б) Внутрішні протиріччя знижують мою самооцінку.
94. а) Я прагну відкрито висловлювати свої почуття.
Б) Думаю, що у відкритому вираженні почуттів завжди є елемент нестриманості.
95. а) Я впевнений в собі.
Б) Не можу сказати, що я впевнений в собі.
96. а) Досягнення щастя не може бути головною метою людських відносин.
Б) Досягнення щастя – головна мета людських відносин.
97. а) Мене люблять, тому що я цього заслуговую.
Б) Мене люблять, тому що я сам здатний любити.
98. а) Нерозділене кохання здатне зробити життя нестерпним.
Б) Життя без любові гірше, ніж нерозділене кохання в житті.
99. а) Якщо розмова не вдалася, я пробую вибудувати її по-іншому.
Б) Зазвичай в тому, що розмова не склалася, винна неувважність співрозмовника.
100. а) Я намагаюся справити на людей гарне враження.
Б) Люди бачать мене таким, який я насправді.

Додаток В

16-факторний особистісний опитувальник К. Кеттелла

Інструкція. Перед вами ряд запитань, які допоможуть визначити деякі властивості вашої особистості. Тут не може бути «правильних» чи «неправильних» відповідей. Люди різні, і кожен може висловити свою думку. Намагайтеся відповідати широко і точно. Відповідаючи на кожне запитання, ви повинні вибрати одну з трьох запропонованих відповідей – ту, яка найбільшою мірою відповідає вашим поглядам, вашій думці про себе.

Відповідаючи на запитання, пам'ятайте такі чотири правила:

- 1) не потрібно багато часу витратити на обдумування відповідей. Давайте ту відповідь, яка першою спаде вам на думку;
- 2) намагайтеся не дуже часто давати проміжні, невизначені відповіді типу «не знаю», «дещо середнє» і т.п.;
- 3) обов'язково відповідайте на всі запитання по черзі, нічого не пропускаючи;
- 4) відповідайте чесно і широко.

Текстовий матеріал:

1. Я думаю, що моя пам'ять тепер краща, ніж була раніше,

- а) так;
- в) важко відповісти;
- с) ні.

2. Я б цілком міг жити один, далеко від людей,

- а) так;
- в) іноді;
- с) ні.

3. Якби я сказав, що небо знаходиться «знизу» і що зимою «спекотно», я мусів би назвати злочинця:

- а) бандитом;
- в) святим;
- с) хмарою

4. Коли я лягаю спати, я:

- а) засинаю швидко;
- в) засинаю не дуже швидко;
- с) засинаю з труднощами

5. Якщо б я вів автомобіль по дорозі, де багато інших машин, я волів би:
- а) пропустити вперед більшість машин;
 - в) не знаю;
 - с) обігнати всі машини, які йдуть попереду
6. У компанії я дозволяю іншим жартувати і розповідати будь-які історії,
- а) так;
 - в) іноді;
 - с) ні
7. Мені важливо, щоб у всьому, що мене оточує, не було безладу,
- а) вірно;
 - в) важко сказати;
 - с) невірно.
8. Більшість людей, з якими я буваю в компаніях, без сумніву, раді мене бачити.
- А) так;
 - в) іноді;
 - с) ні.
9. Я б скоріш за все займався:
- а) фехтуванням і танцями;
 - в) важко сказати;
 - с) боротьбою і баскетболом.
10. Мене тішить, що те, що люди роблять, зовсім не схоже на те, що вони потім розповідають про це.
- А) так;
 - в) іноді;
 - с) ні.
11. Читаючи про яку-небудь подію, я цікавлюся всіма подробицями,
- а) завжди;
 - в) іноді;
 - с) рідко.
12. Коли друзі кепкують з мене, я зазвичай сміюся разом з усіма і зовсім не ображаюся.
- А) вірно;
 - в) не знаю;
 - с) невірно.
13. Якщо мені хто-небудь нагрубіянить, я можу швидко забути про це.

А) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

14. Мені більше подобається вигадувати нові способи виконання якої-небудь роботи, ніж дотримуватися випробуваних прийомів.

А) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

15. Коли я планую що-небудь, то переважно роблю це самостійно, без чийсь допомоги.

А) вірно;

в) іноді;

с) ні.

16. Я думаю, що менш чутливий і 88амо актуалізац, ніж більшість людей,

а) вірно;

в) важко відповісти;

с) невірно.

17. Мене дратують люди, які не можуть швидко прийняти рішення,

а) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

18. Іноді, хоча і короткочасно, у мене виникало почуття роздратованості стосовно моїх батьків.

А) так;

в) не знаю;

с) ні.

19. Я скоріше розкрив би свої таємні думки:

а) моїм хорошим друзям;

в) не знаю;

с) своєму щоденнику.

20. Я думаю, що слово, протилежне за змістом слову «неточний», - це:

а) недбалий;

в) старанний;

с) приблизний.

21. У мене завжди вистачає енергії, коли мені це необхідно,

а) так;

в) важко сказати;

с) ні.

22. Мене більше дратують люди, які:

а) своїми грубими жартами змушують людей червоніти;

в) важко відповісти;

с) створюють незручності для мене, 89амо актуалі на домовлену зустріч.

23. Мені дуже подобається запрошувати гостей і розважати їх.

А) вірно;

в) не знаю;

с) невірно

24. Я думаю, що:

а) не все треба робити однаково ретельно;

в) важко сказати;

с) будь-яку роботу необхідно виконувати ретельно, якщо ви за неї взялися.

25. Мені завжди доводиться долати ніяковість (хвилювання),

а) так;

в) можливо;

с) ні.

26. Мої друзі частіше:

а) радяться зі мною;

в) роблять те й інше порівну;

с) дають мені поради.

27. Якщо приятель обманює мене в дрібницях, я скоріше волю зробити вигляд, що не помітив цього, ніж викрити його.

А) так;

в) іноді;

с) ні.

28. Мені подобається товариш:

а) інтереси якого мають діловий і практичний характер;

в) не знаю;

с) який відрізняється глибоко продуманими поглядами на життя.

29. Я не можу байдуже слухати, як інші люди висловлюють ідеї, протилежні тим, в які твердо вірили.

А) вірно;

в) важко відповісти;

с) невірно

30. Мене хвилюють мої колишні вчинки і помилки,

а) так;

в) не знаю;

с) ні.

31. Якщо б я однаково добре вмів й те, і інше, то я б надавав перевагу:

а) грі в шахи;

в) важко сказати;

с) грі в городки.

32. Мені подобаються комунікабельні, компанійські люди,

а) так;

в) не знаю;

с) ні.

33. Я настільки обережний і практичний, що зі мною трапляється менше неприємних несподіванок, ніж з іншими людьми.

А) так;

в) важко сказати;

с) ні.

34. Я можу забути про свої турботи і обов'язки, коли це необхідно,

а) так;

в) іноді;

с) ні.

35. Мені буває важко визнати, що я неправий,

а) так;

в) іноді;

с) ні.

36. На підприємстві мені було б цікавіше:

а) працювати з машинами, механізмами і брати участь в основному виробництві;

в) важко сказати;

с) розмовляти з людьми, займатися суспільною працею.

37. Яке слово не пов'язане з двома іншими?

А) кішка;

в) близько;

с) сонце.

38. Те, що деякою мірою відволікає мою увагу:

а) дратує мене;

в) трохи непокоїть;

с) не турбує мене зовсім.

39. Якщо б у мене було багато грошей, то я:

а) потурбувався б про те, щоб не викликати до себе заздрощів;

в) не знаю;

с) жив би, не відмовляючи собі ні в чому.

40. Найгірше покарання для мене:

а) важка робота;

в) не знаю;

с) бути закритим на самоті.

41. Люди повинні більше, ніж вони роблять це тепер, вимагати дотримання законів моралі.

А) так;

в) іноді;

с) ні.

42. Мені говорили, що в дитинстві я був:

а) спокійним і любив залишатися один;

в) не знаю;

с) жвавим і непосидючим.

43. Мені подобалася б практична щоденна робота з різним устаткуванням і машинами.

А) так;

в) не знаю;

с) ні.

44. Я думаю, що більшість свідків говорять правду, навіть якщо це нелегко для них.

А) так;

в) важко сказати;

с) ні.

45. Іноді я не наважуюся впроваджувати в життя свої ідеї, тому що вони здаються мені нездійсненними.

А) вірно;

в) важко відповісти;

с) невірно.

46. Я намагаюся сміятися над жартами не так голосно, як це робить більшість людей.

А) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

47. Я ніколи не почуваю себе таким нещасним, що хочеться плакати,

а) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

48. У музиці я насолоджуюся:

а) маршами у виконанні військових оркестрів;

в) не знаю;

с) скрипічним соло

49. Я б скоріше волів провести два літні місяці:

а) у селі з одним або двома товаришами;

в) важко сказати;

с) очолити групу в туристичному таборі.

50. Зусилля, витрачені на складання планів:

а) ніколи не зайві;

в) важко сказати;

с) не варті цього.

51. Необмірковані вчинки і вислови моїх приятелів на мою адресу не ображають і не засмучують мене.

А) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

52. Коли мені все вдається, я вважаю ці справи легкими,

а) завжди;

в) іноді;

с) рідко.

53. Я волів би скоріше працювати:

а) в установі, де мені необхідно було б керувати людьми і весь час бути серед них;

в) важко відповісти;

с) архітектором, який у тихій кімнаті розробляє свій проект.

54. Будинок так відноситься до кімнати, як дерево:

а) до лісу;

в) до рослин;

с) до листя.

55. Те, що я роблю, у мене не виходить:

а) рідко;

в) іноді;

с) часто.

56. В більшості справ я:

а) надаю перевагу ризику;

в) не знаю;

с) волію діяти напевно.

57. Імовірно, деякі люди вважають, що я занадто багато говорю,

а) скоріше це так;

в) не знаю;

с) думаю, що ні.

58. Мені більше подобається людина:

а) великого розуму, навіть якщо вона ненадійна і непостійна;

в) важко сказати;

с) із середніми здібностями, але яка вміє протистояти різним спокусам.

59. Я приймаю рішення:

а) швидше, ніж інші люди;

в) не знаю;

с) повільніше, ніж більшість людей.

60. На мене велике враження справляють:

а) майстерність та витонченість;

в) важко сказати;

с) сила і міць.

61. Я вважаю, що я людина, схильна до співробітництва,

а) так;

в) інколи;

с) ні.

62. Мені більше подобається розмовляти з людьми витонченими, вишуканими, ніж з відвертими і прямолінійними.

А) так;

в) не знаю;

с) ні.

63. Я волію:

а) вирішувати питання, які стосуються особисто мене, сам;

в) важко відповісти;

с) радитися з моїми друзями.

64. Якщо людина не відповідає відразу ж, після того як я що-небудь сказав їй, то я відчуваю, що, мабуть, сказав якусь дурницю.

А) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

65. У шкільні роки я здебільшого отримував знання:

а) на уроках;

в) важко сказати;

с) читаючи книжки.

66. Я уникаю суспільної роботи і пов'язаної з цим відповідальності,

а) вірно;

в) іноді;

с) невірно.

67. Коли питання, яке необхідно вирішити, дуже важке і потребує від мене багато зусиль, я намагаюся:

а) зайнятися іншим питанням;

в) важко відповісти;

с) ще раз спробую вирішити це питання.

68. У мене виникають сильні емоції: тривога, гнів, приступи сміху і т.д. – здавалося б, без будь-якої причини.

А) так;

в) іноді;

с) ні.

69. Іноді я розмірковую гірше, ніж завжди,

а) вірно;

в) не знаю;

с) невірно.

70. Мені приємно зробити людині послугу, погодившись призначити зустріч з нею на час, зручний для неї, навіть якщо це не дуже зручно для мене.

А) так;

в) іноді;

с) ні.

71. Я думаю, що число, яке повинно продовжити ряд 1, 2, 3, 5, 6... – це:

а) 10;

в) 5;

с) 7.

72. Іноді у мене бувають нетривалі приступи нудоти і запаморочення голови без визначеної причини.

А) так;

в) не знаю;

с) ні.

73. Я волію скоріше відмовитися від свого замовлення, ніж завдати офіціанту або офіціантці зайве занепокоєння.

А) так;

в) іноді;

с) ні.

74. Я живу нинішнім днем більшою мірою, ніж інші люди,

а) вірно;

в) важко сказати;

с) невірно.

75. На вечірці мені подобається:

а) брати участь у цікавій розмові;

в) важко відповісти

с) дивитися, як люди відпочивають, і просто відпочивати самому.

76. Я висловлюю свою думку незалежно від того, скільки людей можуть її почути.

А) так;

в) іноді;

с) ні.

77. Якщо б я міг перенестися в минуле, то найбільше хотів би зустрітися з:

а) Колумбом;

в) не знаю;

с) Пушкіним.

78. Я змушений стримувати себе від того, щоб не ладнати чужі справи,

а) так;

в) іноді;

с) ні.

79. Працюючи в магазині, я волів би:

а) оформлювати вітрини;

в) не знаю;

с) бути касиром.

80. Якщо люди погано про мене думають, я не намагаюся переконати їх і продовжую робити так, як вважаю за потрібне:

а) так;

в) важко сказати;

с) ні.

81. Якщо я бачу, що мій давній товариш сторониться мене, я зазвичай:

а) зразу ж думаю: «У нього поганий настрій»;

в) не знаю;

с) непокоюся про те, який поганий вчинок я скоїв.

82. Всі нещастя трапляються через людей:

а) які намагаються у все внести зміни, хоча вже існують задовільні способи вирішення цих питань;

в) не знаю;

с) які відкидають нові, багатообіцяючі пропозиції.

83. Я отримую велике задоволення, розповідаючи місцеві новини,

а) так;

в) іноді;

с) ні.

84. Акуратні, вимогливі люди не вживаються зі мною,

а) вірно;

в) іноді;

с) невірно.

85. Мені здається, що я менш дратівливий, ніж більшість людей

- а) вірно;
- в) не знаю
- с) невірно.

86. Я легше можу не рахуватися з іншими людьми, ніж вони зі мною,

- а) вірно;
- в) іноді;
- с) невірно.

87. Буває, що вранці я не хочу ні з ким розмовляти,

- а) часто;
- в) іноді;
- с) ніколи.

88. Якщо стрілки годинника зустрічаються рівно через кожні 65 хв, відміряних на точних годинниках, то цей годинник:

- а) відстає;
- в) іде правильно;
- с) спішить.

89. Мені буває нудно:

- а) часто;
- в) іноді;
- с) рідко.

90. Люди кажуть, що мені подобається робити все своїм оригінальним способом.

- А) вірно;
- в) іноді;
- с) невірно.

91. Я вважаю, що необхідно уникати зайвих хвилювань, тому що вони стомлюють.

- А) так;
- в) іноді;
- с) ні.

92. Вдома у вільний час я:

- а) розмовляю і відпочиваю;
- в) важко відповісти;
- с) займаюся цікавими справами.

93. Я невпевнено і обережно ставлюся до зав'язування дружніх стосунків із новими людьми.

А) так;

в) іноді;

с) ні.

94. Я вважаю, що те, що люди говорять віршами, можна так само виразити прозою:

а) так;

в) іноді;

с) ні.

95. Я підозрюю, що люди, з якими я перебуваю в дружніх стосунках, можуть виявитися зовсім не друзями за моєю спиною.

А) так, у більшості випадків;

в) іноді;

с) ні, рідко.

96. Я думаю, що навіть найдраматичніші події уже через рік не залишать у моїй душі ніякого сліду.

А) так;

в) іноді;

с) ні.

97. Я думаю, що було б цікавіше стати:

а) натуралістом і працювати з рослинами;

в) не знаю;

с) страховим агентом.

98. Я схильний до безпричинного страху і відрази щодо деяких речей, наприклад певних тварин, місць і т.д.

а) так;

в) іноді;

с) ні.

99. Я люблю міркувати про те, як можна було б покращити світ,

а) так;

в) важко сказати;

с) ні.

100. Я надаю перевагу іграм:

а) де потрібно грати в команді або мати партнера;

в) не знаю;

с) де кожний грає за себе.

101. Вночі мені сняться фантастичні або абсурдні сни.

- A) так;
- в) іноді;
- с) ні.

102. Якщо я залишаюся в будинку один, то через деякий час відчуваю тривогу і страх.

- A) так;
- в) іноді;
- с) ні.

103. Я можу своїм дружнім ставленням ввести людей в оману, хоча насправді вони мені не подобаються.

- A) так;
- в) іноді;
- с) ні.

104. Яке слово не співвідноситься з двома іншими?

- A) думати;
- в) бачити;
- с) слухати.

105. Якщо мати Марії є сестрою батька Олександра, то ким є Олександр по відношенню до батька Марії?

- A) двоюрідним братом;
- в) племінником;
- с) дядьком.

Додаток Д
Опитувальник CAGE

Інструкція: дайте відповідь на наступні запитання.

1. Чи відчували Ви коли – небудь потребу чи необхідність обмежити вживання алкоголю?
А) ТАК; Б) НІ
2. Чи дратують Вас люди, які критикують Вас за вживання алкоголю?
А) ТАК; Б) НІ
3. Чи траплялося так, що через випивку Ви відчували сором або докори сумління?
А) ТАК; Б) НІ
4. Чи бувало так, що вранці після пробудження вашим першим бажанням було випити пива або чогось міцнішого, аби покращити самопочуття?
А) ТАК; Б) НІ

Додаток Е

Показники описової статистики

Таблиця Е.1

Показники описової статистики ціннісних орієнтацій осіб з алкогольною залежністю

Variable	Descriptive Statistics Алкоголезалежні								
	Valid N	Mean	Median	Mode	Frequency of Mode	Minimum	Maximum	Variance	Std.Dev.
Konform	60	3,891667	3,750000	3,750000	12	1,000000	5,750000	0,835523	0,914069
Tradishion	60	3,587500	3,500000	3,250000	10	1,250000	5,500000	0,861917	0,928395
Dobro	60	4,404167	4,500000	4,750000	10	2,500000	6,000000	0,676042	0,822218
Universal	60	4,059222	4,160000	Multiple	4	2,000000	5,833333	0,657724	0,811002
Samostynist	60	4,470833	4,500000	4,750000	11	3,000000	6,000000	0,421804	0,649465
Stymul	60	4,392778	4,333333	5,000000	9	2,333333	6,000000	0,766736	0,875635
Gedonism	60	4,643167	4,833333	5,000000	15	2,666667	6,000000	0,707091	0,840887
Dosyag	60	4,220833	4,125000	Multiple	7	1,500000	6,000000	1,048923	1,024169
Vlada	60	3,937056	4,000000	4,000000	12	1,330000	5,333333	0,695303	0,833848
Bezpeka	60	3,980500	4,000000	3,400000	7	1,000000	6,000000	0,888578	0,942644

Таблиця Е.2

Показники описової статистики ціннісних орієнтацій осіб без алкогольної залежності

Variable	Descriptive Statistics Без алкогольної залежності								
	Valid N	Mean	Median	Mode	Frequency of Mode	Minimum	Maximum	Variance	Std.Dev.
Konform	30	3,708333	3,875000	4,000000	6	1,000000	5,500000	0,987428	0,993694
Tradishion	30	3,591667	3,750000	4,500000	5	1,250000	4,750000	0,678807	0,823898
Dobro	30	4,391667	4,500000	4,750000	6	2,500000	6,000000	0,821911	0,906593
Universal	30	3,874000	3,830000	Multiple	4	2,830000	5,660000	0,664211	0,814991
Samostynist	30	4,425000	4,250000	Multiple	5	3,000000	5,500000	0,401509	0,633647
Stymul	30	4,563333	4,660000	Multiple	5	2,660000	6,000000	0,615947	0,784823
Gedonism	30	4,753000	5,000000	5,000000	7	3,000000	6,000000	0,711691	0,843618
Dosyag	30	4,283333	4,250000	Multiple	4	2,250000	6,000000	1,080747	1,039590
Vlada	30	3,896333	4,000000	4,330000	7	1,330000	5,000000	0,614727	0,784046
Bezpeka	30	3,801000	3,900000	Multiple	5	1,000000	5,400000	0,791064	0,889418

Додаток Ж

Показники порівняльного аналізу

Таблиця Ж.1

Показники порівняльного аналізу ціннісний орієнтацій у експериментальної та контрольної груп

Mann-Whitney U Test (Spreadsheet62)										
By variable Addiction										
Marked tests are significant at p <,05000										
variable	Rank Sum Group 1	Rank Sum Group 2	U	Z	p-level	Z adjusted	p-level	Valid N Group 1	Valid N Group 2	2*1sided exact p
Konform	991,000	839,000	374,000	1,12362	0,261177	1,13112	0,258005	30	30	0,266469
Tradishion	899,000	931,000	434,000	-0,23655	0,813005	-0,23786	0,811987	30	30	0,820070
Dobro	905,500	924,500	440,500	-0,14045	0,888303	-0,14142	0,887540	30	30	0,889136
Universal	1079,500	750,500	285,500	2,43204	0,015015	2,43488	0,014897	30	30	0,014247
Samostynist	951,000	879,000	414,000	0,53224	0,594561	0,53623	0,591798	30	30	0,602204
Stymul	857,000	973,000	392,000	-0,85750	0,391171	-0,86060	0,389460	30	30	0,398003
Gedonism	843,000	987,000	378,000	-1,06448	0,287113	-1,07477	0,282478	30	30	0,292791
Dosyag	890,000	940,000	425,000	-0,36961	0,711673	-0,37099	0,710642	30	30	0,719149
Vlada	963,000	867,000	402,000	0,70965	0,477920	0,71391	0,475283	30	30	0,485300
Bezpeka	1014,000	816,000	351,000	1,46366	0,143288	1,46815	0,142064	30	30	0,146231

Таблиця Ж.2

Показники порівняльного аналізу ціннісний орієнтацій осіб, що зловживають алкоголем, та тих, які не зловживають за методикою CAGE

Mann-Whitney U Test (Spreadsheet62)										
By variable CAGE										
Marked tests are significant at p <,05000										
variable	Rank Sum Group 1	Rank Sum Group 2	U	Z	p-level	Z adjusted	p-level	Valid N Group 1	Valid N Group 2	2*1sided exact p
Konform	636,5000	1193,500	373,5000	0,41555	0,677737	0,41833	0,675707	20	40	0,680271
Tradishion	575,0000	1255,000	365,0000	-0,54884	0,583113	-0,55189	0,581025	20	40	0,591486
Dobro	576,5000	1253,500	366,5000	-0,52532	0,599360	-0,52893	0,596851	20	40	0,602295
Universal	706,0000	1124,000	304,0000	1,50540	0,132222	1,50716	0,131771	20	40	0,135139
Samostynist	615,0000	1215,000	395,0000	0,07841	0,937505	0,07899	0,937037	20	40	0,944238
Stymul	531,0000	1299,000	321,0000	-1,23882	0,215413	-1,24330	0,213758	20	40	0,220382
Gedonism	591,0000	1239,000	381,0000	-0,29794	0,765746	-0,30082	0,763548	20	40	0,773642
Dosyag	564,5000	1265,500	354,5000	-0,71350	0,475539	-0,71617	0,473888	20	40	0,478794
Vlada	569,5000	1260,500	359,5000	-0,63509	0,525370	-0,63890	0,522888	20	40	0,528550
Bezpeka	649,0000	1181,000	361,0000	0,61157	0,540823	0,61345	0,539582	20	40	0,549152

Таблиця Ж.3

Показники порівняльного аналізу особливостей 103амо актуалізації у експериментальної та контрольної груп

Mann-Whitney U Test (Spreadsheet62)										
By variable Addiction										
Marked tests are significant at $p < ,05000$										
variable	Rank Sum Group 1	Rank Sum Group 2	U	Z	p-level	Z adjusted	p-level	Valid N Group 1	Valid N Group 2	2*1sided exact p
Time	987,000	843,000	378,0000	1,06448	0,287113	1,08111	0,279648	30	30	0,292791
Values	858,500	971,500	393,5000	-0,83532	0,403538	-0,84173	0,399940	30	30	0,406289
Humanature	840,500	989,500	375,5000	-1,10144	0,270706	-1,12064	0,262440	30	30	0,272894
Cognition	869,000	961,000	404,0000	-0,68008	0,496452	-0,70111	0,483237	30	30	0,503907
Creative	751,000	1079,000	286,0000	-2,42465	0,015324	-2,46667	0,013638	30	30	0,014868
Autonom	790,500	1039,500	325,5000	-1,84066	0,065672	-1,86313	0,062444	30	30	0,065399
Spontan	1005,000	825,000	360,0000	1,33060	0,183322	1,34503	0,178618	30	30	0,187179
Self-underst	1049,500	780,500	315,5000	1,98851	0,046757	2,02245	0,043131	30	30	0,046210
Autosymp	971,000	859,000	394,0000	0,82793	0,407712	0,83366	0,404475	30	30	0,414675
Contact	882,500	947,500	417,5000	-0,48049	0,630877	-0,48949	0,624494	30	30	0,633267
Communic	928,000	902,000	437,0000	0,19220	0,847588	0,19848	0,842666	30	30	0,854466

Таблиця Ж.4

Показники порівняльного аналізу особливостей 103амо актуалізації осіб, що зловживають алкоголем, та тих, які не зловживають за методикою CAGE

Mann-Whitney U Test (Spreadsheet62)										
By variable CAGE										
Marked tests are significant at $p < ,05000$										
variable	Rank Sum Group 1	Rank Sum Group 2	U	Z	p-level	Z adjusted	p-level	Valid N Group 1	Valid N Group 2	2*1sided exact p
Time	711,5000	1118,500	298,5000	1,59165	0,111465	1,61652	0,105983	20	40	0,111971
Values	606,0000	1224,000	396,0000	-0,06273	0,949986	-0,06321	0,949602	20	40	0,956616
Humanature	536,5000	1293,500	326,5000	-1,15257	0,249087	-1,17267	0,240930	20	40	0,251454
Cognition	632,0000	1198,000	378,0000	0,34499	0,730104	0,35565	0,722101	20	40	0,738166
Creative	610,0000	1220,000	400,0000	0,00000	1,000000	0,00000	1,000000	20	40	1,000000
Autonom	537,5000	1292,500	327,5000	-1,13689	0,255585	-1,15077	0,249827	20	40	0,258012
Spontan	808,5000	1021,500	201,5000	3,11273	0,001854	3,14648	0,001653	20	40	0,001465
Self-underst	857,0000	973,000	153,0000	3,87327	0,000107	3,93939	0,000082	20	40	0,000056
Autosymp	755,0000	1075,000	255,0000	2,27378	0,022980	2,28952	0,022050	20	40	0,022548
Contact	694,0000	1136,000	316,0000	1,31723	0,187764	1,34189	0,179632	20	40	0,192118
Communic	653,0000	1177,000	357,0000	0,67429	0,500125	0,69635	0,486209	20	40	0,508342

Таблиця Ж.5

Показники порівняльного аналізу рис особистості у експериментальної та контрольної груп

Mann-Whitney U Test (Spreadsheet62)										
By variable Addiction										
Marked tests are significant at $p < ,05000$										
variable	Rank Sum Group 1	Rank Sum Group 2	U	Z	p-level	Z adjusted	p-level	Valid N Group 1	Valid N Group 2	2*1sided exact p
MD	935,000	895,000	430,0000	0,29569	0,767468	0,29776	0,765890	30	30	0,774744
A	905,000	925,000	440,0000	-0,14784	0,882466	-0,14919	0,881403	30	30	0,889136
B	730,500	1099,500	265,5000	-2,72773	0,006378	-2,80543	0,005025	30	30	0,005770
C	987,500	842,500	377,5000	1,07187	0,283779	1,08665	0,277195	30	30	0,286055
E	902,500	927,500	437,5000	-0,18481	0,853382	-0,18656	0,852003	30	30	0,854466
F	850,500	979,500	385,5000	-0,95360	0,340289	-0,96531	0,334392	30	30	0,342861
G	845,500	984,500	380,5000	-1,02752	0,304178	-1,03806	0,299245	30	30	0,306576
H	918,000	912,000	447,0000	0,04435	0,964623	0,04486	0,964222	30	30	0,970739
I	994,000	836,000	371,0000	1,16797	0,242820	1,18151	0,237402	30	30	0,247812
L	811,500	1018,500	346,5000	-1,53019	0,125971	-1,54997	0,121149	30	30	0,126614
M	889,500	940,500	424,5000	-0,37700	0,706172	-0,38110	0,703132	30	30	0,708193
N	828,500	1001,500	363,5000	-1,27885	0,200950	-1,29934	0,193828	30	30	0,202526
O	837,500	992,500	372,5000	-1,14579	0,251882	-1,15538	0,247934	30	30	0,253928
Q1	946,500	883,500	418,5000	0,46571	0,641424	0,47164	0,637186	30	30	0,643768
Q2	982,000	848,000	383,0000	0,99056	0,321903	1,00175	0,316464	30	30	0,328035
Q3	1053,000	777,000	312,0000	2,04025	0,041326	2,07448	0,038035	30	30	0,041460
Q4	831,000	999,000	366,0000	-1,24189	0,214277	-1,25851	0,208210	30	30	0,218757

Таблиця Ж.6

Показники порівняльного аналізу особливостей 105амо актуалізації осіб, що зловживають алкоголем, та тих, які не зловживають за методикою CAGE

Mann-Whitney U Test (Spreadsheet62)										
By variable CAGE										
Marked tests are significant at $p < .05000$										
variable	Rank Sum Group 1	Rank Sum Group 2	U	Z	p-level	Z adjusted	p-level	Valid N Group 1	Valid N Group 2	2*1sided exact p
MD	649,5000	1180,500	360,5000	0,61941	0,535647	0,62374	0,532799	20	40	0,538802
A	590,5000	1239,500	380,5000	-0,30578	0,759769	-0,30857	0,757648	20	40	0,761761
B	543,5000	1286,500	333,5000	-1,04280	0,297040	-1,07251	0,283493	20	40	0,299797
C	730,5000	1099,500	279,5000	1,88959	0,058814	1,91564	0,055412	20	40	0,058373
E	579,0000	1251,000	369,0000	-0,48612	0,626883	-0,49074	0,623609	20	40	0,635235
F	582,0000	1248,000	372,0000	-0,43908	0,660607	-0,44447	0,656705	20	40	0,668899
G	569,5000	1260,500	359,5000	-0,63509	0,525370	-0,64160	0,521131	20	40	0,528550
H	628,5000	1201,500	381,5000	0,29010	0,771738	0,29339	0,769224	20	40	0,773642
I	801,5000	1028,500	208,5000	3,00296	0,002674	3,03777	0,002384	20	40	0,002198
L	517,0000	1313,000	307,0000	-1,45836	0,144743	-1,47721	0,139619	20	40	0,148008
M	631,0000	1199,000	379,0000	0,32931	0,741924	0,33288	0,739224	20	40	0,749935
N	556,0000	1274,000	346,0000	-0,84679	0,397114	-0,86035	0,389595	20	40	0,404710
O	537,5000	1292,500	327,5000	-1,13689	0,255585	-1,14641	0,251628	20	40	0,258012
Q1	637,0000	1193,000	373,0000	0,42339	0,672008	0,42878	0,668081	20	40	0,680271
Q2	649,5000	1180,500	360,5000	0,61941	0,535647	0,62641	0,531046	20	40	0,538802
Q3	657,0000	1173,000	353,0000	0,73702	0,461111	0,74939	0,453626	20	40	0,469154
Q4	622,0000	1208,000	388,0000	0,18818	0,850740	0,19069	0,848767	20	40	0,858126

Додаток 3

Показники кореляційного аналізу

Таблиця 3.1

Показники кореляційної матриці ціннісних орієнтацій та рис особистості

Spearman Rank Order Correlations (Spreadsheet3)																	
MD pairwise deleted																	
Marked correlations are significant at $p < .05000$																	
Variable	MD	A	B	C	E	F	G	H	I	L	M	N	O	Q1	Q2	Q3	Q4
Konform	0.326718	0.129018	-0.148440	0.393579	-0.158394	-0.220756	0.004884	0.161345	0.087485	-0.137289	-0.115913	-0.015792	-0.365168	0.278796	-0.018118	0.307439	-0.186596
Tradition	0.170487	-0.006821	-0.411626	0.227599	-0.574472	-0.190604	-0.103828	-0.169014	-0.322815	0.132467	-0.176011	0.311836	-0.106476	0.064323	0.102257	-0.061877	-0.12520
Dobro	0.181192	0.173108	0.019008	0.028319	-0.232328	-0.199690	0.040934	-0.012249	-0.234634	-0.149644	-0.028264	0.181674	-0.137304	-0.025998	-0.363981	0.064495	0.10895
Universal	0.192413	0.031719	-0.159749	0.125512	-0.275054	-0.166679	-0.157624	-0.041852	-0.111592	-0.140893	-0.060256	0.380304	-0.066583	0.417546	-0.108527	0.037113	0.01086
Samostymist	-0.098190	0.321425	-0.135537	0.261522	-0.015012	-0.206600	0.124645	0.052279	-0.032492	-0.069251	-0.114776	0.139230	-0.161896	0.022766	-0.096320	0.131884	-0.09587
Stymul	-0.252546	0.130811	0.037987	-0.100704	0.337052	0.133732	-0.013448	-0.060703	0.012369	0.033216	-0.009748	0.111593	0.069205	-0.166874	-0.014656	0.153194	0.21749
Gedonizm	-0.170393	-0.059468	0.015025	0.187820	0.301894	0.182247	0.102720	-0.188512	0.025586	0.546499	0.202723	-0.123281	-0.048878	-0.162881	0.247067	-0.010668	-0.22251
Dosyag	0.242037	0.204224	0.093851	0.432633	0.268119	0.134645	0.357732	0.164449	0.203006	-0.012407	0.026587	-0.161974	-0.399787	0.076196	-0.186962	0.514285	-0.20055
Vlada	-0.005337	0.209300	0.158312	0.146064	0.321119	0.095615	0.051921	0.144422	0.326948	-0.090899	0.106691	-0.414997	-0.152127	-0.237609	-0.129404	0.264529	-0.22146
Bezpeka	0.088663	0.085464	-0.062655	0.159934	-0.128831	-0.084750	-0.169400	-0.051338	-0.013805	-0.015371	-0.188430	0.110109	0.117596	0.317598	-0.062296	0.019048	0.28249

Додаток К

Показники факторного аналізу

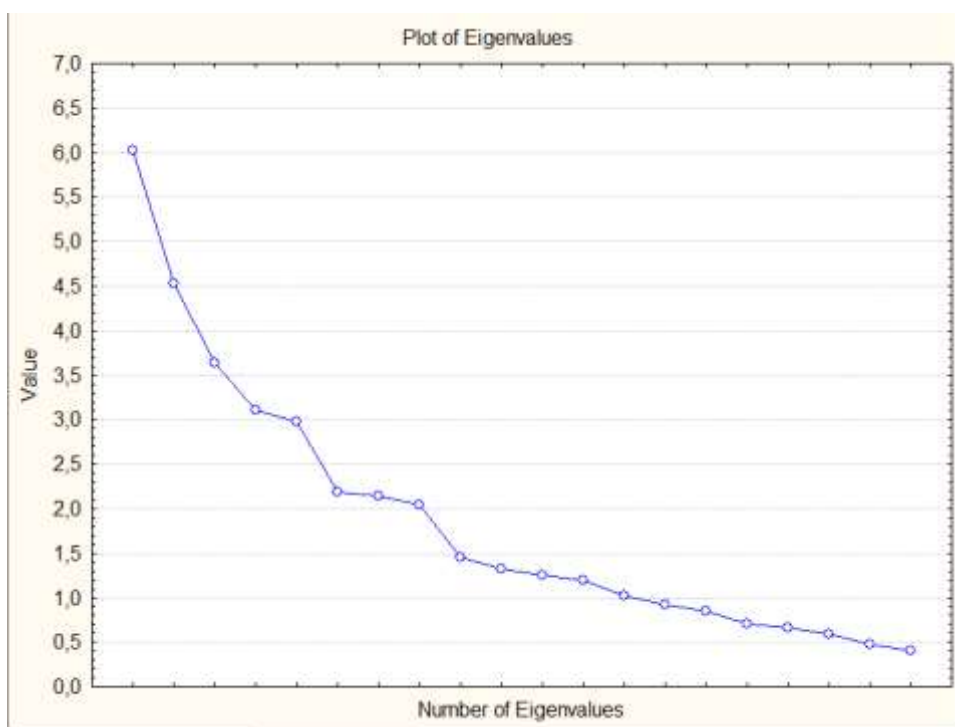

Рис. К.1. Показники точкової діаграми експериментальної групи

Таблиця К.1

Дисперсійні значення виділених факторів експериментальної групи

Eigenvalues (Таблиця відповідей)				
Extraction: Principal components				
Value	Eigenvalue	% Total variance	Cumulative Eigenvalue	Cumulative %
1	6,029614	15,46055	6,02961	15,46055
2	4,527816	11,60978	10,55743	27,07033
3	3,632044	9,31293	14,18947	36,38327
4	3,101400	7,95231	17,29087	44,33558
5	2,978950	7,63833	20,26982	51,97391
6	2,193145	5,62345	22,46297	57,59736
7	2,144950	5,49987	24,60792	63,09723
8	2,045770	5,24556	26,65369	68,34279

Таблиця К.2

Результати факторного аналізу експериментальної групи

Variable	Factor Loadings (Varimax normalized) (Таблиця відповідей) Clusters of loadings are marked; those clusters determine the oblique factors for hierarchical analysis							
	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4	Factor 5	Factor 6	Factor 7	Factor 8
Konform	0,413743	0,693283	-0,084097	-0,050801	0,042347	0,070958	0,005710	-0,101909
Tradishion	0,269575	0,620248	0,105782	-0,511647	-0,069081	-0,108650	0,074911	-0,267001
Dobro	-0,035575	0,615524	-0,202243	-0,152243	0,112115	0,174512	0,027259	-0,049431
Universal	0,014700	0,832571	0,106608	-0,050831	0,072900	0,006922	0,147326	-0,097664
Samostynist	0,097641	0,442829	0,204677	0,069278	-0,195437	0,711131	-0,091906	-0,116007
Stymul	-0,298671	-0,047704	0,195189	0,439858	-0,074530	0,396667	0,201735	0,200600
Gedonism	-0,194208	0,196838	-0,037127	-0,098142	0,706373	-0,173804	0,054685	-0,315186
Dosyag	0,505173	0,258096	-0,166532	0,374362	-0,190660	0,368203	0,107832	0,404494
Vlada	0,192006	-0,152454	-0,212591	0,724652	-0,006670	0,216574	-0,025140	0,153898
Bezpeka	-0,132142	0,737195	-0,206411	0,179079	-0,000766	0,109174	0,002129	-0,067754
CAGE	0,169200	0,365820	0,247737	0,006420	-0,085966	-0,200303	-0,411234	0,434445
MD	0,567066	0,152895	-0,271873	-0,151283	0,394442	-0,033927	0,149115	0,317637
A	0,059295	-0,039170	-0,033980	-0,182242	0,266382	0,736990	0,094273	0,047116
B	0,066921	-0,190331	0,090234	0,080415	0,375321	0,051225	-0,156586	0,468984
C	0,839755	0,153296	0,196465	0,012500	0,201100	0,189130	-0,006712	0,058501
E	-0,169843	-0,253524	0,078435	0,169122	-0,038354	0,183995	-0,239691	0,783526
F	-0,015235	-0,220065	0,044923	-0,134796	-0,017741	-0,099316	0,225113	0,707911
G	0,339318	0,001499	0,037998	0,002627	0,062431	0,202100	0,600487	0,145368
H	0,441671	-0,055229	0,067365	-0,141238	0,559299	0,222000	0,029855	0,336424
I	0,058658	-0,055350	-0,044401	0,769535	0,032927	-0,239518	-0,252955	-0,179351
L	0,124057	0,089762	0,122774	0,087058	0,824307	0,109299	-0,274249	0,059936
M	-0,285311	0,028161	0,122056	0,460431	-0,447282	-0,347493	-0,200400	0,039311
N	-0,167662	0,304752	0,064276	-0,211312	-0,116090	-0,139306	0,687648	-0,163172
O	0,774151	0,056488	-0,169841	0,132405	-0,089619	-0,018705	0,101412	0,034270
Q1	-0,096842	0,420456	0,317689	0,198267	0,233697	-0,274944	-0,012762	0,360070
Q2	-0,057861	0,168720	-0,175538	0,172613	0,482199	0,223184	0,273749	0,123239
Q3	0,389008	0,120237	0,214601	0,103582	0,100230	0,107344	0,183064	0,436740
Q4	0,738869	-0,135126	0,078276	-0,037006	-0,021957	0,010328	-0,109045	-0,275349

Time	0,400843	0,074599	0,355697	0,224141	0,488930	0,334521	-0,036762	-0,114815
Values	0,244099	0,168864	0,312033	0,044101	0,163394	0,498714	-0,232638	0,205663
Humanature	0,131047	-0,317097	0,091490	-0,106610	0,520841	-0,054085	0,378925	0,127468
Cognition	0,026889	0,205404	0,203373	0,606401	0,087870	-0,191176	0,511211	-0,011456
Creative	0,243573	0,056311	0,725187	0,050602	-0,052467	0,273023	-0,153913	0,129003
Autonom	-0,107058	-0,241437	0,815765	0,091423	-0,173648	-0,092214	0,005129	0,027635
Spontan	-0,024417	-0,047854	0,665090	-0,202941	0,214003	0,034628	0,220101	0,308801
Self-underst	0,503113	-0,164651	0,274183	-0,170217	-0,130596	-0,420852	-0,233774	0,350407
Autosymp	0,423602	-0,191372	0,698563	-0,170372	-0,084956	-0,030923	0,281341	-0,102781
Contact	-0,182769	0,155148	0,616665	-0,015778	0,517963	-0,078558	0,140415	0,104956
Communic	-0,228080	-0,040597	0,627266	-0,063992	0,434120	0,184624	-0,213455	-0,003547

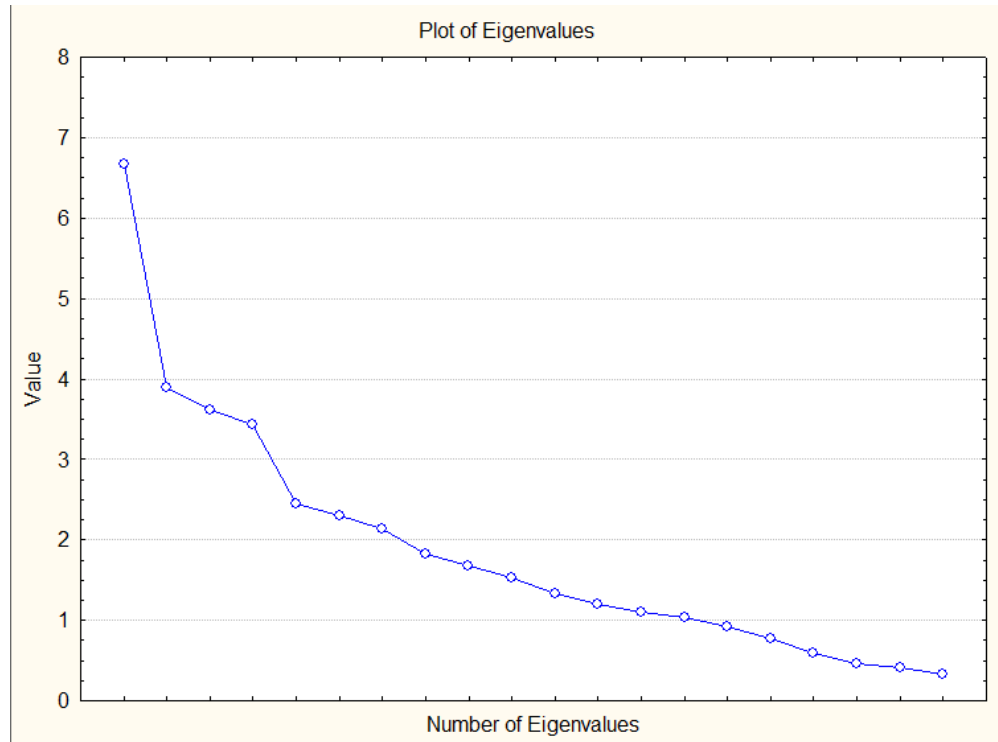

Рис. К.2. Показники точкової діаграми контрольної групи

Таблиця К.3

Дисперсійні значення виділених факторів контрольної групи

Eigenvalues (Таблиця відповідей)				
Extraction: Principal components				
Value	Eigenvalue	% Total variance	Cumulative Eigenvalue	Cumulative %
1	6,672676	17,10942	6,67268	17,10942
2	3,902790	10,00716	10,57547	27,11658
3	3,612792	9,26357	14,18826	36,38015
4	3,442841	8,82780	17,63110	45,20795
5	2,451508	6,28592	20,08261	51,49386
6	2,305191	5,91074	22,38780	57,40461
7	2,143029	5,49495	24,53083	62,89955
8	1,828807	4,68925	26,35963	67,58880

Таблиця К.4

Результати факторного аналізу експериментальної групи

Variable	Factor Loadings (Varimax normalized) (Таблиця відповідей) Clusters of loadings are marked; those clusters determine the oblique factors for hierarchical analysis							
	Factor 1	Factor 2	Factor 3	Factor 4	Factor 5	Factor 6	Factor 7	Factor 8
Konform	-0,372363	0,577701	0,006416	0,124690	-0,214241	-0,199994	0,398722	-0,218795
Tradishion	-0,399065	0,737892	-0,079441	0,123090	-0,038175	0,007439	0,057073	-0,188327
Dobro	-0,184654	0,743123	-0,155012	0,035059	-0,157627	0,038296	-0,198552	-0,241941
Universal	0,060285	0,841208	-0,044038	0,210857	-0,165405	0,156450	0,061766	0,071512
Samostynist	0,347017	0,540086	-0,042386	-0,061397	0,125710	-0,090539	0,016787	0,457084
Stymul	-0,121997	-0,062740	0,196979	0,856417	-0,027669	0,069355	-0,116612	0,077318
Gedonism	0,186665	0,055862	-0,088309	0,808024	0,089541	-0,175526	-0,160077	0,088922
Dosyag	-0,082495	0,707319	0,053789	-0,314493	0,102379	-0,222800	-0,322489	0,082419
Vlada	0,089062	0,603333	-0,063507	-0,090409	0,392537	-0,436684	0,031321	0,015849
Bezpeka	-0,059492	0,865568	-0,056419	0,069224	0,060396	0,025902	0,076740	0,022229
CAGE	0,074677	-0,128428	0,113303	0,118480	0,159551	0,586167	0,143900	0,243245
MD	0,702825	0,044042	-0,170540	0,361412	0,154008	0,057379	0,079634	-0,057320
A	0,070832	0,074824	-0,121597	0,204206	0,099668	0,584653	-0,474088	-0,102822
B	-0,146734	-0,358434	-0,058635	0,134890	-0,001422	0,115048	0,062163	0,626296
C	0,217596	-0,109348	-0,256822	0,154871	0,277655	0,051880	-0,053796	0,696036
E	-0,063741	0,177215	-0,168635	0,767967	-0,063463	-0,006690	0,373819	-0,170518
F	0,090106	0,515985	0,091691	-0,507197	-0,088778	0,279289	-0,084406	-0,282004
G	-0,244882	-0,080873	0,495472	-0,258416	0,228063	0,010461	-0,082993	-0,186183
H	0,555846	-0,063749	-0,289616	-0,032021	-0,227190	0,117023	-0,321950	0,020745
I	-0,308857	-0,126799	0,235815	0,439589	0,277655	0,438115	-0,016983	0,370308
L	0,032896	0,349462	0,083759	-0,229382	0,089261	-0,076639	0,079748	0,049958
M	0,624635	0,078991	-0,152355	-0,217660	-0,182864	-0,262747	0,133460	0,088745
N	0,234200	0,325349	-0,315149	-0,027577	-0,182735	0,223173	0,394466	0,065100
O	0,720713	-0,111480	0,242287	-0,048371	0,143784	-0,061738	-0,150013	-0,052196
Q1	-0,048490	0,232770	0,118848	-0,126678	-0,292633	-0,051197	-0,079728	0,611944
Q2	0,002811	-0,051097	0,144933	-0,017404	0,029589	0,040154	0,849029	-0,043346
Q3	-0,036728	0,041572	-0,048080	-0,262821	-0,007666	0,614598	-0,028324	-0,056394
Q4	-0,345106	0,368133	0,274584	-0,154566	-0,070669	0,516050	0,174147	0,070720

Time	0,025121	-0,039172	0,654725	0,112347	-0,076754	-0,103558	0,089763	0,039721
Values	-0,116700	0,175553	-0,313604	-0,040601	0,796502	-0,024317	0,120648	0,162798
Humanature	0,018492	-0,013857	0,750689	0,003456	-0,189987	0,260761	0,245324	-0,066099
Cognition	0,013203	0,048050	0,647120	-0,053928	0,149148	0,392410	-0,436412	-0,096401
Creative	0,006406	-0,090520	0,070996	-0,000021	0,818661	0,427060	0,012817	0,080269
Autonom	0,521595	-0,069113	0,521800	-0,226554	0,269755	-0,075914	0,029262	0,172522
Spontan	0,464106	-0,391940	-0,051559	-0,216282	0,231502	0,561024	0,143110	0,250658
Self-underst	-0,306791	0,334569	-0,063048	0,011762	-0,244711	-0,179585	-0,081519	-0,238500
Autosymp	0,730080	-0,264107	0,100698	0,063879	0,085083	0,426983	0,153578	-0,046240
Contact	0,313342	-0,123169	0,158975	0,126693	0,457247	0,516147	-0,199490	-0,207522
Communic	0,279220	-0,056803	0,178779	0,068600	0,711672	-0,007132	-0,229566	-0,141553